

SUOMEN JA SAAMEN KIELEN JA LOGOPEDIAN LAITOKSEN JULKAISUJA
PUBLICATIONS OF THE DEPARTMENT OF FINNISH, SAAMI AND LOGOPEDICS

LEHTIKIELI TUTKIMUSKOHTENA

**Toimittanut
Markku Varis**

**N:o 25
2004**

ISBN 951-42-7856-9
Saatavana myös painettuna
(ISBN: 951-42-7476-8)

OULUN YLIOPISTOPAINO
Oulu 2004

Sisältö

Markku Varis Aivan aluksi	5
Markku Varis Morfologista tyyliä, ideologista sisältöä	7
Anna Leinonen & Saara Timlin Asenteellisesti arvottava lehdistö	23
Eero Kettunen, Petri Vartiainen & Miikka Vuontisjärvi Kriittinen työkalupakki	37
Mirja Paavola & Anna Pirnes Argumenteista diskursseihin	51
Saara Lahtinen & Saara Tuomikoski Paikallisuus paikallislehdissä	63
Markku Varis Unelma joulusta – kriittisesti	78
Sanja Starck & Markku Varis Takasivu (tutkijan mahdollisuudet)	105
LÄHTEET JA LYHENTEET	123
TERMIHAKEMISTO	131

Aivan aluksi

Käsillä olevan tutkimusraportin tekstit ovat syntyneet syyslukukaudella 2002 pitämäni diskurssianalyysin kurssin tuloksena. Praktikumina järjestetyn kurssin tavoitteena oli perehdyttää joukko opiskelijoita diskurssianalyysin nykytilaan ja tehdä tutuksi Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen jaoksessa harjoitettua lehtikielen tutkimusta. Tehokkaimmaksi työmuodoksi kurssin alussa arvioimme yhteisen artikkelikokoelman kirjoittamisen, sillä arvelimme oman tieteellisen tekstin takaavan, että aiempi tutkimus ainakin yhdeltä siivultaan tulisi tutuksi asiaa käsitteleville kirjoittajille.

Kokoelmallamme on edellisen lisäksi kolme muuta tehtävää: Ensinnäkin pyrkimys on esitellä niitä tuloksia, joita lehtikielen tutkimuksen tiimoilta Oulun yliopistossa on tehty sitten vuoden 1966, kun suomen kielen oppiaine oli aloittanut tehtävänsä Suomen pohjoisimmassa humanistisessa tiedekunnassa. Toisena päämääränä on hahmotella ja arvioida uusimpia lehtikielen tutkimukseen pureutuneita tutkimussuuntauksia ja metodeja siten, että aloitteleva tutkija nopeasti saa aavistuksen diskurssianalyysin loputtomista haasteista ja – mahdollisuuksista. Kolmanneksi tavoitteeksi kohooa yritys osoittaa aivan uuden aineiston avulla, millä tavoin konkreettinen diskurssianalyysi on mahdollista toteuttaa ja mitä ongelmia totunnaiseen teoriataustaan yhä liittyy. Tältä pohjalta kirjan tekijät toivovat yhteisten ponnistelujensa palvelevan uusia tekstintutkijoita heidän opinnoissaan.

Tutkimusraporttimme jäsenys ja arkkitehtuuri hieman poikkeavat vastaavista artikkelikokoelmista. Lähdemme kyllä liikkeelle tavanomaisesti tekemällä katsauksen oululaiseen lehtikielen tutkimukseen kertaamalla, millaiset tutkimukselliset suuntaukset kulloinkin ovat olleet esillä ja mitä havaintoja lehtikielestä on tehty tutkimuksissa. Samalla yritämme mahdollisuuksiemme mukaan luonnehtia sitä kuvaa, joka tehtyjen tutkimusten perusteella piirtyy suomalaisesta – erityisesti pohjoissuomalaisesta – lehdistöstä.

Historiallisen katsauksen jälkeen kokoelmassa seuraavat praktikumin tuloksena syntyneet artikkelit. Yhteistä artikkeleille on, että niistä jokainen ottaa esille paitsi tehtyjen tutkimusten tuloksia myös niiden teoriataustaa. Näin käsiteltäväksi tulee Oulun yliopistossa niin sanotun uuden tekstintutkimuksen aloittanut suuntaus, jonka kiinnostuksen kohteena ovat olleet erilaisten lehtiaineistojen arvottavat asenteet sanasto- ja lausetasolla. Arvottavista asenteista katse siirtyy systeemis-funktionaaliseen kielioppiin ja sen inspiroimiin kriittisiin tekstintutkimuksiin. Molempia ideologiakriittisiä suuntauksia esitellään kolmen opinnäytetyön valossa siten, että artikkelissa myös

pohditaan, missä määrin tehdyt tutkimukset vastaavat uusinta diskurssianalyysiä, erityisesti Faircloughin näkemystä analyysin kolmesta kerroksesta (teksti, konteksti, sosiaalinen konteksti; kuvaus, tulkinta, selitys).

Arvottavista asenteista ja ideologiakriittikistä siirrytään seuraavaksi argumentaatioanalyysiin eli siihen, miten tekstit yrittävät suostuttaa vastaanottajia väittämiensä taakse. Argumentaatioanalyysissä tutkimuskohteena ovat uutistekstien lisäksi lehtimainokset sekä erilaiset valistuslehtiset, mutta aineiston laaventuminen tuskin häiritsee sitä mielikuvaa, joka mediakielestä vähitellen on hahmottumassa kokoelmamme artikkeleiden valossa.

Argumentaatorakenteiden jälkeen polttopisteeseen tulevat retoriikka ja sosiolingvistiikka. Lehtikielen tyyliopillisia analyysejä nimittäin on tehty sekä sanaleikkelyjen – tai laveammin kielikuvien – että lehtijuttuihin sisältyvien puhekielisyyksien näkökulmasta. Tällöin tutkimuksissa on erityisesti yritetty selvittää, millä tavoin paikallinen identiteetti koodautuu lehtikieleen.

Uuden aineiston pohjalta tehtyä tutkimusta kokoelmassamme edustaa diskurssianalyysi vuoden 2002 jouluaiheisista lehtijutuista. Analyysin pyrkimys on toimia esimerkkinä siitä, millaisia teoreettis-metodologisia kysymyksiä kattavassa diskurssianalyysissä on syytä ottaa huomioon ja millaisia johtopäätelmiä tiedotusvälineiden tai yhteiskunnan toiminnasta voidaan tehdä kielitieteellisessä analyysissä.

Monista muista tutkimusraporteista kokoelmamme poikkeaa siten, että varsinainen teoreettinen katsaus on vasta teoksen lopussa. Toisaalta katsauksen tehtävänä ei edes ole pohjustaa aiempien artikkelien tulkintoja; sen sijaan kyse on tieteellisestä polemiikista ja siitä, että kokoelman muiden artikkeleiden jälkeen pyrkimys on osoittaa, millaiset haasteet ja mahdollisuudet tekstintutkimuksella ja diskurssianalyysillä on tulevaisuuden fennistiikassa. Toisin sanoen tarkoitus on koettaa etsiä sellaisia tieteellisiä malleja, jotka yhtäältä laajentavat diskurssianalyysin teoreettis-metodologista tutkimusvälineistöä ja toisaalta kirkastavat fennistisen tekstintutkimuksen olemusta suhteessa monenmoisiin journalistisiin aineistoihin.

Kiitokset tämän artikkelikokoelman valmistumisesta kuuluvat kurssille osallistuneiden opiskelijoiden lisäksi yliassistentti Sanja Starckille, joka talkootyönään tuli mukaan kirjoittamis- ja toimitusprosessiin sekä laati kokoelman termihakemiston.

Markku Varis

Morfologista tyyliä, ideologista sisältöä

Markku Varis

1. Lehtikieli tutkimuksen kohteena ja aineistona

Oulun yliopistossa lehtikieli on ollut suomen kielen tutkimuksen aineistona ja kohteena aina siitä asti, kun oppiaine aloitti tehtävänsä Suomen pohjoisimmassa humanistisessa tiedekunnassa vuonna 1966. Lukuvuoden 2002–2003 lopussa suomen kielestä oli valmistunut 452 pro gradu -tutkielmaa, joista 95 sivusi lehtikielen tutkimusta. Vastaavasti 43 lisensiaatintyöstä 10 ja 15 väitöskirjasta 9 tavalla tai toisella analysoi lehtikieltä. Tutkimusten ajallinen jakauma on seuraava:

TAULUKKO 1. Lehtikielestä tehdyt opinnäytetyöt Oulun yliopistossa.

	1971–79	1980–89	1990–99	2000–03	Yht.
Pro gradut	26	15	30	24	95
Lis.työt	4	3	2	1	10
Väitöskirjat	1	2	5	1	9
Yht.	31	20	37	26	114

Esitetyt luvut ovat hieman summittaisia, koska aina ei ole selvää, missä määrin esimerkiksi korpusaineisto lopulta kuvaa lehtikielen olemusta muuhun kielenkäyttöön verrattuna. Laskennallisena kriteerinä voikin pitää sitä, että tutkimuksen tuloksissa sanotaan jotain lehtikielen luonteesta. Tämän lisäksi lehtikieltä luonnollisesti valaisevat sellaiset kielen yleistä rakennetta käsittelevät tutkimukset, joiden keskeinen aineisto on lehdistöstä mutta joiden ensisijainen kiinnostus kohdistuu esimerkiksi suomen kielen modaali-rakenteisiin (Kangasniemi 1992) tai relatiivisanan valintaan asiateksteissä (Pääkkönen 1988).

Johonkin lingvistiseen rakenteeseen keskittyvistä mutta lehtikieltä aineistonaan käyttävistä teoreettisista tutkimuksista taulukossa 1 on mukana muutamia. Ulkopuolelle ovat jääneet lähinnä sellaiset syntaktis-semanttiset tutkimukset, joissa lehtikielen asemesta voisi käyttää mitä tahansa muuta aineistoa – jopa itse keksittyjä esimerkkejä – ilman, että tutkimuksen luotettavuus siitä mitenkään kärsisi. Tällaisen karsinnan vuoksi taulukosta ilmenee mahdollisimman tarkasti niiden opinnäytetöiden määrä, joiden aito

kiinnostus on kohdistunut lehtikieleen ja journalistisen kielenkäytön käytänteisiin.

Poisjääntien vastapainoksi taulukko sisältää keskeisten sanoma- ja aikakauslehtien analyysiin keskittyneiden tutkimusten lisäksi myös joitakin marginaalilehdistöön kuuluvia opinnäytetöitä – sarjakuvista ja viihdelukemistosta tehtyjä pro gradu -tutkielmia. Niiden laatu käy ilmi riittävän hyvin artikkelini myöhemmissä luvuissa yrittäessäni hahmotella, millä tavalla lehtikieltä on Oulussa tutkittu vuosien saatossa ja millaisia keskeisiä tuloksia on tuotu esille.

2. Kvantitatiivinen tutkimusote

2.1. Positivismin ihanne

Lehtikielen näyttävää osuutta opinnäytetöiden joukossa selittää paljon se, että lehtijutut miltei väistämättä ovat tutkimuksen aineistona, jos fennisti haluaa tehdä tutkimusta ylipäänsä nykysuomen yleiskielestä. Näin kävi professori Pauli Saukkosen johtamassa tyyliintutkimuksen projektissa, joka käynnistyi 1960-luvulla ja joka on tuottanut yli 60 pro gradu -tutkielmaa (ks. Saukkonen 2001: 251). Niistä lehtikieleen ja lehtimainoksiin on pureutunut 31; muut tutkimukset käsittelevät esimerkiksi kaunokirjallisuutta tai hallinto- ja tiedetekstejä sekä puhuttua radio- ja televisiokieltä.

Saukkosen johtama kvantitatiivinen tyyliintutkimus edustaa positivistista tiedettä siinä mielessä, että päämääränä on mahdollisimman tarkoin mittauksin ja numeerisin argumentein todistaa tyylin objektiivinen olemus. Tällaisessa tutkimusotteessa on haluttu karsia pois kaikki mahdollinen yksilöllinen tulkinta siten, että kuka tahansa tiedeyhteisön jäsen voi päätyä samanlaisiin tuloksiin ja päätelmiin.

Aineistona Saukkosen projektissa on käytetty Oulun korpusta, jossa on mukana 58 tekstilajia ja 429 058 tekstisanaa. Korpuksen minimivaatimus on, että tutkimuksessa käytettävien tekstien sanemäärä on vähintään 6 500. Vielä parempi olisi, että tämä sanemäärä koostuisi monista eri tekstiosista, ei siis kokonaisista 6 500 sanan kirjoituksista. Objektiivisin tapa valita edustava ja kattava aineisto on arpoa lyhyitä tekstikatkelmia mahdollisimman suuresta määrästä saman tekstilajin tekstejä. Arvotuista teksteistä näytteeksi riittää vähintään 60 sanan katkelma. (Ks. tarkemmin Saukkonen 1982.)

Oulun korpuksessa tyylin kannalta arvokkaita ovat kaikki sellaiset kielelliset piirteet, jotka esiintyvät riittävän taajaan. Tällaisia laskennallisesti mitat-

tavia piirteitä ovat varsinkin seuraavat:

- eri sanaluokkien keskinäinen suhde,
- nominien taivutusmuotojen keskinäinen suhde,
- yhdyssanojen ja johdosten käyttö sanastossa,
- erilaisten lauseenjäsenten keskinäinen suhde,
- predikaattiverbien taivutusmuotojen jakaumat, erityisesti passiivi- ja aktiivimuotojen suhde,
- lauseenvastikkeiden määrä ja niiden tyyppi,
- sivulauseiden osuus päälauseisiin nähden,
- sane-, virke-, lause- ja kappalepituus,
- sanastossa esiintyvät erityisalojen sanat (esim. puhekielisyudet, vierasperäiset sanat).

Käytännössä kvantitatiivinen tyylitutkimus edellyttää, että lasketaan esimerkiksi tekstin kaikki predikaattiverbit ja katsotaan, kuinka paljon niistä on aktiivimuotoisia ja kuinka paljon passiivimuotoisia. Mitä enemmän tekstissä esiintyy passiivia, sitä etäisemmäksi sen tyyliä voi luonnehtia. Esimerkiksi virkakielelle ja tieteelliselle kielelle passiivi on tyypillinen muoto. (Ks. lisää Pääkkönen–Varis 2000: 49–53.)

Laskennallisten menetelmien käyttö on tätä nykyä entistäkin helpompaa, koska tietoverkkojen avulla tutkijoiden on mahdollista saada nopeasti aineistoa erilaisista tekstipankeista, jollaisia pitää yllä muun muassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Tietysti oman aineiston kerääminen ja arvioiminen on aina arvokasta toimintaa, ja tekstipankkeja voidaankin usein mieluummin käyttää vertailuaineistona.

Laskennallisten piirteiden ryhmittelyssä Saukkonen (2001: 85, 106) on päätenyt abstraktioon, jonka perusteella voidaan täsmällisesti osoittaa, onko teksti esimerkiksi abstraktia vai konkreettia, ohjailevaa vai ei-ohjailevaa, kertovaa vai ei-kertovaa jne. Toisin sanoen teksteihin välttämättä kirjoitetaan (i) valinta asiantilaan suhtautumisesta: onko tekstimaailma reaalinen vai mentaalinen, inhimillinen vai ei-inhimillinen, tekijäkeskeinen vai kohdekeskeinen. Samoin on valittava suhtautuminen (ii) asiantilan tarkkuuteen eli siihen, esiintyvätkö ilmiöt spesifisti vai geneerisesti, definiittisesti vai indefiniittisesti, prosessuaalisesti vai staattisesti. Lisäksi valittavaksi tulee (iii) viestin lähettäjän suhtautuminen asiantilan totuuteen, ohjailtavuuteen ja arvottamiseen. Lopulta kielen mikropiirteet – kielen morfologis-syntaktiset ominaisuudet – osoittavat myös, mikä on tekstin suhde (iv) valittavaan informaatioon: tiivistetäänkö tietoa vai laajennetaan sitä asioita eritellen.

Edellisten mikropiirteiden lisäksi Saukkonen käyttää hyväkseen makrora-

kenteen käsitettä, jolla hän tarkoittaa tekstin makrosyntaksia – kappaleiden ja tekstiteeman hierarkkista jäsentymistä (2001: 42). Toisin sanoen tekstien tyyliässä on olennaista hahmottaa, millä tavalla syntyy tekstien sisällöllinen yhtäläisyys eli koherenssi ja millaisena rakenteellisena skeemana koherenssi reaalistuu. Makrorakenteen rekonstruktio siis edellyttää, että tekstistä jäljitetään sen pääväittämät eli makropropositiot ja selvitetään, millaiset kytkennot propositioiden välillä ovat aktuaalisia. Kuten Saukkonen (2001: 46) huomauttaa, erikseen ovat konkreettisen ilmaustason virkkeiden väliset suhteet ja erikseen implisiittiset tekstimaailmaan pohjautuvat makropropositioiden suhteet. (Makrorakenteista myös Pääkkönen–Varis 2000: 100–102.)

Koska tekstimaailman kytkennot paljastuvat vasta erityisen tulkinnan yhteydessä, positivistisesta perusilmeestä huolimatta makropropositioihin nojautuva tekstintutkimus on jossain määrin subjektiivista toimintaa: ei esimerkiksi ole selvää, kuinka paljon erilaisia kytkentäkeinoja todella on olemassa. Näistä varaumista huolimatta tieteellisesti pätevältä näyttää, että kytkentäkeinot korreloivat myös tekstilajien ja -tyyppien kanssa siten, että tekstien makrorakenteet ja yleisimmät skeemat jakautuvat muutamaani universaaleihin tekstityyppeihin, kuten deskriptiivisiin (kuvaileviin), narratiivisiin (kertoviin) ja argumentoiiviin (ohjaileviin ja eritteleviin) teksteihin (ks. esim. Kalliokoski, Jyrki 1996 a: 27; Saukkonen 1991: 21 ja 2001: 48–51).

Lehtikielessä erilaiset tekstityypit ovat mukana esimerkiksi niin, että pääkirjoitus on luonteeltaan argumentoiva, kun taas reportaasi ja urheiluselostus ovat kuvailevaa kielenkäyttöä. Esimerkiksi kolariuutisen kaltainen perusjuttu puolestaan edustaa kertovaa tekstityyppiä. Odotuksenmukaista nimenomaan uutiselle on, että siinä tietyssä vakiintuneessa järjestyksessä esiintyy tilanteen kuvaus, tapahtumien ja olosuhteiden esittely, asioiden taustoitus sekä seurausten pohdinta kuten myös ilmiön kommentointi ja johtopäätösten teko (ks. Saukkonen 2001: 61; hieman toisin van Dijk 1988: 92).

Olennaista tekstityyppien sekä uutisten kaltaisten kulttuuri- ja tilannekohtaisten tekstilajien synnyssä on, että ne edustavat jotain vakiintunutta tapaa tuottaa tekstejä – välittää merkityksiä. Tällöin puhutaan kielenkäytön konventioista ja kaavoista, joihin uutistekstissä kuuluu tekstin rakenteen hahmottamisen lisäksi ainakin pyrkimys objektiiviseen näkökulmaan ja tiiviiseen sanontaan. Tietysti on mahdollista ajatella, että uutta tekstiä tuotettaessa konventiot ovat kirjoittamisprosessia rajoittavia malleja. Toisaalta voidaan Saukkosen (2001: 71) tavoin todeta, että konventiot siltikin ovat viestintää tehostavia skeemoja: Konventionaalinen hahmotustapa näet helpottaa vastaanottajan tulkintaa. Ellei vastaanottaja tiedä, mitä lajia teksti on, hän on ymmällään, ja alkuperäinen tarkoitteodellisuus jää hahmottomatta.

2.2. Uutisen ja artikkelin ominaisuuksia

Johtopäätösten teko lehtikielen kvantitatiivisen analyysin perusteella ei ole helppoa. Saukkosen sanoin aivan ratkaisevaa on se, miten viestin vastaanottaja tai tutkija käsittää tekstin kokonaisrakenteen ja mihin tekstilajikartan kohtaan hän sijoittaa tekstin. Ongelmana muun muassa on se, että tulkinta lähtee juuri tekstimerkitysten kokonaisuudesta, vaikka makrotason hallinta on yleensä vaikeaa. Tulkinnallisuutta lisää myös tekstilajien lomittaisuus ja rajojen sumeus. Edelleen tutkimuksellista haastetta lisää se, että tekstilajikartan sisällä tapahtuu koko ajan muuntumista ajassa ja paikassa. Niinpä alalajeista saattaa kehittyä ylemmänasteisia lajeja, syntyy kokonaan uusia alalajeja ja vanhat kuolevat. Esimerkiksi uutisissa on tapahtunut sellainen muutos, että vielä 1800-luvulla ne olivat Suomessakin varsin selkeästi arvottavia ja ideologisesti latautuneita. (Saukkonen 2001: 150–151.)

Haasteista huolimatta Saukkonen (mts. 157–158) päätyy uutisen kvantitatiivisten ominaisuuksien analyysissään siihen, että tekstinä uutinen on omalajisensa kertomus, johon voi sisältyä koko kertomusta sisältäviä kommentteja ja luonnehdintoja. Sitä ei kuitenkaan sanota kertomukseksi, eikä kertomusta erehdytä pitämään uutisena, vaikka se olisikin reaalin ja vaikka niillä yhteisiä piirteitä onkin.

Uutisen kielellisten ominaisuuksien yleistyksissä Saukkonen nojautuu M. A. K. Hallidayn (esim. 1994) luomaan systeemis-funktionaaliseen SF-kielioppiin, jossa mikä tahansa mikro- ja makrorakenteen ilmiö esiintyy kolmen eri merkitystason reaalitumana. Tällöin tekstien intersubjektivaalinen taso osoittaa, että uutistekstit todella edustavat ihannettaan – pyrkimystä objektiiviseen asenteeseen. Uutistekstien laatijoilla ei siis ole suoraa subjektiivista asennetta eikä vastaanottajan ohjailua. Rakenteeltaankin tekstit ovat kertovia, reaalisia sekä funktioltaan tiedottavia. Ideationaalinen merkitystaso puolestaan osoittaa, että yleispiirteiltään uutinen on hyvin pelkistetyksi 'reaalinen, prosessuaalinen, spesifinen, definiittinen'. Tosin uutisella voi olla myös muita ja aivan vastakkaisia piirteitä, jotka tekevät tekstistä epätarkan ja abstraktin. Tekstuaalinen merkitys taas osoittaa, että uutinen välittää informaatiota yksinkertaisin virkkein, joiden välillä on selkeää koheesiota, rakenteellista sidoksisuutta. Makrorakenteena uutiset noudattavat seuraavaa jäsentelyä: TULOS – SELITYS – VAIKUTTAJA. (Saukkonen 2001: 153–154, 159.)

Uutistekstin ominaisuuksia luonnehtiessaan Saukkonen (mts. 170) huomauttaa, että analyysissä kuvatut piirteet ovat aina sumeita, myös uutisen objektiivisuus: ”asenteellisesti tunnusmerkittömätään tekstit eivät ole

asenteettomia. On makuasia, sanooko niitä objektiiviseksi vai vähemmän subjektiiviseksi, intersubjektiiviseksi, useiden ihmisten objektiivisina pitämiksi. Uutisissakin on implisiittistä perustelevuutta, – –, ja se liukuu jo interpersoonaisen asenteen puolelle. Viestijä ilmoittaa periaatteessa aina käsityksensä maailman varmuudesta, kuinka todellinen tai toteutettava maailma on. Jos sitä ei ole erikseen ilmi pantuna, toisin sanoen kun teksti on tässä suhteessa tunnusmerkitön, implisiittinen, viestijä pitää silloin tarkoitemaailmaansa totena, varmana. Näin on yleensä muun muassa juuri uutisissa.”

Lehtiartikkelit taas poikkeavat uutisista siten, että niiden rakenne on ketjuomainen, ei uutisten tavoin syvän hierarkkinen. Tekstuaalisen merkityksen tasolla artikkeli onkin informaatiotiheydessään huomattavan tiivistä. Se sisältää laajoja, pitkiä nominaalisia konstruktioita. Ideationaalinen merkitys puolestaan konkretisoituu abstrakteina ja mentaalisisinä käsitteinä, epäspesifinä ja indefiniittisenä hahmotuksena sekä rajauksellisesti ja laadullisesti epätarkkojen geneeristen lauseiden edustamina asiantiloina. Tärkein ero ilmenee interpersoonaisena merkityksenä: artikkeli ilmaisee toivomuksen toivotusta tulevaisuudesta ja pyrkii siten vaikuttamaan maailman muuttumiseen. Toisin sanoen artikkeli on uutista subjektiivisempi, sen todellisuusaste on ’välttämätön’ ja ’todennäköinen’. Itse kohdemaailmasta esille otettavat ainekset, yksittäiset faktat, sen sijaan ovat myös artikkelissa objektiivisia – joskin niiden valinta on perimmiltään subjektiivista. (Saukkonen 2001: 160–164.)

Artikkelin ja uutisen keskeinen ero on se, että uutinen toki on suora, välitön, läheinen ja asiakohtainen teksti, mutta samalla se sulkee silmänsä suurilta ilmiökokonaisuuksilta, joukoilta, lajeilta, hahmoilta ja abstraktioilta. Artikkelin sijaan kykenee tarkastelemaan maailmaa etäältä; se havaitsee uutista paremmin maailman rakenteet ja kokonaisuudet sekä ymmärtää ja hallitsee maailmaa laajalti. Semanttisesti artikkelin kokonaisrakenne noudattaa sellaista järjestystä, jossa vuoron perää esille tulevat asioiden vaikutteet, perusteet, johtopäätökset, tavoitteet, ehdot, tapausesimerkit ja niin edelleen. Artikkelien tavallinen hahmotus siis on yleistävä, abstrahoiva. Niiden variaatio on laaja, ja niissä on yleistä myös oman todentavan, ohjaillevan ja arvottavan asenteen julki tuominen (ei kuitenkaan puhtaasti tieteellisessä artikkelissa). Makropropositionaaliset rakenteet artikkelissa ovat huomattavasti moninaisemmat kuin uutisissa. (Saukkonen mts. 172–173.)

Artikkelit ja uutiset edustavat Saukkosen tutkimuksissa tiedotustekstien kahta ääripäätä – kolmas on julkinen puheenvuoro. Näiden lomaan sijoittuvat eräät muut tekstilajit, kuten puhekieltä lähestyvät urheilu-uutiset ja mainokset. Johtopäätöksissään Saukkonen (mts. 176) korostaakin, että tekstien

väliset erot todella ovat suhteellisia, vain tarkasteltavassa joukossa toisiinsa nähden tyypilliseksi osoittautuvia piirteitä.

Koska analyysissa tarkasteltavat piirteet ovat suhteellisia, on selvää että myös lehtikieleen painottuva kvantitatiivinen tekstintutkimus sisältää yhä avoimia kysymyksiä. Tältä pohjalta edelleen käy ymmärrettäväksi, miksi fennistiikka todella kaipaa lisää tietoa tekstilajien historiallisesta kehityksestä ja miksi esimerkiksi viimeisin kielioppityöryhmä näkee suomen kirjakielen tähänastisen tutkimuksen lähinnä ortografian tutkimuksena (KK 1994: 258). Yhtenä konkreettisena lähtökohtana tekstilajin ja lehtien juttutyypin muutoksen analyysissä voisikin olla juuri saukkoslainen positivistinen tekstin- ja tyyliintutkimus.

3. Kvalitatiivinen sisältöanalyysi

3.1. Kohti ideologiakritiikkiä

Niin kuin edellä kävi ilmi, jo kvantitatiivinen tyyliintutkimus ottaa huomioon, että tekstit eivät synny tyhjiössä vaan niihin kirjoittautuu monenlaisia tulkintoja maailmasta ja siellä vallitsevista asiantiloista, muun muassa esitettyjen väittämien totuusehdoista. Laskennallisissa teksti- ja tyylianalyysissä kielenulkoinen todellisuus ei kuitenkaan ollut mukana tulkinnoissa vaan kieltä tarkasteltiin omana autonomisena yksikkönään, jonka objektiiviseen tarkasteluun ei semantiikka eikä pragmatiikka suoraan kuulunut.

Tekstien merkitysten ja niiden käytön jääminen tekstilingvistiikan ulkopuolelle oli mitä ilmeisimmin ristiriidassa myös kvantitatiivisen tekstilingvistiikan teoreettisten lähtökohtien kanssa. Tässä mielessä ei olekaan ollut yllättävää, että jo 1980-luvun lopulla Oulun yliopistossa ensin tekstiopin luentokursseilla ja sitten 1990-luvun alussa opinnäytetöiden ohjauksessa katse siirtyi kielen leksikaalis-morfologisista yksiköistä kokonaisten tekstien merkityksiin ja niiden autenttisiin käyttötilanteisiin. Siirryttiin tekstien kvantitatiivisesta tutkimusotteesta kvalitatiiviseen tulkintaan. Samalla sekä laajennettiin tekstintutkimuksen alaa että tehtiin mahdolliseksi aiempien kvantitatiivisten tulosten tarkastelu sosiaalisena viestintänä, yhteisöllisinä tekoina.¹

Liikahdus kvalitatiiviseen ja semanttis-pragmaattiseen tekstintutkimukseen oli Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineessa sikäli helppoa, että jo Saukkonen omassa tekstiteoriassaan nojautui hyvin paljon 1960-luvun puo-

¹ Täsmennettävä on, että vastaava suuntaus kriittiseen diskurssianalyysiin tapahtui myös muissa oppiaineissa, erityisesti englantilaisessa filologiassa, esim. Mäkelä (1994).

livälissä elintilaa vallanneen diskurssianalyysin innovaatioihin, mm. van Dijkin ja Hallidayn ajatuksiin (diskurssianalyysin historiasta ja nykytilasta ks. Östman–Virtanen 1995). Keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi tulivat ne arvot ja asenteet, jotka ilmaisivat viestijän suhtautumista kielenulkoiseen todellisuuteen. Toisin sanoen tutkimuksen polttopisteeseen asettuivat tekstin syntyyn vaikuttavat näkökulmat eli perspektiivit, jotka ovat yksi keskeisiä tekijöitä tekstin tyylin ja muodon synnyssä (ks. Saukkonen 1984: 161). Olennaista perspektiiveissä on, että ne ovat kokonaisvaltaisia tapoja hahmottaa maailmaa ja että ympäröivässä kieli- ja kulttuuriyhteisössään ne ovat enemmän tai vähemmän vakioita ja normatiivisia (Saukkonen 1991: 14–15). Kyse siis on siitä, mistä diskurssianalyysi puhuu puhuessaan ideologiasta (vrt. Saukkonen 1987 a: 144–146 ja 2001: 28–29).

Uudistuvassa tekstintutkimuksessa juuri ideologiasta – tai näkökulmasta eli perspektiivistä – on tullut keskeinen tutkimuskohde. Tavallisesti sillä tarkoitetaan sellaista arkielämässä vaikuttavaa arvojen ja uskomusten järjestelmää, joka on koodautunut kielellisiin viesteihin ja joka enemmän tai vähemmän palvelee sosiaalista valtaa. Marxilaisittain käsitettynä ideologia edustaa luonnollistunutta ja väärää tietoisuutta, ja siten sen vaikutus viestinnässä saattaa olla hyvinkin kauaskantoinen. Kansalaisen arkipäivään ideologian vaikutus ilmenee esimerkiksi siinä, että demokraattisessa valtiomuodossa julkishallinto joutuu entistä useammin hankkimaan hyväksynnät tekemilleen tai tekeillä oleville päätöksilleen julkisen viestinnän kautta (niin kuin kävi Irakin sodan pohjustuksessa talvella 2002–03). Siksi viesteihin sisältyvät ideologiset arvot ja asenteet lopulta ratkaisevat, hyväksyvätkö vai hylkäävätkö kansalaiset julkishallinnon teot esimerkiksi ministerin käyttämien salaisten muistioiden osalta. Keskeistä tietysti on, kykenevätkö kansalaiset havaitsemaan itsenäisesti, millaiset ideologiset sisällöt ja valtapyrkimykset julkisiin teksteihin kuuluvat. (Ideologiasta lisää van Dijk 1998: 313–320; van Ginneken 1998: 162–164; Hall 1999: 100–102; Heikkinen 1999: 77–102; Kalliokoski, Jyrki 1996 a: 13–24; Wodak 1996: 18–19.)

Kielitieteessä ideologian tutkiminen siis on ensisijaisesti vanhan tekstilingvistiikan ja sosiolingvistiikan tutkimusalan syventämistä, jo olemassa olevan tiedon laadun valaisua uudesta näkökulmasta. Toisaalta esimerkiksi lehtikielen ideologiakriittinen tutkimus on osoittautunut tarpeelliseksi siksi, että viimeistään 1990-luvulla humanistisetkin tieteet tiedostivat yhteiskunnallisen tehtävänsä: muiden velvollisuuksiensa ohessa yliopistot ovat myös kansalaisten palveluksessa edistääkseen kansakunnan hyvinvointia ja osaamista. Fennistiikassa yhteiskunnallinen palvelu on ollut selkeimmin esillä niin sanotun soveltavan kielitieteen alalla, johon perinteisesti on luettu muun muassa lapsen kielen kehityksen tutkiminen opetuksen tarpeisiin.

Soveltaa voidaan kuitenkin myös monilla muilla tavoin, ja mitä ilmeisimmin mediakielen analyysi on erittäin tärkeä tutkimusaihe nykyään informaatiotulvan lisääntyessä ja monipuolistuessa. Tarvitaan tietoa siitä, millä tavalla media viestii, mistä se viestii, millä tavoin viestit otetaan vastaan ja mikä niiden vaikutus on kansalaisen arkipäivään.

Soveltavaan tutkimusotteeseen sisältyy luontevasti näkemys siitä, että monet tutkimusaiheet tätä nykyä edellyttävät tieteenalojen välistä yhteistyötä. Myös lehtikielen tutkimuksessa tähän olisi periaatteessa omat mahdollisuutensa, sillä lingvistien lisäksi lehtitekstit näyttäisivät kiinnostavan monia muitakin tutkijoita, ei vähiten yhteiskuntatieteilijöitä, historiantutkijoita tai mediakasvatukseen suuntautuneita kasvatustieteilijöitä. Toistaiseksi yhteistyö kuitenkin on ollut harvinaista ja tutkimusalojen reviirit ylittämättömiä. Keskeisin ero on ollut siinä, että yhteiskunta- ja sosiaalitieteistä poiketen lingvisti ei usko ymmärtävänsä kielen ja vallan suhdetta riittävän hyvin, jos hän ei tukeudu niihin samoihin morfologis-syntaktisiin ja semanttisiin ilmiöihin, joiden analyysiin kielitieteen historiassa on löydetty varsin luotettavat välineet. Kantavana ajatuksena diskurssipainotteisessa tekstianalyysissä on ollut, että kielen ja yhteisön suhde voidaan purkaa vasta tarkan lingvistisen analyysin jälkeen. Vasta tämän jälkeen voidaan miettiä, miksi jokin pääkirjoitus tai iltapäivälehdessä otsikkojuliste, lööppi, vaikuttaa sosiaaliin käyttänteisiin niin kuin vaikuttaa.²

Lööpeistä tehdyn pro gradu -tutkielman (Käräjäoja 2003) perusteella kielen ja vallan suhde on todella monisyinen. Ostoshyllyjen edessä lööpit päivä toisensa jälkeen propagoivat ohikulkijoilleen varsin mustavalkoista maailmankuvaa, joka edustaa seksismiä ja sovinismiin taipuvaa kielenkäyttöä. On aivan selvää, että jonkinlainen ihannehminen kajastaa sellaisen lööppinikkarin mielessä, jonka uutiskynnyksessä kesät talvet ylitse muiden koHoavat erilaiset laihdutusohjeet. Lööppien maailmaan ei sovi pullean vartalon ihannointi, ei julkkisten elämään välinpitämättömästi asennoituva lukija, ei ulkomaalaiseen luontevasti ja pelottomasti suhtautuva kansalainen. Joka kerta sukupuolitaudeista, tappajista tai ryöstäjistä kertoessaan lööpit vahvistavat ihmisten yleistä pelkoa, johon ei välttämättä olisi mitään aihetta. Pelkoa lisätessään lööpit tietysti luovat pohjaa uudelle lööpille, joka varoittaa vieläkin julmemmista murhaajista.

² Tässä viitataan lingvistien ja muiden tekstintutkijoiden väliseen juopaan, jossa eri tieteenalojen edustajat ovat jumiutuneet juoksuautoihinsa (kiistasta ks. Heikkinen–Hiidenmaa 1999). Tiedeyhteisön kannalta olisikin hedelmällistä, jos eri tieteenalojen tutkijat voisivat tehdä yhteistyötä yhteiskunnallisten tekstien analyysissä esimerkiksi siten, että lingvisti osoittaa kaikki merkittävät kielelliset ilmiöt ja merkitysrakenteet, kun taas ei-lingvisti tekisi tämän jälkeen vielä omat erityisalaansa kiinnostavat tulkinnat ja selitykset. Toki lingvistikin kykenee tulkitsemaan aineistojaan, jos ne edustavat lehtikielen kaltaista yleistietoutta.

Lööppi-gradu on vain yksi esimerkki siitä, mihin lehtikielen kriittinen analyysi tätä nykyä kykenee. Perimmiltään kyse on – kaikkien muiden kriittisten tieteiden tavoin – emansipaation eli vapautumisen etsimisestä. Toisin sanoen päämääränä on osoittaa ne viestinnälliset pidikkeet, jotka estävät kansalaisten demokratisoituspyrkimyksiä ja esimerkiksi median sisältöjen tasavertaista hallintaa (ks. Kellner 1998: 382). Tässä mielessä kriittinen tekstintutkimus kytkeytyy muihin kriittisiin tieteisiin, erityisesti yhteiskuntatieteisiin, kulttuurintutkimukseen ja kasvatustieteeseen. Yhteistä kriittisille teorioille on, että niissä ihmisen elo nähdään alisteisena yhteiskunnan valtajärjestelmille ja että tieteen velvollisuus on paljastaa, millä tavoin valtajärjestelmät toimivat ja miten yksilö voi vapautua valtakoneiston ikeestä. Lööppien maailmassa vapautuminen voisi olla esimerkiksi sitä, että epäterveellisistä elämäntavoista pitävä kansalainen ei todellakaan ahdistuisi, vaikka lehdistö kirjoittaisikin suuria otsikoita uusista aerobic-ohjelmista ja terveysruuista. Kaikkein vapauttavinta tietysti on, että lööpin nähnyt henkilö hylkää koko lehden.

3.2. Aineistojen ja metodien kirjo

Oululaisessa fennistiikassa katseen siirto morfologiasta ja kvantitatiivisesta tyyliopista ideologiakriittiseen tekstintutkimukseen alkoi 1990-luvun alussa, kun joukko Saukkosen oppilaita perehtyi erityisten arvottavien asenteiden analyysiin erilaisissa lehtiaineistoissa (tarkemmin Leinonen–Timlin tässä teoksessa). Näissä tutkimuksissa arvottavina asenteina pidettiin sitä tekstin näkökulmaa eli perspektiiviä, josta ilmeni kirjoittajan negatiivinen tai positiivinen suhtautuminen tekstin tarkoitteeseen kokonaisuutena tai sen osana. Myöhemmin alettiin arvottavien asenteiden asemesta puhua ideologiasta kriittisen tekstintutkimuksen käsitteenä. (Ks. Heikkinen 1996: 95.)

Arvottaviin asenteisiin tarttuneet tutkielmat noudattivat vielä kvantitatiivisen tekstintutkimuksen mallia sikäli, että analyysi keskittyi yksitellen kuhunkin kielen tasoon: morfeemeihin, lekseemeihin, lausekkeisiin ja virkerakenteisiin. Toisin sanoen päämääränä oli osoittaa ne kielelliset yksiköt, joihin arvottaminen kirjoittautuu ja joilla on erityisen painava merkitys tekstin asenteiden ilmaisussa. Tällöin yksittäisten tekstitasojen kuvaaminen oli tekninen toimenpide, joka helpotti tekstin arvottavan aineksen tarkastelua ja aineiston varsinaista analyysiä.

Yhdessä ideologia-käsitteen tulon kanssa oululainen tekstintutkimus sai myös muita uusia metodologisia esitystapoja kriittisen lingvistiikan ja diskurssianalyysin alalta. Keskeisin vaikutus niin Oulussa kuin muuallakin

suomalaisessa tekstintutkimuksessa on ollut Hallidayn SF-kieliopilla, jossa tekstejä lähestytään yksittäisten kieliopillisten tasojen asemesta kokonaisvaltaisesti merkitysten näkökulmasta. Opinnäytetöiden tekijöistä SF-kielioppiin ensimmäisenä tukeutui Heikkinen (1996) aivan samoin kuin hän oli jo aikaisemmin pioneeri arvottavien asenteiden tutkijana (1992). Tekstintutkimuksen ja systeemis-funktionaalisen lähestymistavan nuoruutta kuvastanee se, että Heikkisen väitöskirja (1999) poliittisista pääkirjoituksista oli Suomessa vasta kolmas, joka todella holistisesti keskittyi kokonaisuun tekstimerkityksiin – ei ainoastaan tekstin atomistisiin osiin.

Heikkisen viitoittamalla tiellä SF-kieliopin hyödyntäjinä on valmistunut jomonia pro gradu -tutkielmia.³ Esikuvastaan poiketen kaikki SF-tutkijat eivät välttämättä ole keskittyneet lehtikieleen, vaan tutkimuskohteeksi on otettu esimerkiksi julkishallinnon ja liike-elämän tekstejä tai julkisia tiedotteita. Niiden avulla on lähinnä pureuduttu erilaisten institutionaalisten toimijoiden julkisuuskuvaan olettaen, että julkisiin teksteihin väistämättä kirjoittautuu myös arvottava perspektiivi, jonka perusteella viestin vastaanottajalle syntyy tekstin kohteesta joko myönteinen tai kielteinen mielikuva – harvoin neutraali. Toisin sanoen objektiivisinkin uutinen aina vaikuttaa siihen imagoon, joka julkisista toimijoista vähitellen juurtuu yleiseen mentaliteettiin. Näin esimerkiksi Tonterin (2002) tutkimus Outokummun Tornion tehtaiden julkisuuskuvasta osoittaa, että kertaalleen merkittävän työllistäjän statuksen saavuttanut terästehdas ei hevin saa lommoja imagoonsa: yhä edelleen suomalaislehdet kirjoittavat Outokummusta pohjoisen ihmisen työllistäjänä ja vaurauden lähteenä; ruotsalaisessa lehdistössä yhtiöön sen sijaan suuntautuu myös kritiikkiä ympäristöpäästöjen tuottajana.

Uudistuneen tekstintutkimuksen olemukselle on ominaista, ettei sen välttämättä tarvitse tukeutua yhteen ja ainoaan teoriataustaan – ei edes SF-kielioppiin, vaikka se usein käyttökelpoiseksi osoittautuukin. Tässäkin artikkelikokoelmassa esitellään esimerkiksi, millä tavoin argumentaatioanalyysi (Paavola–Pirnes) tai sosiolingvivistisesti suuntautunut retoriikka (Lahtinen–Tuomikoski) kykenee varsin kattavasti kuvaamaan kielenkäytön taustalla vallitsevia arvoja ja asenteita, jopa kansalaisen mentaaliseen identiteettiin liittyviä ilmiöitä.

Mentaalisen identiteetin ja kognitiivisten ajattelumallien analyysissä erityisen merkittäviä ovat olleet lehtikielen retorisiin kuvioihin keskittyneet tutkimukset. Tällöin vaikutteita on saatu etenkin George Lakoffin ja hänen

³ Tässä artikkelikokoelmassa SF-kielioppi on eniten esillä luvussa Kriittinen työkalupakki. Siinä käsitellyistä tutkimuksista Anna Kalliokosken analyysi poliitikkojen referointiverbeistä kuitenkin nojautuu toisenlaiseen teoriataustaan. Ilmiönä referointiverbi tietysti kytkeytyy SF-kieliopissa tunnettujen verbiprosessien alaan.

tutkijaystäviensä metaforateoriasta, jonka keskeisin ajatus on, että kielen tasolla ilmenevät metaforiset ilmaukset palautuvat mielen tasolla vaikuttaviin skeemoihin, ajattelutapojen sapluunoihin (esim. Lakoff–Johnson 1980). Tutkimusten perusteella metaforisuus todella on kaiken viestinnän ominaisuus – ei pelkästään taiteellisen kielenkäytön ilmiö. Hyvin usein metafora havainnollistaa esimerkiksi poliittisen uutisen tai talousuutisen abstraktia maailmaa, mutta kenties vielä useammin se värittää urheilu-uutisen kieltä. Ominaista lehtikielen metaforille on, että rakenteeltaan ne muistuttavat toisiaan riippumatta siitä, mitä aihepiiriä uutinen käsittelee. Niinpä kuolinilmoituksen perusmetafora [KUOLEMA ON MATKA] Lopakan (2001) aineistossa on samankaltainen kuin ne [EU-NEUVOTTELUT OVAT MATKA] -metaforat, jotka takavuosina reaalistuivat esimerkiksi virkkeessä *Juna ei odota, ja jos junasta jää asemalle, seuraavaa saa odottaa kauan*.

Teoreettisen ja metodologisen kirjon ohessa uusinta lehtikielen tutkimusta leimaa aineistojen avartuminen: Niin sanottujen perusjuttujen lisäksi opiskelijoita kiinnostavat mainokset ja niiden käyttämät adjektiivit, argumentaatiotekniikat tai retoriset keinot. Samoin tutkimuskohteeksi ovat tulleet eräät kohderyhmälehdet, kuten Raahen suojeluskuntapiirin julkaisu (Ervasti 2001) ja Oulun talousalueella vaikuttava seurakuntalehti Rauhan Tervehdys (Peltola 2002). Sarjakuvista on tutkittu muun muassa Suomen sisällissotaa vuodelta 1918 käsitelleen Korkeajännityksen kaksoisnumeron ideologista sisältöä (Vesa 2002). Sanomalehtien osastoista eniten kiinnostusta näyttäisi riittävän urheilulle (mm. Karjalainen–Luodonpää 1995). Vanhan kirjasuomen tutkimusten tiimoilta tutkittavaksi on alistanut myös Oulun Wiikko-Sanomien, jonka sivuilta on etsitty *t:n* heikon asteen vastineita ja niiden ortografisia merkintätapoja (Kinnunen 2000).

Aineistojen avartumisen huipentumana ehkä voi pitää sitä, kun jotkut opiskelijat ovat siirtäneet katseensa Suomen ulkopuolella ilmestyviin lehtiin. Tällöin aineistona on voinut olla esimerkiksi siirtolaisten keskinäiseen viestintään tarkoitettut suomenkieliset julkaisut tai ihan kokonaan sukukieltä edustavat lehdet. Sukukielistä toistaiseksi tärkein on ollut viro, jonka syntaksia ja semantiikkaa on verrattu suomeen mm. Postimees-lehden juttujen avulla (Paukkunen 2002). Ideologisemmin viroa on tarkastellut Laine (1996), joka selvitti suomen *rauhan* ja viron *rahu*-sanan käytön muutosta vuosien 1982 ja 1992 välillä Helsingin Sanomien ja Rahva Häälän ulkomaan uutisoinnissa. Kollokaatioteoriaan tukeutuen Laine osoittaa, että Neuvostoliiton aikana *rahu* palveli identifioitumista kylmän sodan rauhantahoiseksi osapuoleksi. Viron itsenäistyttyä sanan käyttö konkretisoitui, ja se alkoi viitata esimerkiksi maantieteellisiin alueisiin.

4. Kotimaan katsaus

Vaikka fennistin suoranaisena kiinnostuksen kohteena eivät olisikaan journalistiset käytänteet tai median institutionaalinen asema, myös lingvistin tekemät analyysit tarjoavat ainakin välillisesti käyttökelpoista tietoa sekä itse toimitustyön ammattilaisille että viestien vastaanottajille. Tässä yhteydessä ei edes ole kyse kielenhuollosta, vaikka arkikeskusteluissa kansalaiset usein arvelevatkin kielentutkijoiden tarkkailevan juuri ja nimenomaisesti kielenhuollon normeihin liittyviä kysymyksiä.

Kielenhuoltoonkin on kiinnitetty huomiota, mutta ei sillä tavalla, että olisi lehti lehdeltä seurattu, missä eniten esiintyy moitittavaa. Sen sijaan on voitu Saviniemen (2003) tavoin ylipäänsä kartoittaa toimittajien asennoitumista kielenhuoltoon, puhekielisyyksien käyttöön ja muihin kirjoittamisen arkipäivään liittyviin kysymyksiin. Samoin on saatettu urheilukielen kuvailmauksia analysoitaessa ottaa myös periaatteellista kantaa siihen, millaiset metaforiset ilmaukset vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Näin esimerkiksi metafora *tervakaupungin dinosaurukset* 'Oulun Lipon pesäpallojoukkue' on siinä mielessä epäonnistunut, ettei dinosauruksella ole mitään tekemistä joukkueen kanssa (Karjalainen–Luodonpää 1995: 121).

Karjalaisen ja Luodonpään havainto *tervakaupungin dinosauruksesta* on yksi esimerkki sumeahkoista kiertoilmauksista, jotka usein viittaavat tarkoitettodellisuuden tarpeettoman monitulkintaisesti (ks. Varis 1998). Niiden esiintyminen lehtikielessä on sikäli yllättävää, että vanhastaan journalismin ihanteena on pidetty yksitulkintaisuutta ja viestin nopeaa välittymistä. Toisaalta kiertoilmauksen luonteeseen kuuluu, että kaikesta sumeudesta huolimatta se kykenee myös avartamaan tarkoitettodellisuuden merkityksiä. On jännittävää huomata, että Oulussa kaupungin elinkeinopoliittinen historia elää vielä niin vahvasti muistoissa, jotta kaupunkia yhä nimitetään *tervakaupungiksi* 'maakuntien tervaa maailmalle välittävä kaupunki'. Samoin mielenkiintoista on, että toinen historiallinen reliikki, dinosaurus, on viestin lähettäjälle niin tuttu olio, että sen kankeilla liikkeillä voidaan kuvata Oulun Lipon isokokoisia ja hitaita pelaajia.

Kriittisen tekstintutkimuksen valossa kiertoilmaukset vihdoin johdattavat ajatukseen, että itse asiassa kaikki lehtikielen metaforisuus on eräänlaista piilotekstiä, joka kertoo jotain toimittajien ja lukijoiden maailmankuvasta, jopa siihen sisältyvistä tabuaiheista. Näin esimerkiksi Karjalan (1996) tutkimus poliittisten uutisten metaforista ja Mannisen (1999) tutkielma talousuutisten metaforista paljastavat perusmetaforien tasolla, että politiikka ja talous todella ovat raadollisten toimintojen aluetta, jossa ilmiöt ymmärretään

sotana, kilpailuna, pelinä, taisteluna jne. Vanha klisee *ainoastaan huonot uutiset ovat hyviä uutisia* konkretisoituu jopa itse viesteihin. Toisaalta uutisiin kirjoittautuessaan raadolliset metaforat myös vahvistavat sellaista luonnollistumaa, jonka mukaan politiikan ja liike-elämän tuleekin olla kovaa kilpailua ja kyynänpäätaktiikan käyttöä. Tässä mielessä merkittävä osa lehtijuttujen sisältöä yhtäältä heijastaa ja toisaalta vahvistaa sellaista kansallista ideologiaa, että juuri kovat arvot ja säälimätön käyttäytyminen ovat tavoiteltavia ihanteita.

Kovat arvot ja säälimätön käyttäytyminen ovat ideologisesti latautuneita ja ilmeisesti myös konservatiivisia tai ainakin sovinnaisia – ehkä jopa maskuliinisia – ajatusmalleja. Perinteinen maailmankuva näyttäisi muutoinkin hallitsevan lehtikieltä. Kovin vahvana esimerkiksi edelleen elävät *lehtimiehen* kaltaiset sukupuoleen pohjautuvat nimitykset, vaikka käytössä olisi myös neutraali vaihtoehto *journalisti* (Karppinen 2001). Jopa viihdelukemisto Reginassa perinteinen maailmankuva ilmenee siten, että naisen elämän pääsisältö on miehen ja aviollisen suhteen löytäminen, vaikka mies esiintyykin lukemistossa hyvin erotisoituna ja naisen katseen kohteena (Nyman 2002). Sukupuoliväritteisyydessään urheilu lienee kaikkein räikein, kun miesurheilijat ovat *miehiä* mutta naisurheilijat *tyttöjä*. Mika Myllyläkin oli vielä vuoden 1998 olympiavoiton jälkeen niin 'mies', että hänestä tiedettiin molemmat ristimänimet *Mika Kristian Myllylä* aivan kuin hän olisi ollut samalla tasolla *Juho Kusti Paasikiven* ja *Urho Kaleva Kekkonen* kaltaisten presidenttien kanssa (Ojaniemi 2003).

Aikanaan Mika Kristian Myllylän kohoaminen valtiohenkilöiden tasolle saattoi osin selittyä sillä, että tätä nykyä myös Oulussa tehtyjen lehtitutkimusten perusteella kansalaiset ja toimittajat näyttäisivät vierastavan politiikkaa urheiluun tai muuhun ajanvietteeseen verrattuna. Pieni siivu poliittista kirjoittelua on analysoituna Halosella (2002), joka vuoden 2000 kunnallisvaalien uutisointia tutkaillessaan havaitsi, että ainakin Pohjois-Pohjanmaalla politiikkaan suhtaudutaan hyvin kaksijakoisesti. Yhtäällä oli tiedotusvälineitä, jotka olivat poliitikkojen kannalla ja pitivät päättäjien ratkaisuja yleensä oikeina. Toisaalla olivat kansalaisten puolestapuhujat, jotka pitivät poliitikkoja pahantekijöinä. Tiedotusvälineet itse esittäytyivät pätevinä arvioitsijoina ja totuuden kertojina ilman, että tietoja olisi dokumentoitu lähteiden avulla.

Edelleen Halosen (2002) tutkimuksen perusteella olennaista Pohjois-Pohjanmaalla on, että alueen ideologian mukaisesti pienet puolueet nähtiin uhkana perinteiselle yhteiskuntajärjestykselle. Toisaalta myös maakunnan suurimpaan kunnallisvaalipuolueeseen, keskustaan, suhtauduttiin lehdissä

ynseästi. Keskustaa positiivisesti arvottavat kielenaineokset olivat erittäin implisiittisiä. Tällainen suhtautuminen on sikäli yllättävää, että yleensähan toimittajat ja kustannustalot myötäilevät lukijakunnan arvomaailmaa. Ilmeisesti kuitenkin politiikka on niin helppo ja yleistajuinen aihe, että se antaa mahdollisuuden harjoittaa ainakin näennäisesti kriittistä journalistiikkaa. Talousuutisoinnissa vastaava kriittisyys on harvinaista, jopa olematonta, koska aihepiiri on selvästi vaikeampi ja spesifisempi kuin politiikka. Todennäköisesti talousuutisten kriittisiä äänenpainoja vähentävät myös lehden kustantajan liiketaloudelliset siteet ja intressit.

Niin kuin ideologiassa yleensä, myös koville arvoille näyttäisi tehtyjen tutkimusten perusteella löytyvän vastapooli: erityinen paikallinen ymmärrys ja empaattinen suhtautuminen lehtijutun aiheeseen tai vastaanottajaan. Etenkin niin sanotun paikallislehtiprojektin tiimoilta on valmistunut muutamia pro gradu -tutkielmia, jotka eittämättä osoittavat, että varsinkin Pohjois-Suomen paikallislehdet käyttävät murretta ja muita puhekielisyyksiä saavuttaakseen luontevan kontaktin lukevaan yleisönsä.⁴ Yhteinen puhemuoto lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta, mikä puolestaan tuo lehteä lähemmäksi lukijoitaan. Läheisyydestä taas lienee hyötyä lehden markkinoinnissa.

5. Uutisten jälkeen

Uutistoimittajan kaltaisesta tässä yhteydessä haluttaisi dramatisoida ja kärjistää väittämällä, että lehtikielen tutkimus on murroksessa. Mutta niin kaikki asiat ovat koko ajan. Analyttisemmin voikin A-studion keskustelijoiden tavoin todeta, että toki lehtikielen ja tekstien tutkimus on muuttunut merkittävästi vuosikymmenien saatossa. Muutos ei kuitenkaan ole ollut valankumouksellinen, sillä ideologiakriittinen tekstintutkimus nojautuu osittain positivistiseen perinteeseen.

Olennaista uudessa tekstintutkimuksessa ja lehtikielen analyysissä on teoreettisten lähestymistapojen kirjo. Käytössä olevia metodeja ja teorioita on niin paljon, että yhdessä opinnäytetyössä on mahdotonta tehdä lehtikielen kokonaisvaltaista selvitystä kaikista mahdollisista näkökulmista. Täytyy

⁴ Paikallisuudesta ks. tämän teoksen artikkelia Paikallisuus paikallislehdissä. Artikkelissa on mukana kaksi puhekielisyyttä tarkastelevaa pro gradu -tutkielmaa ja yksi sanaleikkeihin keskittyvä tutkielma. Vaikka lähtökohdat ovat kovin erilaiset, kukin tutkielma kykenee sanomaan jotain niin maakuntien Suomen kuin pääkaupunkiseudunkin ideologiasta ja identiteetistä. Samalla tutkielmat myös hoksauttavat, miksi esimerkiksi Stockwell (2002: 61) luokittelee kielen ja ideologian välisen suhteen tarkastelun sosiolingvistiikan alaan: puhekielisyydet ilman muuta ovat sosiolingvistiikan ydinainesta, mutta myös sanaleikit ja pakinoiden huumori näyttäisivät nojautuvan alueelliseen tietoisuuteen. Siten sekä puhekielisyyksissä että sanaleikeissä on kyse variaatiosta, ideologian alueellisesta ja sosiaalisesta vaihtelusta.

tyytyä yksittäisiin siivuihin kiinnostavimmista kysymyksistä, vaikka siivutettu tekstintutkimus toisaalta johtaa siihen, että varsinkin tieteen ulkopuolisen kansalaisen on vaikeahkoa saada selvyyttä siitä, mikä on lehtikielen nykytila, mihin se on menossa ja miten sen oikeastaan tulisi kehittyä.

Jotain kuitenkin voidaan hahmottaa myös sirpaleista. Ei esimerkiksi varmaankaan olisi haitaksi, jos kirjoittajan työtä tekevät kansalaiset tulisivat entistä enemmän tietoisiksi niistä peruskallion kaltaisista ideologisista merkityksistä, jotka jopa kielenkäyttäjän tahdon vastaisesti kirjoittautuvat teksteihin. Täytyy siis kyetä tulkitsemaan kielen morfologis-semanttisten rakenteiden pragmatiikkaa ja sitä, millä tavoin tekstien jäsentely, lauserakenteet ja sanavalinnat vaikuttavat tekstin kokonaismerkityksen syntyyn. Tekstirakenteiden tunnistaminen on olennainen osa koulussa opetettavaa tekstintutkimusta, ja tässä mielessä lehtikielen tutkimus palvelee myös kriittisen lukutaidon osaamisessa tarvittavia taitoja.

Tekstien tuntemukseen ja tekstuaalisen maailman variaation hahmottamiseen useimmat lehtikielen tutkimukset tarjoavat välitöntä tietoa – kunhan sirpaleita jossain vaiheessa liimataan kokonaisuudeksi. Itse toimitustyötä ja kirjoittamista lingvistinen tekstintutkimus palvelee jo siten, että tekstien makrorakenteiden ja tyylin analyysi osoittaa, millaiset tekstuaaliset rakenteet ovat tyypillisiä uutiselle, reportaasille, pääkirjoitukselle ja kaikille muille journalistisille juttutyypeille. Rakenteiden tunteminen ilman muuta auttaa kirjoittajaa silloin, kun hän pohtii, miten pitäisi kirjoittaa kirjarvostelu, elokuvakritiikki tai urheilu-uutinen. Kukin laji poikkeaa toisistaan, ja hyvä kirjoittaja tietää nämä poikkeavuudet ja osaa käyttää hyväkseen nyansseja tehostaakseen viestinsä perillemeno.

Vihdoin lingvistinen tekstintutkimus palvelee muitakin journalistiikasta ja lehtijutuista kiinnostuneita tieteitä, muiden muassa tiedotusoppia. Helppoa on havaita, että kriittisessä tekstintutkimuksessa käytössä olevat analyysin avaimet soveltuvat yhtä hyvin myös yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen analyysiin. Joka kerta tehdessään analyysiä politiikan, talouden tai urheilun uutisista kriittinen tekstintutkija on paljastamassa, millaiset arvot ja asenteet kulttuurissa liitetään yhteen ilmiöön ja – vielä enemmän – millaiset ideologiat ovat vallalla, jotta kyseisestä ilmiöstä kirjoitetaan niin kuin kirjoitetaan. Mitä suomalaisessa poliittisessa ja journalistisessa kulttuurissa tapahtui, jotta Tony Halmeesta alettiin kirjoittaa ilkeästi keväällä ja kesällä 2003? Mikä muutti journalistiset käytänteet?

Asenteellisesti arvottava lehdistö

Anna Leinonen & Saara Timlin

1. Miksi arvotetaan?

Todellisuutta on mahdotonta hahmottaa kaikista olemassa olevista näkökulmista yhtä aikaa. Siksi ihminen tietoisesti tai tietämättään valitsee joko yhden tai muutaman näkökulman käsitellessään mitä tahansa aihetta. Näkökulmat kertovat asenteista. Ödön Lavothan (1961: 283–293) varhaisten tutkimusten mukaan todellisuus itsessään ei ole määriteltävissä koskaan absoluuttisesti, mutta tekstin puhuja tai kirjoittaja voi valita mielipiteensä mukaan sen määritteeksi esimerkiksi pahan tai ihanan. Vaikka todellisuus on kaikille yhteinen, se on silti jokaiselle erilainen.

Tämän artikkelin tarkoitus on kuvata, millä tavalla viestin lähettäjä ilmaisee verbaalisesti omia arvioitaan ja mielipiteitään. Artikkelimme perustuu Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineessa tehtyihin pro gradu -tutkielmiin, joista esille tulevat Vesa Heikkisen (1992), Tanja Hautamäen (1995) ja Päivi Tuiskun (1997) tutkimukset lehtikielen arvottavista asenteista.

Ensimmäinen arvottavista asenteista tehty pro gradu -tutkielma Oulun yliopistossa on Heikkisen tutkimus sanomalehtien poliittisista pääkirjoituksista. Aineistona Heikkisellä on viisikymmentä pääkirjoitusta viidestä eri lehdestä. Neljä lehdistä on poliittisesti sitoutuneita. Ne ovat Suomen Sosialidemokraattien Demari, Suomen Keskustaa kannattava Suomenmaa, Kansallisen Kokoomuksen lehti Nykypäivä sekä Suomen Kommunistisen Puolueen pää-äänenkannattaja Kansan Uutiset. Poliittisesti sitoutumattomista lehdistä Heikkisen tutkimuksessa on mukana Helsingin Sanomat. Otokset ovat vuosilta 1984 ja 1988, viisi pääkirjoitusta kustakin lehdestä molempina vuosina. Keskeisiä pääkirjoituksen aiheita ovat hallituksen tulo- ja menoarvio sekä lähestyvät kunnallisvaalit. Heikkisen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kielentutkimuksen teorioiden ja metodien avulla, millaisia arvottavia asenteita pääkirjoituksiin sisältyy ja miten nämä asenteet ilmenevät tekstissä.

Hautamäen pro gradu -tutkielman aiheena ovat naistenlehtien äitiysaiheisten tekstien arvottavat asenteet; aineistona on 40 artikkelia. Tekstit ovat peräisin neljästä lehdestä: Anna, Kaks' Plus, Kodin Kuvalehti ja Naisten Ääni / Akkaväki. Kyseiset naistenlehdet eroavat tyylillisesti toisistaan. Vain Anna on luokiteltu levikkitilastossa varsinaiseksi naistenlehdeksi. Kodin Ku-

valehteä ja Kaks' Plus- lehteä pidetään perhelehtinä. Naisten Ääni / Akkaväki taas täyttää mielipidelehden tuntomerkit. Hautamäen tavoitteena on ollut selvittää, ”millaisia asenteellisuuksia ja millaisia arvoja äitiiyttä käsittelevät tekstit sisältävät ja miten näitä asenteita ilmaistaan”. Tutkimusmenetelmään hän on käyttänyt semanttis-pragmaattista tekstintutkimusta, jossa intuitiivisella tekstintulkinnalla on suuri merkitys.

Tuiskun pro gradu -tutkielma käsittelee Demarien ja Nykypäivän kielellistä valinnoista paljastuvaa asennoitumista vuoden 1994 presidentinvaalien ehdokkaisiin. Tuiskun aineisto on kamppailun lopputaistelusta, kun Martti Ahtisaari ja Elisabeth Rehn olivat selvinneet vaalien toiselle kierrokselle. Aineistoon kuuluu kymmenen lehteä, viisi Demaria ja viisi Nykypäivää. Demari tuki Ahtisaarta ja Nykypäivä oli asettunut Rehnin taakse. Lehdistä on koottu kaikki ne kommentit, jotka arvottivat ehdokkaita jollakin tavalla. Aineisto on kerätty kaikista juttutyypeistä, mutta aineiston analyysissä ei näy, mistä juttutyypeistä kyseinen esimerkki on poimittu. Arvottavia asenteita tutkittaessa sekä Heikkinen että Tuisku keskittyivät pääasiassa deskriptiiviseen ja kvalitatiiviseen analyysiin.

2. Tutkimuksen teoriataustaa

2.1. Keskeisiä termejä

Koska kyseessä on tekstianalyysi, on tarpeen määritellä, mitä tekstillä tässä yhteydessä tarkoitetaan. Tarkasteltavanamme olevissa pro gradu -töissä korostuu se ajatus, että kieli on kieltä vasta kontekstissa, joka sisältää lingvistisen näkökulman lisäksi myös tilanne- ja käyttäytymiskontekstit. Teksti on kommunikaation perusyksikkö, joka koostuu yhdestä tai useammasta virkkeestä. Viittaussuhteiden avulla virkkeistä tulee yhtenäinen teksti. Yhdellä sanalla voi olla useita sanakirjamerkityksiä, mutta vasta konteksti määrää sanan lopullisen merkityksen. Lopulta tekstin osat saavatkin merkityksensä vasta kokonaismerkityksen kautta. (Ks. Saukkonen 1984: 115–116.)

Tekstintutkimuksen keskeisiä tutkimuskohteita ovat semantiikka ja pragmaatiikka. Semantiikka keskittyy määrittelemään yksittäisten sanojen merkitystä irrallaan kontekstista. Pragmatiikka puolestaan korostaa tekstin yhteyttä kielenkäyttötilanteeseen. Koska sanan merkitys muotoutuu viime kädessä tekstiyhteydessä, juuri pragmaatiikka on keskeistä tekstintutkimuksessa.

Arvojen ja asenteiden määrittelyssä suomen kielen opinnäytetöissä on yleensä lähdetty siitä, että arvot ovat pysyvämpiä ja ne sisäistetään syvälli-

semmin kuin asenteet. Arkielämän valinnat tehdään pitkälti arvojen perusteella. Asenne taas on suhtautumistapa asioihin. Ihmisellä on taipumus suhtautua asioihin joko hyväksyvästi tai hylkäävästi. Näin esimerkiksi Heikkinen (1992: 22) yhtyy Saukkosen tapaan määritellä termi ”arvottavat asenteet” osaksi tekstin näkökulmaa, josta näkyy kirjoittajan suhtautuminen tekstin tarkoitteeseen tai sen osaan. Kielenkäyttäjän arvot ja asenteet tulevat tekstissä ilmi joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti.

Tekstissä on kaksi tasoa, joiden avulla kuvataan asenteellisuutta. Ensimmäinen taso ilmaisee tarkoitteen eli referentin ja toinen taso ilmaisee kirjoittajan tai puhujan näkökulman tarkoitteeseen. Ensimmäistä tasoa kutsutaan denotatiiviseksi, toista konnotatiiviseksi. Teksti ei voi olla perspektiiviton, koska jokaisen ilmauksen valintaan sisältyy näkökulman valinta. Saukkosen mukaan näkökulman valintaan vaikuttavat tekstin tarkoitus sekä viestintätilanne. Perspektiivin ja argumenttien valintaan vaikuttaa paljon lähettäjän ja vastaanottajan fyysinen ja sosiaalis-psykkinen etäisyys toisistaan. Arkipuheessa tuttavien kanssa tyylin ja näkökulman valinta on vapaampaa ja alttiimpi variaatiolle kuin esimerkiksi joukkoviestinnässä. Joukkoviestintä on neutraalia ja suhteellisen vakioista vastaanottajien erilaisuudesta johtuen. (Saukkonen 1984: 109–110 ja 1987 b: 12–13.)

Arvottavia asenteita tutkittaessa tulee ottaa huomioon, minkälaisista tekstityypeistä aineisto koostuu. Esimerkiksi Heikkisen ja Tuiskun tutkimusten aineistoina on puolueisiin sitoutuneita lehtiä, jotka eivät edes pyri objektiiviseen viestintään. Näissä lehdissä arvottavat asenteet näkyvät usein todella eksplisiittisesti. Puolueiden äänenkannattajat ottavat asioihin kantaa sitoutumattomia lehtiä voimakkaammin. Heikkisen aineistossa huomion arvoista on myös se, että aineisto koostuu pääkirjoituksista. Perinteisesti ajateltuna pääkirjoitus on lehden merkittävin teksti, koska se ilmaisee lehden virallisen kannan. Se voidaan luokitella mielipidetekstiksi, jolloin siinä tuleekin näkyä arvostukset ja arvottavat kannanotot selvemmin kuin muissa tekstityypeissä. Heikkinen nostaa esille myös sen, että pääkirjoitus tekstilajina täyttää propagandan määritelmän: propaganda on vaikuttamista tai sen yrittämistä, missä vastaanottaja tietää olevan vaikuttamisen kohteena.

Hautamäen aineisto puolestaan koostuu naistenlehdistä. Naistenlehdet ovat kulttuurinen ilmiö, jotka korostavat naiseutta ja naisten yhteenkuuluvuutta. Hautamäen mielestä miehillä ei oikeastaan ole täysin vastaavia lehtiä, mutta naisilla on omat lehtensä, koska he kokevat jäävänsä yhteiskunnassa usein miesten varjoon. Tältä pohjalta naistenlehdet myös levittävät huomattavan paljon arvoja ja asenteita, jotka vaikuttavat laajemminkin kulttuuriin. Siksi näillä lehdillä on merkittävä rooli yhteiskunnassa.

2.2. Arvottamisen morfologis-syntaktiset keinot

Arvottaminen näkyy tekstissä sen kaikilla morfologis-syntaktisilla tasoilla – samoin kuin tekstin strategioissa (luvussa 2.3). Sekä Heikkinen että Hautamäki käyvät tutkielmissaan systemaattisesti läpi tekstin morfeemi-, sana-, lauseke- ja lausetasot. Tutkimuksen kannalta tekstintasojen kuvaaminen on tekninen toimenpide, joka helpottaa tekstin arvottavan aineksen tarkastelua ja aineiston varsinaista analyysia.

Morfeemi on tekstin pienin mahdollinen osa, jolla on oma merkityssisältönsä. Morfeemit jakautuvat kahteen luokkaan. Niitä on sekä vapaita että sidonnaisia. Sidonnaisten morfeemien avulla sanoista voidaan muodostaa uusia, usein erimerkityksellisiä sanoja. Heikkisen aineistossa esimerkkinä adjektiivijohdoksista ovat sanat *velkainen*, *mieluisa*, *laiton*. Hautamäen aineistossa omistusliitteen käyttö toimi positiivisesti arvottavana seuraavissa vauvaa tarkoittavissa hellittelevissä ilmauksissa: *pieni apinanpoikaseni*, *pientä nyyttiäni*, *minun reppuni*. Morfeemien avulla voidaan sanaan lisätä joko positiivista tai negatiivista arvottamista.

Sanaa on usein pidetty kielen kuvauksen perusyksikkönä. Sekä Hautamäki että Heikkinen nostavat esiin Hayakawan (1966) näkemyksen, jonka mukaan yksittäisellä sanalla on kontekstista riippuen useita eri merkityksiä. Tässäkin yhteydessä konteksti on tarpeen laajentaa lingvististä kontekstia laajemmaksi sosiaaliseksi kontekstiksi. Sana on tärkeä arvottavien asenteiden ilmaisija, ja juuri sanavalinta paljastaa kielenkäyttäjän näkökulman tarkoitteeseen. Tunteet, päämäärät, arvot ja asenteet ohjaavat kielenkäyttäjän sanavalintaa. Yksi sana riittää antamaan kokonaiselle lauseelle arvottavan sävyn. Arvottamisen kannalta keskeisiä sanaluokkia ovat substantiivit, adjektiivit ja verbit sekä partikkeleista adverbit (sanaluokkien arvottavista resursseista ks. Hakulinen–Karlsson 1979).

Partikkelien sanaluokka on varsin epäyhtenäinen, mutta niitä yhdistää kuitenkin sanojen taipumattomuus.¹ Perinteisesti myös adverbit on luettu partikkeleihin, ja niillä on ilmaistu aikaa, paikkaa ja tapaa. Adverbien tärkeimmät tehtävät ovat verbin tai jopa koko lauseen määrittäminen sekä adjektiivien ja toisten adverbien määrittäminen. Arvottavia asenteita tutkivissa opinnäytetöissä nojaututaan jaotteluun, jonka mukaan adverbit jakautuvat kolmeen semanttiseen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat materiaaliadverbit, jotka ilmaisevat esimerkiksi paikkaa, aikaa, tilaa ja tapaa. Toisen

¹ Viimeisin kielioppityöryhmä päätyi ratkaisuun, jonka mukaan partikkelit ovat tarpeeton sanojen kattotermi, jonka käytöstä voitaisiin luopua (Kieli ja sen kieliopit 1994: 161).

ryhmän adverbeja kutsutaan intensiteettiadverbeiksi. Nämä kuvaavat ominaisuuden astetta ja vivahdetta. Modaaliset adverbit puolestaan kertovat puhujan suhtautumisesta sanottavaansa, kuten sanat *ehkä* ja *edes*. Erityisesti materiaaliadverbit ja modaaliset adverbit viestittävät arvottavia asenteita. Intensiteettiadverbit puolestaan ilmaisevat asennoitumisen voimakkuuden. Monista arvottavista adjektiiveista voidaan tehdä adverbejä *-sti*-johtimen avulla, jolloin kantasanana arvottava sävy säilyy. Myös muut adverbit voivat kontekstissaan saada arvottavan sävyn.

Verbit ovat tärkeitä arvottavien asenteiden välittämisessä, koska ne sijoittuvat usein lauseen ytimeen. Modaaliverbit ilmaisevat välttämättömyyttä, pakkoa, luvallisuutta ja mahdollisuutta – ne ovatkin erityisen tärkeitä arvottavien asenteiden välittäjiä. Asenteellisuuteen voidaan vaikuttaa persoonamuodolla, tempuksella ja moduksella. Esimerkiksi passiivilla on usein vihaileva ja epämääräinen sävy; moduksista indikatiivi osoittaa sitä, että puhuja pitää propositiota totena.

Lauseke muodostuu pääsanasta ja määritteistä eli attribuuteista, joita sisäinen koheesio sitoo toisiinsa. Koheesio on niin voimakas, että määritteitä ei voi siirtää pois pääsanana yhteydestä. Yleensä lausekkeen yksi osa tuo koko lausekkeeseen arvottavan lisän. Heikkisen aineistossa nominaalilausekkeisiin arvottava sävy tulee usein adjektiiveista, kuten lausekkeissa *ikävä yllätys*, *järkevä päätös*, *hyvä asia*. Arvottava lisä voi olla myös implisiittisempää ja havaittavissa vasta laajemmassa kontekstissaan: *pääkaupunkiseudun myöhäisherännyt Paavo Väyrynen*. Kyseinen lauseke toimii arvottavasti vain kontekstissaan pääkirjoituksessa.

Selvimmän adjektiivien arvottava vaikutus on nähtävissä sellaisissa lausekkeissa, joissa pääsanana voidaan pitää neutraalina, esimerkiksi *asia*, *päätös*, *ratkaisu*. Joskus lausekkeessa on useita määritteitä, joista yksi voimakkaampi arvottaa koko lausekkeen joko negatiiviseksi tai positiiviseksi. Eräät nominaalilausekkeet ovat vakiintuneet arvottaviksi fraaseiksi, esimerkiksi *henkilökohtainen ongelma*, *avoin politiikka*. Hautamäen mukaan myös itse pääsanana sekä sen määrite voivat kumpikin olla positiivisesti latautuneita kuten nominaalilausekkeissa *uusin voimin*, *suuri onnenhetki*, *syvä helpotus*. Usein näennäisesti positiivisesti arvottavalta vaikuttava lauseke voi kontekstissaan paljastua kielteiseksi tai ironiseksi. Arvottamisen intensiteettiä eli voimakkuuteen vaikuttavat adjektiivia tai adverbia edeltävät intensiteettiadverbit, kuten *melko*, *aivan*, *liian*, *poikkeuksellisen*. Adjektiivi- ja adverbilausekkeissa arvottavuus voi tulla myös esimerkiksi adjektiivin genetiivimuodon avulla: *lapsellisen tomerna*, *jyrkän tuomitseva*.

Lause- ja virketason kokonaisuudet ilmaisevat usein jonkin yhtenäisen ajatuksen. Virke määritellään usein ortografisin perustein kahden pisteen väliseksi jaksoksi kirjoituksessa. Tekstin lausetaso on arvottavan asenteen ilmaisemisen kannalta hyvin tärkeä. Tämä on nähtävillä jo siinä, että useimmat esimerkit täytyy ilmaista lauseina, jotta arvottaminen saataisiin näkyviin.

Arviointilause on lausetyyppi, jossa esitetään lauseen tarkoitteeseen tai johonkin sen osaan kohdistuva arvottava asenne. Arviointiadverbit, kuten *onneksi*, *valitettavasti* ja *toivottavasti*, voivat tehdä lauseesta arviointilauseen. Arviointilauseita voi olla myös seuraavanlaisia:

On ihanaa, että vielä on niitä, jotka uskaltavat.

Olisi mukavaa sekin, kun ruumis taipuisi taas.

On kamalaa, ettei lähteminen tee minulle erityisen kipeää.

Myös sanajärjestys voi vaikuttaa lauseen arvottavuuteen. Esimerkiksi runollinen sanajärjestys voi tehdä lauseesta esimerkiksi humoristisen ja antaa sille positiivista sävyä. Hautamäen aineistosta löytyy lauseita, joiden arvottavuus perustuu niiden kysyvään muotoon. Huudahdus toimii arvottavalla tavalla, koska sillä on ekspressiivinen tehtävä ilmaista tunnelatausta ja koko ilmauksen voimakkuutta. Emotionaalisuutta voidaan ilmaista lisäksi muun muassa typografisten keinojen avulla. Varsinkaan otsikoinnissa ei ole yhdenmukaista, mitkä sanat on kirjoitettu kissankokoisin kirjaimin, mitkä huomattomammin. Oma merkityslisänsä on jopa välimerkeillä, kuten kysymys- ja huutomerkien käyttö seuraavassa esimerkissä osoittaa: *Hoivaproletariaatti?!*

Edellisen perusteella arvottamista löytyy tekstin joka tasolla. Morfeemeista lähtien tekstin osasista muodostuu arvottavista asenteista koostuva kudos. Keskeisimpiä arvottamisen keinoja esiintyy sana- ja lausetason ilmiöissä, mutta myös tekstien strategioissa – samoin kuin kielen kuvallisuuden ja kielikuvien käytössä. Niistä enemmän seuraavaksi.

2.3. Strateginen arvottaminen

Kielen käyttämisen taito ei ole pelkkää yksittäisten lauseiden tai virkkeiden muotoilemisen taitoa, vaan erityisesti kykyä omaksua ja toteuttaa erilaisiin tilanteisiin ja tekstin funktioihin soveltuvia tekstistrategioita. Niiden valintaan vaikuttavat paitsi tekstin laatijan käsitys tekstin funktiosta myös hänen arviointinsa tekstin vastaanottajan tiedoista ja kyvyistä. Pienelle lapselle ei

ole järkevää puhua käsitteillä, joita hän ei vielä ymmärrä. Toisaalta kahden saman alan erikoisasiantuntijan on helpompi puhua spesiaalialastaan käyttämällä yhteisiä, tehokkaita käsitteitä.

Tekstin luomisen strategisia sääntöjä voidaan kutsua kielen käyttösäännöiksi. Ne säätelevät puhujan tai kirjoittajan toimintaa tietyssä tilanteessa, jotta puhuja tai kirjoittaja saisi aikaan toivomansa vaikutuksen kielellisen viestin avulla. Strategiset säännöt tarkoittavat viestinnälliseen tarkoituksenmukaisuuteen pyrkiviä sääntöjä. Ne jakautuvat kahteen pääryhmään, joista toinen koostuu kielen pragmaattisista säännöistä ja toinen informaatorakennesäännöistä. Pragmaattiset säännöt koskevat sitä, mitä sopii sanoa kenelle kussakin tilanteessa ja miten. Informaatorakennesäännöt säätelevät sitä, millä tavoin kielenkäyttäjät ottaa huomioon tekstissään aiemmin käsittelemänsä asiat tai yhteisen tiedon ja millä tavoin uusi asia esitetään. (Paunonen 1980: 36–37.)

Tekstistrategiassa on kyse ilmiöstä, jossa sanojen ja lauseiden merkitys määräytyy lopullisesti vasta tekstin kokonaismerkityksestä käsin. Tekstin merkitys ei siis ole lauseiden eikä virkkeiden summa, kuten lausekaan ei ole sanojen tai lausekkeiden summa. Kielitieteessä tekstin kokonaismerkityksen analyysiin on erityisesti suuntautunut pragmaattinen tekstilingvistiikka, jossa merkitsevämpää ovat periaatteet pikemminkin kuin tarkat säännöt. (Saukkonen 1984: 140–141.)

Tekstin tehokkuuteen viestinä ja sen houkuttelevuuteen vaikuttaa strategian valinnan onnistuneisuus tai epäonnistuneisuus. Riippumatta tekstin funktioista tai intentioista (esimerkiksi onko teksti viihdyttävä tai informoiva) strategiataso on hyvin merkittävä, koska puhuja tai kirjoittaja pyrkii joka tapauksessa jollain tavoin vaikuttamaan sanomansa vastaanottajaan. Erilaisia tekstistrategioita ovat esimerkiksi tunteisiin, tietoon, huumorintajuun tai auktoriteetteihin vetoaminen.

Varsinkin Hautamäen tutkimissa naistenlehtijutuissa myötäeläminen on tärkeällä sijalla. Jo tekstin otsikko vetoaa usein tunteisiin ja houkuttelee siten lukijaa tarttumaan siihen. Usein haastateltavien kokemukset on höystetty toimittajan arvottavilla kommentteilla. Kun halutaan vaikuttaa lukijaan emotionaalisesti, myös vastakkainasettelu on tavallinen keino.

Sanomalehtien pääkirjoituksissa vedotaan tunteisiin silloin, kun niiden viesti on osoitettu omalle väelle. Omaa puoluetta kehuskellaan tunnepohjaisesti ja esteettömästi, ja vastapuoluetta mustamaalataan armottomasti. Vastakkain voidaan asettaa oman puolueen hyvin ja oikein oleva tila ja vastustaji-

en huono ja moitittava tila. Tunteisiin voidaan vedota esimerkiksi kuvakielen avulla. Seuraavassa lauseessa arvotus tapahtuu vertauksen avulla:

Tällainen *budjetti muistuttaa* huonosti taloutensa suunnittelevan perheen *joulukonttia*.

Arvottavia asenteita ja mielipiteitä voidaan perustella muun muassa faktojen avulla. Äitiysaiheisissa teksteissä tämä tapahtuu selvimmin esimerkiksi luettelemalla numerotietoja jonkin väitteen tueksi. Kirjoittaja voi nojautua myös johonkin asiantuntijaan tai omaan tietoonsa. Niin ikään yksityiskohtien korostaminen saattaa toimia tietostrategiana. Epämääräiseen yleiseen tietoon vetoaminen on sekin tavallista.

Huumorintajuun voidaan vedota ironisoimalla, liioittelemalla sekä kielikuvia käyttämällä. Auktoriteettiin tukeutumisen strategia on käytössä silloin, kun vedotaan johonkin konkreettiseen henkilöön ja hänen lausuntoihinsa. Joissakin tapauksissa puhuja tai kirjoittaja voi käyttää auktoriteettina itseään kokemus- ja tietopohjaansa tukeutuen.

Arvottavuus voi olla näkyvissä tekstissä joko suoraan ja selvästi (eksplisiittisesti) tai luettavissa rivien välistä (implisiittisenä). Analysoidut gradut tukeutuvat aineiston tutkimuksessaan jatkumoon, jonka toisessa päässä on erittäin eksplisiittiset arvotukset ja toisessa päässä erittäin implisiittiset arvotukset. Yksi määritelmä eksplisiittiselle sanomalle on se, että viestijää voidaan pitää vastuullisena sanomalleen. Eksplisiittisyyteen ja implisiittisyyteen vaikuttaa lähettäjän ja vastaanottajan suhde. Lähettäjä lähestyy vastaanottajaa sitä eksplisiittisemmin ja konkreettisemmin, mitä vähemmän hän edellyttää tarkoitteen asiasta tietävän. (Saukkonen 1984: 105–107.)

3. Tuloksia

3.1. Toisarvoinen ongelma

Tulostensa analysoinnissa Heikkinen keskittyy siihen, millaista arvottaminen aineistossa yleensäkin on ja millä tavalla eri lehdet arvottivat hallitusta, oppositiota ja puolueita. Arvottamisen laatua analysoidessaan hän ottaa kantaa myös arvottamisen voimakkuuteen sekä eksplisiittisyyteen ja implisiittisyyteen.

Arvottaminen kohdistuu usein hallitukseen, oppositioon ja puolueisiin. Hallitusta ja oppositiota arvotetaan keinoilla, jotka Heikkinen on jakanut seitsemään löysään ryhmään. Niitä ovat hallituksen ja opposition uskotta-

vuusominaisuudet, tehokkuus ja taito sekä tieto ja järkevyyt. Lehdet arvottavat myös sitä, miten oppositio tai hallitus asennoituu tulevaisuuteen, nykyisyyteen ja menneisyyteen. Tärkeitä asioita ovat myös yhteistyöominaisuudet, demokraattiset ominaisuudet sekä aatteiden ja politiikan hyvyys.

Arvottamisen voimakkuutta on vaikea mitata, ja siinä täytyy aina huomioida konteksti. On mahdotonta osoittaa absoluuttisesti, mitä on esimerkiksi *epärehellisyys* tai *rehellisyys*. Sama sana arvottuu toisessa yhteydessä voimakkaammin kuin toisessa. Heikkinen taulukoi arvottavat ilmaukset niiden voimakkuuden perusteella. Hän sijoittaa sanat asteikolle erittäin positiivisesti arvottava – kohtalaisen positiivisesti arvottava – kohtalaisen negatiivisesti arvottava – erittäin negatiivisesti arvottava. Puolueita, oppositiota ja hallitusta arvotetaan yleensä joko kohtalaisen positiivisesti tai kohtalaisen negatiivisesti. Negatiivinen arvottaminen oli ylipäänsä positiivista arvottamista yleisempää. Yksi lopputuloksista on se, että poliittisesti sitoutuneet lehdet arvottivat voimakkaammin kuin poliittisesti sitoutumaton lehti.

Heikkinen jaottelee ilmausten eksplisiittisyyden ja implisiittisyyden samalla tavalla: erittäin eksplisiittinen – kohtalaisen eksplisiittinen – kohtalaisen implisiittinen – erittäin implisiittinen. Kokonaisuutta kuvaa se, että eksplisiittinen arvottaminen on implisiittistä yleisempää. Erittäin eksplisiittinen arvottaminen korreloi positiivisesti erittäin negatiivisen tai erittäin positiivisen arvottamisen kanssa.

Arvottamisen aiheista Heikkinen keskittyy ensinnäkin siihen, miten eri lehdet arvottavat hallitusta ja oppositiota kokonaisuutena. Kokonaisuutta ajatellen hallituksen arvottaminen on opposition arvottamista yleisempää. Sitoutumattomana lehtenä Helsingin Sanomat arvottaa sekä 1984 että 1988 hallitusta joko kohtalaisen negatiivisesti tai positiivisesti. Puolueisiin sitoutuneille lehdille on tyypillistä, että oppositiopuolueiden lehdet arvottavat hallitusta negatiivisesti ja oppositiota positiivisesti. Hallituspuolueita kannattavat lehdet arvottavat puolestaan positiivisesti hallitusta ja negatiivisesti oppositiota. Demari poikkeaa hieman muista puolueiden pää-äänenkannattajista sillä tavalla, että siinä on vähemmän hallitusta arvottavia kommentteja kuin muissa vastaavissa lehdissä. Myös sitoutuneissa lehdissä hallituksen ja opposition arvottaminen on yleensä kohtalaista: Suomenmaan ja Nykypäivän suhtautuminen hallitukseen vaihtelee sen mukaan, mikä parlamentaarinen asema lehtien takana olevilla puolueilla on.

Toinen keskeinen pääkirjoitusten arvottamisen kohde on puolueet. Helsingin Sanomille on tyypillistä arvottaa suurimpia puolueita, eli Sosialidemokraatteja, Keskustaa ja Kokoomusta aika tasapuolisesti. Arvottaminen on

pääasiassa kohtalaista. Suomen Maaseudun Puolue ja Vihreä Liitto arvottuvat Helsingin Sanomien sivuilla selvästi negatiivisemmin. Puolueiden päääänenkannattajista Kansan Uutiset, Nykypäivä ja Demari suhtautuvat puolueisiin samalla tavalla. Niissä omaa puoluetta arvotetaan yleensä erittäin eksplisiittisillä keinoilla positiivisesti. Muun puolueet arvotetaan negatiivisemmin. Suomenmaa tekee poikkeuksen siinä mielessä, että se arvottaa puolueita monijakoisemmin kuin muut puoluelehdet.

3.2. Minäkö äidiksi? Mieluummin surffailen!

Hautamäen aineisto – naistenlehdet – pyrkii viihdyttämään, neuvomaan, ohjaamaan, valistamaan ja tarjoamaan hyväksymistä ja samastumiskohteita. Opinnäytetyössä on tutkittu, millä tavoin naistenlehdet ovat hyödyntäneet erilaisia tekstistrategioita toteuttaessaan pyrkimyksiään. Hautamäen mukaan naistenlehtien tekstit, kuten kaikki muutkin tekstit, on nähtävä lukijan ja lehden vuorovaikutuksena osana laajempaa kulttuurista kehitystä, jossa arvot ja asenteet muotoutuvat. Hän ei näe lukijaa lehden kohteena, johon asenteellisuudet uppoisivat kuin kuuma veitsi voihin, vaan aktiivisena tiedonkäsittelijänä.

Hautamäki päätyy tuloksissaan siihen, että tekstin arvottavuuteen vaikuttavat toisaalta hyvin pienet tekstin osaset – kuten morfeemit – ja toisaalta konteksti, jona voidaan viime kädessä pitää koko maailmaa. Morfeemitason positiivista arvottamista on seuraavissa ilmauksissa *hääräillä*, *lapsonen*, *vauveli*. Hautamäki muistuttaa, miten esimerkiksi morfeemitason arvottavuuksia tutkittaessa on tärkeää pitää esillä tekstin muitakin tasoja, koska tekstissä kaikki vaikuttaa kaikkeen. Keskeisimpiä arvottamisen tasoja ovat strategia-, sana- ja lausetaso. Strategiaa, jossa vedotaan tietoon, on käytetty seuraavassa tekstissä:

Mikä on paras kivunlievitysmenetelmä?

Epiduraalipuudutus on mielestäni *selvästi paras*. Ensinnäkin se on sikäli *tehokkain*, että se kutakuinkin jokaisessa tapauksessa takaa *täydellisen kivunlievityksen*. Toiseksi se on sikiön kannalta *vaaraton*: sikiöön ja äitiin liittyvät *riskit* ovat *hyvin pienet*.

Sanatasolla arvottaminen tapahtuu sellaisten yksittäisten ilmausten avulla, jotka ovat joko positiivisesti tai negatiivisesti arvottavia. Selkeästi arvottavia ilmauksia ovat esimerkiksi *rohkeus*, *ilo*, *voitto*, *ristiriita*, *kipu*, *trauma*. Sanatasolla on huomattava se, että toiset sanat ovat perusmerkitykseltään arvottavia, kun taas toiset sanat saavat arvottavan merkityksen vasta kon-

tekstissään. Hautamäen mukaan pääsääntönä voidaan pitää sitä, ettei millään ilmauksella ole pysyvää ja absoluuttista merkitystä, vaan että merkitys muuttuu tilanteen ja käyttäjän mukaan.

Arvottamisessa naistenlehdille tyypilliseksi luonnehdittu ristiriitaisuus näkyy aineistossa siinä, että teksteissä toisaalta pyritään murtamaan vallitsevia arvoja ja asenteita. Toisaalta lehtien arvotukset perustellaan usein vedoten tyypillisimpiin ominaisuuksiin, joita yleensäkin on totuttu käyttämään julkisissa diskursseissa. Tässä mielessä naistenlehtien arvomaailma lopulta on hyvin konservatiivinen – joskin Naisten Ääni / Akkaväki erottautuu aineistosta muita kapinallisempaan.

3.3. Mara vai Ellu?

Tuisku keräsi arvottavia ilmauksia vuoden 1994 presidentinvaalien ehdokkaista Ahtisaaresta ja Rehnistä. Ilmaukset hän luokittelee esimerkiksi sen perusteella, mitä niissä arvotetaan. Tuiskun mukaan arvottamisen kohteeksi joutuvat ehdokkaiden sukupuoli, henkilökohtaiset ominaisuudet, poliittiset ominaisuudet, sotaisuus ja väkivalta sekä julkisuuskuva.

Sukupuolisesti arvottaminen on negatiivista asennoitumista naiseen. Miehyyttä ei juurikaan arvoteta. Arvottamisen keinoista käytetään pääasiassa nimeämistä, joka vähättelee ja aliarvioi ehdokasta. Sukupuolen arvottamista on näkyvissä lähinnä Demarin kirjoituksissa, jossa naiseus arvotetaan Rehnissä negatiivisesti, mutta Ahtisaaren naisellisena pidetyt ominaisuudet arvotetaan positiivisesti. Demari vahvistaa myös Rehnissä naiseen liittyviä negatiivisia stereotyyppioita. Nykypäivä ei juuri korosta sukupuolta arvottavana ominaisuutena. Peruslinja on, että molemmat lehdet yrittävät murtaa omaan ehdokkaaseensa liittyviä negatiivisia sukupuolisia stereotyyppioita.

Tärkeimpiä poliittisia ominaisuuksia ovat pätevyys, kokemus, demokraattisuus, luotettavuus ja rehellisyys. Poliittiset ominaisuudet sekoittuvat helposti henkilökohtaisiin ja julkisuuteen liittyviin ominaisuuksiin. Oman ehdokkaan korostamista tärkeämpää on vastaehdokkaan aliarvioiminen. Poliittisia ominaisuuksia kuvatessa on tyypillistä käyttää nimeämistä ja ideologisesti kiistanalaisia sanoja, jotka luovat yhteydet politiikan kieleen. Myös vihjaukset ja retoriset kysymykset ovat tavallisia.

Henkilökohtaisten ominaisuuksien arvottamisessa kielikuvilla on merkittävä rooli. Vaikka ulkonäön arvottaminen on molempien lehtien perusteella arveluttava keino, sitä käytetään silti:

- – kansan suussa Ahtisaari on alkanut vääntyä Mahtisaareksi tai Ähkysääreksi. (Nykypäivä 14.1.1994)
- – edes sukupuoli ja väärä äidinkieli eivät enää aseta ylittämättömiä esteitä määrätietoiselle poliitikolle. (Demari 18.1.1994)

Myös Rehnin alkuperä ja äidinkieli olivat Demarin arvottamisen kohteena. Eri persoonien kohdalla arvotetaan eri asioita. Pääperiaatteena oli vaikuttaa oman ehdokkaan imagoon positiivisesti ja toisen imagoon negatiivisesti.

Sotaisuutta ja väkivaltaa kuvatessa käytetään paljon metaforia. Suurin osa tämän aihepiirin arvottavista ilmauksista on Demarin Rehniä vastaan käytämiä. Demarista löytyy esimerkiksi seuraavia ilmauksia.

- – Nykyisen hallituksen sotaministeri. (Demari 19.1.1994)
- Rehn näkee uhkia ja painottaa sotaisuutta, Ahtisaari korostaa yhteistyön mahdollisuuksia. (Demari 19.1.1994)

Demari näkee Ahtisaaren rauhanrakentajana ja Rehnin sotaistempana; tähän ehkä vaikuttavat ehdokkaiden taustat. Toisin kuin Demari Nykypäivä ei arvota sotaisuutta. Julkisuuskuvan laajassa aihepiirissä arvotettiin puolestaan suosion suuruutta, laatua, määrää ja kestävyyttä. Demarissa ja Nykypäivässä esiintyy myös identtisiä ilmauksia, jotka arvottuvat lehdissä päinvastaisella tavalla.

Tuisku toteaa, että työn aineistossa on paljon vastakkainasettelua tekstin kaikilla tasoilla. Molempien lehtien perusasetelma on se, että omaa ehdokasta kuvataan positiivisesti ja vastaehdokasta negatiivisesti. Lehtien strategiat ovat pääosin eksplisiittisiä, mutta taustalle kätkeytyy myös implisiittisiä asenteita. Vahva arvottaminen sekä eksplisiittisyys osoittavat sen, että yleisön oletetaan jakavan lehden kanssa saman ideologian. Lehdet arvottavat koko vaalikamppailua eri tavalla, koska ne painottavat kampanjassa eri asioita. Mielenkiintoinen tulos on myös se, että Demari keskittyi Nykypäivää huomattavasti enemmän vastaehdokkaan mustamaalaamiseen. Nykypäivän ilmauksista 18 prosenttia oli Ahtisaarta negatiivisesti arvottavia. Demarin ilmauksista 48 prosenttia arvotti Rehniä negatiivisesti.

4. Arviointi ja lopetus

Tekstianalyysin tutkimusaineisto on usein sellainen, että tutkijalla täytyy olla ennakkotietoa aineistojensa aiheesta. Tämä korostuu etenkin Heikkisen tutkielmassa. Poliittisten pääkirjoitusten analysointi edellyttää, että tutkija

on seurannut tapahtumia ja tietää, mikä on yhteiskunnan poliittinen ilmapiiri. Valveutunut tutkija on kuitenkin vaikeassa roolissa, koska ennakkotietoa lisää tutkimuksen subjektiivista sävyä. Toisaalta tutkimuksen – siis myös tulkinnan – peruslähtökohdaksi on hyväksytty se näkemys, että intuitio on käypä tieteellinen metodi: merkitysten tutkimus on ja saa olla paljolti tutkijan oman kompetenssin varassa (Orpana 1988: 6). Tällainen ajattelutapa korostuukin jokaisessa analyysimme kohteena olleessa tutkielmassa.

Heikkisen tutkielma oli 1990-luvun alussa arvottavien asenteiden tutkimuksessa pioneerityö. Myöhemmin hän on jatkanut tutkimustaan pääkirjoitusten kielestä, ja vuonna 1999 tarkastetussa väitöskirjassaan Heikkinen tarkastelee arvottavien asenteiden asemesta tekstien ideologista merkitystä. Tällöin hän sisällyttää arvottavat asenteet ideologian käsitteen alle. Nimenomaan ideologisen merkityksen tutkimusta Heikkinen (1999) perustelee sillä, että juuri ideologia auttaa selittämään kielenkäytön olemusta, erityisesti sosiokulttuurisesti luonnollistuneita merkityksiä. Heikkisen mukaan kieli onkin ideologinen systeemi, jota tutkimalla päästään yhteisön ja kulttuurin perustaviin merkityksiin.

Hautamäki taas pitäytyy kirjoittajan tai puhujan kannalta tapahtuvassa arvottamisessa. Ei kuitenkaan sovi unohtaa, että myös kuulija omasta arvo maailmastaan lähtien antaa tekstille lisämerkityksensä ja -arvotuksensa. Kuuleminen tai lukeminen ei ole passiivinen informaation siirtotilanne vaan aktiivista prosessointia. Hautamäki tuo julki arvottamisen tämän laidan tuloksissaan.²

Käsitteet negatiivinen ja positiivinen arvottaminen ovat nekin kohtalaisen subjektiivisia. Vastaanottajan tausta ja tapa tulkita asioita vaikuttavat siihen, nähdäänkö arvottaminen negatiivisena vai positiivisena. Niinpä Hautamäkikin antaa esimerkkejä lausekkeista, joissa sekä määrite että pääsanat ovat kumpikin positiivisesti arvottavia. Tällaisia lausekkeitä ovat hänen mukaansa *uusin voimin*, *syvä helpotus*. Voidaan miettiä, ovatko substantiivit määritteineen kyseisissä esimerkeissä niinkään absoluuttisen positiivisia: voidaanhan tuottaa sekä negatiivinen nominaalilauseke *pahuuden voimin* että negatiivisesti arvottava lauseke *syvä tuska*. Hautamäen mielestä negatiivisesti arvottavat pääsanat ja määritteet löytyvät lausekkeista *sitkeää masennusta* ja *voimakkaaseen stressiin*. Toisessa kontekstissa kyseiset määritteet voitaisiin tulkita erittäin positiivisiksi.

² Tekstien arvottamisessa vastaanottajan tulkinta on kokonaan oma tutkimusaiheensa. Tiedotusopissa vastaanottoa eli reseptiota on tutkinut Ridell (1998), jonka aineistona ovat televisiuutiset. Vastaanottajan näkökulmaa voitaisiin tutkia esimerkiksi luetunymmärtämistestien avulla, jolloin lukijoiden tulkintatavat tulisivat esille.

Tuisku vihdoin keskittyy tutkimuksissaan lause- ja virketason yksittäisiin arvottaviin ilmauksiin. Vaikka tutkija itse arvioi saaneensa luotettavan kuvan lehtien asenteesta, ei voida olla kiinnittämättä huomiota siihen, että yleensä diskurssianalyysi korostaa yksittäisen virkemerkityksen asemesta tekstin kontekstuaalista tilannemerkitystä. Esimerkiksi Fairclough (1997) tarkastelee tekstiä kontekstuaalisuuden kolmella eri tasolla, ja oletettavaa on, että konteksteista sosiokulttuurinen ympäristö voisi paljastaa tekstiin kirjoittautuneet arvot ja asenteet selkeämmin kuin pelkkä lause- ja virketason analyysi.

Arvottavien asenteiden tutkimuksessa ei ole merkityksetöntä, mistä tekstilajista aineisto on. Lukija lukee ja tulkitsee uutista, reportaasia ja mielipidekirjoitusta eri tavalla. Tietty ilmaisu uutisessa voi lukijasta olla erittäin voimakkaasti asenteellinen, mutta mielipidekirjoituksessa vastaava ilmaus hyväksytään genren perusteella. Mielenkiintoista olisikin tutkia esimerkiksi Tuiskun aineiston avulla myös sitä, millä tavalla eri tekstityyppien arvotukset poikkeavat toisistaan.

Arvottavien asenteiden tutkiminen on vaikeaa, koska kyse on todella abstraktista tutkimuskohteesta. On mahdotonta osoittaa absoluuttisesti, mikä ilmaisu on arvottava ja mikä ei. Tämänäyttävissä tutkimuksissa korostuu tutkijan rooli. Ei voida olettaa, että tutkimus tekstien arvottavista asenteista olisi samanlainen kuin luonnontieteellinen tutkimus, jossa on olennaista, että toinen tutkija voi tehdä tutkimuksen täysin samoin tuloksin. Toki tutkijan on pyrittävä objektiivisuuteen, mutta täydellinen objektiivisuus tekstien tulkinnassa on mahdotonta. Omissa tutkimuksissaan Heikkinen, Hautamäki ja Tuisku ottavat huomioon tämän seikan: he korostavat tutkielmiensa alussa tutkijan intuition osuutta tekstien tulkinnassa. Samalla kukin opinnäytetyö toisaalta osoittaa, että riippumatta lehdestä tai vastaanottajasta arvottavat asenteet ovat mukana kussakin tekstissä. Tässä valossa objektiivinen journalismi on harhaa. Kirjoittaja ei voi sanoutua irti siitä arvomaailmasta, jossa hän elää.

Kriittinen työkalupakki

Eero Kettunen, Petri Vartiainen & Miikka Vuontisjärvi

1. Johdanto

Tutkimme kolmea suomen kielen pro gradu -tutkielmaa, jotka kuuluvat kriittisen tekstintutkimuksen aihepiiriin. Tarkoituksenamme on selvittää, täyttävätkö tutkielmat diskurssianalyysin keskeiset tunnuspiirteet siinä mielessä, miten Fairclough tarkastelee tekstin, diskurssikäytännön ja sosiokulttuurisen käytännön keskinäisiä suhteita (1997: 78–79). Olemme siis hieman jälkiviisaita.

Ennakkoon oletamme, että kriittinen tekstintutkimus diskurssianalyysin muotona saattaa korostaa tekstiä diskurssikäytännön ja sosiokulttuurisen käytännön kustannuksella. Tämä johtuu siitä, että tekstintutkimuksessa tutkimustavoitteet ovat ensisijaisesti kielitieteelliset, jolloin tutkimus keskittyy kielenaineisiin. Tällöin tutkimuksesta puuttuu ideologisuuden yhteiskunnallinen painotus, joka ilmenee sosiokulttuurisen käytännön tasolla.

Pelkkä tekstianalyysi ei siis välttämättä kerro mitään yleistävää ideologioista yhteiskunnassa, vaan tietyn tekstijoukon eli diskurssin käytännöistä. Toisin viestintätieteissä on siirrytty yhä enemmän vastaanoton tutkimukseen (Fairclough 1997: 43), ja voidaan ajatella, että kielen ja vallan suhdetta voidaan tutkia vasta sen jälkeen, kun ideologia on ensin paljastettu tekstuaalisella tasolla. Tällä tavoin diskurssianalyysi voisi kertoa, millä tavoin merkitykset vaikuttavat yhteiskunnassa.

2. Tutkielmien esittely

2.1. Aiheet ja aineistot

Aineistomme tutkielmissa tarkastellaan referointirakenteita, kielen implisiittistä ja eksplisiittistä ideologisuutta, nimeämistä, verbiprosesseja ja semanttisia rooleja. Moninaiset tutkimuskohteet selittyvät sillä, että kriittiseen tekstintutkimukseen ylipäänsäkin kuuluu eri metodeja ja näkökulmia yhdistelevä eräänlainen työkalupakki-ajattelu (Kalliokoski, Jyrki 1996 a: 29).

Tarkasteltavana olevista opinnäytetöistä Anna Kalliokoski (1998) on selvittänyt, kuinka poliittisten kirjoitusten referointirakenteiden verbit eli verbi-prosessit luovat ministerien julkisuuskuvaa. Hän tutkii kriittisen lingvistii-

kan ja verbisemantiikan avulla kielen ideologisuutta. Kalliokosken teoreettinen työkalupakki sisältää erityisesti Faircloughin, Fowlerin, Hodgen, Kressin ja Karvosen näkemyksiä kielen ja vallan välisestä suhteesta. Lisäksi hän pohtii merkityspotentiaalia, luonnollistumista, kielen ideologisuutta, sanasemantiikkaa ja poliittista imagonrakennusta.

Anna Kalliokoskella on aineistonaan Helsingin Sanomien ja Kalevan poliittiset uutiset ja artikkelit aikaväliltä 1.8.1995–31.9.1996. Referointiverbit ovat tutkimuksen kohteena, koska ne kertovat referoijan näkemyksen referoitavan esityksen sisällöstä; samalla ne vaikuttavat julkisuuskuvaan positiivisesti tai negatiivisesti. Kalliokosken mukaan kirjoittajan referointiverbin valintaan sisältyy arviointia ja tulkintaa. Verbeillä on suuri merkitys tekstin arvottavien asenteiden ilmaisemisessa. Poliittinen kirjoittelu on osa poliittikon imagonmuodostumisen prosessia.

Tutkimansa verbit Anna Kalliokoski jakaa kymmeneen ryhmään tukeutuen Flyktman-Myllymäen (1989) jaotukseen. Ryhmät ovat neutraalit, ajattelemista kuvaavat, mielialaa ja asennetta kuvaavat, neuvomista ja opastamista kuvaavat, valtaa ja voimaa kuvaavat, palautteen antamista kuvaavat, arvelemista kuvaavat, vakuuttamista kuvaavat, torjumista kuvaavat ja ryhmien ulkopuolelle jääneet verbit. 2382 verbin aineistossa on 202 erilaista verbiä.

Marjo Korvan (1998) aiheena taas on Helsingin Sanomien ja Maaseudun Tulevaisuuden maatalousaiheisen EU-uutisoinnin ideologisuus. Aineisto koostuu maatalouden tukipakettiin liittyvästä uutisoinnista ennen Euroopan unioniin liittymistä koskevaa äänestystä vuonna 1994. Korva on valinnut aineistokseen Helsingin Sanomista 47 uutista ajanjaksolta 29.4.–29.5. ja Maaseudun Tulevaisuudesta 30 uutista ajalta 3.5.–31.5.1994. Aineistoonsa Korva valitsi Helsingin Sanomat, koska se kannatti avoimesti EU-jäsenyyttä; Maaseudun Tulevaisuus taas vastusti jäsenyyttä Maataloustuottajain Keskusliiton äänenkannattajana.

Teoriataustana Korvalla on Faircloughin (1989) muotoilema diskurssianalyysi, ja Korva pyrkii analysoimaan aineistoaan tekstuaalisella, kieliopillisella ja sanastollisella tasolla. Tekstuaalisella tasolla hän tutkii otsikointia, asioiden esittämisjärjestystä, kirjoittajan näkökulmaa ja lukijaa sen tulkitsijana, argumentointia, suoraa ja epäsuoraa lainausta, etäännyttämistä ja jutustelunomaistamista. Kieliopillisella tasolla Korva tutkii osallistujien rooleja lauseessa, epämääräistä persoonaa, nominaalistumista, modaalisuutta ja lauseiden välisiä kytkentöjä. Sanastollisella tasolla hän tutkii nimeämistä, verbejä, adverbejä ja sidonnaisten morfeemien ideologista merkityksiä.

Analyysissään Korva nojautuu Faircloughin lisäksi Heikkiseen, Kalliokoskeen ja Hallidayhin. Korvan tarkoituksena on saada tutkimukseensa myös tekstin vastaanottajan näkökulma. Lopuksi hän keskittyy sitoutuneen ja sitoutumattoman sanomalehden tapoihin tuottaa ideologiaa. Korva tarkastelee uutista niin ikään luonnollistuneena tekstityyppinä ja pohtii, miten laajempi yhteiskuntaideologia kielessä ilmenee.

Jukka Lausmaa (1999) puolestaan käsittelee Lähi-idän uutisointia kriittisen tekstintutkimuksen avulla. Aineistona Lausmaalla on 85 artikkelia sanomalehti Kalevasta aikaväliltä 21.3.1997–7.11.1998. Pääosa artikkeleista on uutisähkeitä, ja ne käsittelevät israelilaisten ja palestiinalaisten välisiä levottomuuksia, rauhanneuvotteluja sekä niihin liittyvää politiikkaa. Aineisto poikkeaa muista opinnäytetöistä siten, että ulkomaan uutisten tapaan se edustaa uutistoimistojen välityksellä tuotettua käännöskieltä.

Aineistostaan Lausmaa on tutkinut palestiinalaisten ja israelilaisten nimityksiä, heidän yhteydessään käytettäviä verbejä ja heitä tarkoittavien sanojen semanttisia rooleja. Argumentaatioteoriaa Lausmaa käyttää teoreettiseen ja ateoreettiseen argumentointiin perustuvasta jaottelusta käsin. Eksplisiittiseksi kielenainekseksi Lausmaa nimittää leksikaalisia valintoja ja niiden mahdollisia konnotaatioita. Implisiittisyys ilmenee Lausmaan mukaan kantaa ottavissa ilmauksissa, näkökulmasta kertovissa ilmauksissa ja presuppositiossa. Ideologiaa hän lähestyy arvojen ja asenteiden kautta.

Lausmaan tutkimus jäsentyy siten, että hän esittelee käyttämäänsä teoriaa ja metodologiaa myös analyysiensä yhteydessä. Näin esimerkiksi leksikaalisia valintoja käsitellään vuorotellen nimeämisen, korvaamis- ja vertaamisteorian sekä Hallidayn verbiprosessien avulla. Tutkimusongelman kannalta oleellisia semanttisia rooleja ovat TEKIJÄ, KOKIJA, KOHDE, AIHEUTTAJA, VÄLINE, LÄHDE, HYÖTYJÄ ja POSSESSIIVI.

2.2. Keskeiset tulokset

2.2.1. Anna Kalliokoski

Anna Kalliokosken tutkimustulokset osoittavat, että referointirakenteiden verbien vaikutus ministerien julkisuuskuvien luomiseen ja vahvistamiseen on vähäisempi kuin saattaisi kuvitella. Useimmiten toimittaja valitsee neutraalin verbin referointirakenteeseen. Neutraalien verbien määrä referointirakenteissa vaihtelee ministereittäin Sinikka Mönkäreen 69 %:sta Jouni Backmanin 39 %:in. Neutraalien verbien taajafrekvenssisyys johtuu lähinnä uutistekstin pyrkimyksestä puolueettomuuteen.

Toiseksi yleisimmin referointirakenteissa käytetään neuvomis- ja opastamisverbejä. Yleensä neuvomis- ja opastamisfunktio on implisiittinen. Eksplisiittisyys on harvinaista. Esimerkiksi *opettaa*-verbi esiintyy vain Paavo Lipposen ja Iiro Viinasen yhteydessä. Tuolloin Lipponen oli pääministeri ja Viinanen valtiovarainministeri, eli kyseessä olivat hallituksen kaksi vaikutusvaltaisinta ministeriä. Luonnollistumisen käsite nousi esille heidän yhteydessään. Voidaan ajatella, että toimittajat noudattavat aiemmin tehtyjä valintoja referointirakenteissa tiedostamatta valinnanvaraansa.

Iiro Viinasen kohdalla kolmanneksi suurin verbiryhmä on valtaa ja voimaa kuvaavat verbit, kuten *jyrähtää* ja *moukaroida*. Viinaseen on liitetty kyseisiä verbejä hänen ministerikautensa jälkeenkin. Tässäkin on kyse luonnollistumasta. Viinasen jälkeen 1. valtiovarainministerin viran sai entinen opastava, neuvova ja ajatteleva oikeusministeri Sauli Niinistö. Hän peri Viinaselta ministerinsalkun ohella myös valtaa ja voimaa kuvaavien verbien käytön referointirakenteissa.

Mies- ja naisministerien yhteydessä esiintyvissä verbeissä ei ole suurta eroavaisuutta. Esimerkiksi mielialaa ja asennetta kuvaavia verbejä ei juuri esiinny naisministerien yhteydessä miehiä useammin. Ajattelua kuvaavia verbejä sekä vakuuttamista kuvaavia verbejä sen sijaan esiintyy naisilla hieman enemmän kuin miesministerien yhteydessä. Voidaan kuitenkin todeta, että referointirakenteiden verbit eivät vaikuta naisministerien julkisuuskuvaan negatiivisesti.

Tutkimus osoittaa edelleen tietyt erot eri ministerien yhteydessä esiintyvissä referointirakenteiden verbeissä. Esimerkiksi Claes Anderssonin yhteydessä käytetään suhteellisen paljon ajattelua kuvaavia verbejä, kun taas Paavo Lipposen yhteydessä suhteellisen paljon valtaa ja voimaa kuvaavia verbejä. Erot eivät kuitenkaan ole järin suuria, joten referointirakenteiden verbien vaikutus ministerien julkisuuskuvan luomiseen on vähäinen.

2.2.2. Marjo Korva

Marjo Korva havainnoi uutisissa tehtyjä valintoja kielen eri tasoilla. Tekstuaalisella tasolla hän huomaa Maaseudun Tulevaisuuden käyttävän suoraa lainausta Helsingin Sanomia enemmän. Suorat lainaukset ovat Maataloustuottajain Keskusliiton johtohenkilöiltä, joten heidän sanomisensa arvotetaan korkealle. Kiintoisana ilmiönä Korva pitää lainausmerkkien poisjättöä suorista lainauksista. Tapa voi olla harhaanjohtava, jopa manipuloiva. Asioiden esittämisjärjestys ja niiden kommentointi kertoo myös ideologisuu-

desta. Aineistossa Maaseudun Tulevaisuus otti voimakkaasti kantaa kokoomuksen tukipakettiarvosteluun. Helsingin Sanomat taas teki asiasta merkityksettömän kielellisillä valinnoillaan ja käytti kieltään vallalla olevan diskurssin ylläpitämiseen.

Luvuilla argumentointi oli suosittua molemmissa lehdissä, ja sen avulla pyrittiin lisäämään luotettavuutta. Intertekstuaalista aineistoa olivat muun muassa tutkimukset, asiakirjat ja muut tiedotusvälineet, jotka auktoriteettina korostavat median valtaa. Helsingin Sanomat tosin lainaa harvoin muilta tiedotusvälineiltä: näin se korostaa valta-asemaansa lehdistössä. Kuitenkin Helsingin Sanomat käyttää epäsuoraa lainausta enemmän kuin Maaseudun Tulevaisuus. Epäsuora lainaus mahdollistaa implisiittisen aineksen liittämisen tekstiin. Etäännyttämistä ja jutustelunomaistamista esiintyy aineistossa rinnakkain. Etäännyttäminen ilmenee sanastossa ja raskaissa lauserakenteissa, jutustelunomaisuus esimerkiksi puhekielisyyksissä.

Kieliopillisella tasolla implisiittisesti arvottava aines ilmeni osallistujien syntaktisissa rooleissa. Päätäjiin viittaavat sanat – esimerkiksi *keskustan eduskuntaryhmä, hallitus, kokoomuksen edustajat* – olivat usein subjektin eli keskeisen toimijan roolissa. Implisiittistä ainesta Korva löytää myös kieltolauseiden, lauseiden välisten kytkentöjen ja passiivin käytöstä. Nominaalistumisilla saadaan mutkikkaat tapahtumasarjat näyttämään yksinkertaisilta ilmiöiltä. Runsas nominaalistuminen tekee rakenteista raskaita ja toimii myös etäännyttävänä strategiana.

Sanastollisella tasolla Korva tarkastelee muun muassa viljelijöille ja tukipaketille annettuja nimityksiä ja niiden eteen liittyviä attribuutteja, jotka useimmiten ovat neutraaleja tai positiivisia. Yleisiä tukipaketille annettuja nimityksiä ovat *EU-tukipaketti, kansallinen tukipaketti, tukipaketti* ja *Suomen maatalouspaketti*. Helsingin Sanomat käyttää kuitenkin selkeästi enemmän negatiivisesti arvottavia ilmauksia, kuten esimerkiksi *peräkyläpolitiikka* ja *viljelijöiden hyysääminen*. Se käyttää myös enemmän negatiivisesti arvottavia aktiivisia verbejä. Hallituspuolue keskustan Helsingin Sanomat esittää toimijan ja opposition tarkkailijan roolissa. Yhteiskunnan ideologioista Korvan aineistossa kertoo muun muassa se, että vallankäyttäjät saavat uutisissa enemmän tilaa kuin vallan alaiset. Tämä vahvistaa yhteiskunnan valtahierarkkista järjestelmää.

2.2.3. Jukka Lausmaa

Jukka Lausmaan tutkimuksen mukaan Kaleva käyttää Israelista eniten nimitystä *Israel*. Muita nimeämisiä ovat *israelilaiset* ja *Juutalaisvaltio*. Nimeämisiä analysoiden Lausmaa on tulkinnut Israelin abstraktiksi ja epäinhimilliseksi koneistoksi, jonka taustalla toimii korkeintaan muutama ihminen. Neutraaleista nimeämistä Lausmaan aineistossa käytetään eniten *israelilaista*. Palestiinalaisista käytetään eniten nimitystä *palestiinalaiset*. Muita ovat *PLO* ja *Palestiina*. Israelin sotilaiden toimien kuvaamisen myötä Israelista muodostuu käsitys sotaisana valtiona, kun taas palestiinalaiset kuvataan rauhanomaisempina kuin Israel. *Arabi*-nimitys painottaa palestiinalaisen uskonnollisuutta, jolloin siihen sisältyy voimakas affektiivinen sivumerkitys.

Verbien analyysin perusteella Israel ja israelilaiset esitetään dynaamisina ja aktiivisina toimijoina. Verbit ilmaisevat yleensä konkreettista ja materiaalista toimintaa. Monet niistä ovat sävyiltään negatiivisia ja militaristisia, jolloin syntyy käsitys, että *Israel* on aseisiin turvautuva kansa. *Palestiinaan* ja *palestiinalaisiin* liitetyt verbit ilmaisevat harvoin materiaalisia prosesseja, vaikka yksilöt kuvataan yhtä dynaamisina ja aktiivisina toimijoina kuin israelilaiset. Referoinnissa käytetyimmät verbit ovat *sanoa* ja *kertoa*.

Semanttiset roolit kuvaavat israelilaiset TEKIJÖINÄ ja AIHEUTTAJINA. Palestiinalaisten semanttinen rooli on useimmiten KOKIJA. *Israelin koneet* Lausmaa on tulkinnut VÄLINEEKSI ja *Israelin luodit* LÄHTEEKSI. Israelilla ja palestiinalaisilla esiintyy molemmilla HYÖTYJÄN rooli adessiivimuotoisena adverbialina. Lausmaan mukaan hänen aineistonsa on selkeän poliittista kielenkäyttöä: palestiinalaiset ovat heikompia, joten yleinen mielipide on helposti heidän puolellaan. Palestiinalaisten toiminta on enemmän mentaalista, joten heistä syntyy rauhanomaisempi käsitys kuin Israelista.

3. Arviointia¹

3.1. Jyrähtikö Lipponen ihan oikeasti?

Anna Kalliokoski pyrkii tutkimuksessaan selvittämään, millaista asenteellisuutta poliittisten kirjoitusten referointirakenteissa ilmenee. Hänen ennako-oletuksensa mukaan teksti toimii ideologisesti toimittajien suhtautuessa eri ministereihin eri tavoin. Kalliokoski pohtii myös referointirakenteiden

¹ Arviointi osin perustuu tutkielmista annettuihin lausuntoihin, jotka ovat luonteeltaan asiakirjoja ja julkisia tekstejä.

verbien vaikutusta poliitikon julkisuuskuvaan. Tutkimustulokset osoittavat referointirakenteiden verbien olevan Helsingin Sanomien ja Kalevan poliittisessa uutisoinnissa neutraalimpia kuin saattaisi kuvitella. Puolueettomuus osoittautuu edellä mainituille sanomalehdille merkittäväksi arvoksi. Aineistosta löytyy negatiivisia piirteitä sisältäviä verbejä, mutta niissäkin negatiivinen sävy on varsin implisiittinen. Selvästi negatiivisesti vaikuttavia verbejä, kuten esimerkiksi *jaaritella*, on aineistossa vähän. Puolueettomuus on kuitenkin näennäistä, sillä Helsingin Sanomien ja Kalevan kielen taustalla piilee yhteiskuntajärjestystä ylläpitäviä ideologioita.

Poliitikkojen työ on paljolti puhumista, ja poliittiset uutiset ovat sanomalehdissä yleisiä juttuja. Toimittajien työhön kuuluu olennaisena osana poliittinen uutisointi, johon sisältyy poliitikon sanoman tulkinta ja päätelmien teko. Juuri referointirakenteiden verbien valinnassa toimittajilla on periaatteessa valinnanvaraa siten, että kirjoittajalla on mahdollisuus ilmaista oma suhtautumisensa poliitikkoon ja hänen sanomaansa referointiverbiä valitessaan. Tosin syytä on epäillä, onko kyseessä todellakin toimittajan oma suhtautuminen, sillä verbin ilmaiseman asenteen on oltava vahvasti kytköksissä lehden yleiseen linjaan. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa ja Kalevassa toimittajan oma tulkinta suodattuu lähes näkymättömiin, koska kyseessä ovat puolueettomat sanomalehdet ja yhteiskunnalliset instituutiot – joskin absoluuttinen puolueettomuus on vain illuusio.

Poliittisiin uutisiin kirjoittautuu aina vallalla olevia arvoja sekä ideologioita, ja Anna Kalliokoski etsii niitä nimeämisen tasolta, referointirakenteiden verbeistä. Hän tutkii siis vain yksittäistä kielenpiirrettä, jonka analyysissä sanasemantiikka on keskeisessä asemassa. Toimittajan valinnat ovat suhteessa ideologioihin, mutta tarkempaan analyysiin valtasuhteista Kalliokoski ei ryhdy.

Poliittisissa uutisissa lainaukset ovat avointa intertekstuaalisuutta. Referointirakenteiden verbeissä toimittajan valinnanvara vaikuttavat myös luonnollistumat. Kalliokoski ottaa esille luonnollistuman käsitteen hallituksen vaikutusvaltaisimpien ministerien yhteydessä. Vaikka Kalliokosken tutkimus keskittyykin tekstin kuvaukseen, tässä tapauksessa myös vuorovaikutuskäytäntö ja sosiokulttuurinen käytäntö nousevat esille (ks. Fairclough 1997: 82). Sosiokulttuurisessa käytännössä on otettava huomioon kolme aspektia: talous, politiikka ja kulttuuri. Valtaa ja voimaa kuvaavien sekä eksplisiittisesti neuvovien verbien käyttö pääministerin ja valtiovarainministerin yhteydessä ylläpitää käsitystä yhteiskunnassamme vallitsevista ideologioista siten, että kyseisiä ministereitä pidetään hallituksen vaikutusvaltaisimpina. Poliittisten uutisten nimeämisissä neutraalius ei tässä tapauk-

sessä toteudu. Kalliokoski ottaa esille poliittisen ja yhteiskunnallisen viitekehysten, mutta tarkempi yhteiskunnan ja kulttuurin analyysi jää kuitenkin hänen pro gradu -tutkielmassaan pintapuoliseksi. Sosiokulttuurisen käytännön osalta myöskään tekstin kuluttamisen tapoihin ei perehdytä.

Anna Kalliokoski nojautuu työssään Pekka Isotaluksen (1996) tutkimukseen, jonka mukaan vuoden 1995 eduskuntavaaleja käsittelevistä televisio-ohjelmista julkaistuilla lehtijutuilla oli suora vaikutus poliitikkojen imagoihin. Isotaluksen mielestä toimittajien arviot ja kuvailut ehdokkaista auttavat äänestäjiä mielikuvien muodostamisessa. Voidaan kuitenkin kysyä, tarvitaanko mielikuvien muodostusprosessiin toimittajan välikättä.

Referointirakenteiden verbien vaikutusta ministerien julkisuuskuviin voidaan lopulta pitää marginaalisena. Nykyajan mediatulvassa sanomalehtien poliittisilla uutisilla on varsin minimaalinen vaikutus poliitikkojen imagoihin. Imagon rakennuksessa on luotava mielikuva poliitikosta persoonana ja ihmisenä. Esimerkiksi television välityksellä mielikuvien luominen onnistuu paremmin. Lisäksi on muistettava, että puolueettomat sanomalehdet kuten Helsingin Sanomat ja Kaleva eivät ole ainoita kirjoitetun kielen medioita. Esimerkiksi iltapäivälehtien skandaaliuutiset voivat tuhota poliitikon imagon yhdellä juorulla, kun taas aikakauslehtien haastattelut poliitikon yksityiselämästä voivat vaikuttaa julkisuuskuvaan erittäin myönteisesti.

Poliitikon imago on viestin vastaanottajassa syntyneiden mielikuvien kokonaisuus, joka aktivoituu vastaanottajan nähdessä poliitikon nimen lehdessä, hänen kasvonsa televisiossa tai kuullessa hänen äänensä radiossa. Liiallinen persoonattomuus ei ole poliitikolle hyväksi. Kalliokosken aineiston verbien neutraalius ei kuitenkaan kerro siitä, että hallituksen silloiset ministerit olisivat olleet persoonattomia, sillä poliitikon imago tulee selvemmin esille muissa medioissa. Poliitikon profiili rakennetaan esimerkiksi vaalimainosten avulla, kun taas imagoon vaikuttavat muun muassa esiintymistaito ja kokemus.

Kun ajatellaan diskurssin sosiaalisia vaikutuksia, on tarkasteltava diskurssin tuottamista ja vastaanottamista sekä yhteiskunnallisia käytänteitä, sillä tiedotusvälineiden tekstit ovat yhteiskunnallista toimintaa, johon voidaan vastata toisella yhteiskunnallisella toiminnalla (Fairclough 1997: 269). Poliittisessa uutisoinnissa vastareaktioon kuuluu vastaanottajan oikeus käyttää äänioikeuttaan seuraavissa vaaleissa. Kalliokosken tutkimuksessa ei perehdytä syy-seuraussuhteisiin, mutta ilmeisesti yksittäisen kielenaineuksen vaikutus äänestäjiin on vähäinen. Referointirakenteiden verbit uutiskielessä kyllä tukevat tiettyjä mielikuvia poliitikoista, mutta yksinään ne eivät luo jul-

kisuuskuvaa. Toisaalta tämä auttaa pitämään taustalla piileviä valtasuhteita ennallaan.

3.2. Merkillinen paketti

Marjo Korvan mukaan uutiskielen ajatellaan olevan neutraalia ja puolueettonta, mutta siihen sisältyy kuitenkin implisiittisesti ideologioita. Korvan tarkoituksena on tarkastella juuri kielen implisiittisesti arvottavaa ainesta ja tätä kautta paljastaa kieleen kätkeytyvät ideologiat. Korvan mukaan ideologisuus rakentuu kirjoittajan tiedostetuista ja tiedostamattomista asenteista sekä yleisistä yhteiskunnan arvoista.

Korva katsoo Helsingin Sanomien ja Maaseudun Tulevaisuuden kielen olevan implisiittisesti ideologista mutta rakentuvan eri tavoin. Maaseudun Tulevaisuus on Maataloustuottajain Keskusliiton äänenkannattaja, ja sen kieleen kätkeytyvät ideologiat noudattelevat pitkälti samoja linjoja keskusjärjestön kanssa. Helsingin Sanomat taas on näennäisesti puolueeton lehti; se ei ole näkyvästi kytköksissä puolueisiin tai järjestöihin. Helsingin Sanomien kielessä ilmenevät ideologiat on kuitenkin valjastettu vallan palvelukseen siinä missä Maaseudun Tulevaisuudenkin. Helsingin Sanomien ideologiat ovat piilossa sitoutumattomuuden illuusion takana ja palvelevat valtakäyttäjiä ja yleistä yhteiskuntajärjestystä. Tämä on mielenkiintoinen havainto kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta, koska Helsingin Sanomien kielessä implisiittisesti ilmenevät ideologiat ylläpitävät vallalla olevaa diskurssia: tasavallan hallituksen tavoin Helsingin Sanomat tekee julkisesti selväksi kannattavansa EU-jäsenyyttä. Näin Helsingin Sanomat vaikuttaa eksplisiittisesti yhteiskunnan valtasuhteisiin. Tätä ilmiötä Korvakin sivuaa analysoidessaan kielen ja vallan suhteita, mutta hän ei kuitenkaan tee analyysiaan sosiaalisten rakenteiden ja käytänteiden näkökulmasta. Korva tarkastelee tutkielmassaan valtasuhteita, mutta niiden syvempää analyysiä tai vaikutusta diskurssiin ei nosteta tutkielmassa keskeiseksi.

Faircloughin (1997: 81) diskurssikäytäntö koostuu monista tekstin tuottamisen ja kuluttamisen aspekteista, kuten institutionaalisista prosesseista ja suppeammista diskurssiprosesseista. Diskurssikäytäntö muodostaa kytköksen sosiokulttuurisen ja tekstuaalisen tason välille. Sosiokulttuuriset käytännöt muovaavat tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tapoja vaikuttaen näin tekstin ominaisuuksiin. Korva tarkastelee uutisten rakentumista ja katsoo uutisten noudattavan uutisdiskurssille tunnusomaista rakennekaavaa. Uutiset koostuvat otsikosta, väliotsikoista, itse jutusta sekä usein kuvasta ja kuvatekstistä. Uutisarvoltaan tärkein asia tuodaan usein esille pääotsikossa.

Uutisten tuottamisen prosessit ovatkin pitkälti institutionaalistuneita. Korvan mielestä uutiset ovat rinnastettavissa muihin uutisiin, ne täyttävät uutiselle tekstityyppinä kuuluvat tunnusmerkit ja luovat näin genrelle ominaisen vaikutelman objektiivisuudesta ja totuudellisuudesta. Uutiset ovat luonnollistuneet olemaan sellaisia kuin ovat, muutoin emme tunnista niitä uutisiksi. Uutisten asenteellisuus ei ole niin helposti havaittavissa kuin muiden sanomalehden tekstityyppien, kuten pääkirjoitusten ja kolumnien, joissa asenteellisuus on useammin eksplisiittistä. Tämä vaikuttaa uutisten tulkintaan, koska esiintyvä asenteellisuus on vaikeammin havaittavissa. Se on implisiittisesti sisällä kielessä. Uutisia tulkitaankin tämän vuoksi objektiivisempina kuin muita tekstilajeja. Tekstin kuluttamisen aspekteihin ei työssä juuri puututa. Tutkimuksessa otetaan huomioon Helsingin Sanomien asema lehdistössä ja sen suurempi lukijakunta. Maaseudun Tulevaisuuden lukijakunta on taas luonnollisesti pienempi ja muodostuu suurimmalta osin maaseudun väestöstä.

Diskurssin sosiaalisten vaikutusten määrittelemiseksi ei pelkkä lingvistinen analyysi ole riittävä. Tarvitaan myös diskurssin tuottamisen ja vastaanottamisen analyysiä sekä yhteiskunnallisten käytänteiden tarkastelua. Analyysin tarkoituksena on tuoda esiin diskurssin sosiaaliset vaikutukset ja sen yhdistyminen laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja käytänteisiin. (Pietikäinen 2000: 203.) Korvan mukaan hänen aineistonsa uutisista on nähtävissä, miten yhteiskunta ylipäättään toimii: millaisia arvohierarkioita yhteisö pitää sisällään, millaisia ovat asioiden väliset suhteet ja mikä on tärkeää. Korvan mielestä uutisista on luettavissa koko yhteiskuntaideologia. Esimerkiksi se, että vallankäyttäjinä pidetyt tahot saavat uutisissa enemmän tilaa kuin vallan alaiset, vahvistaa yhteiskunnan valtahierarkiaa. Yhteisössä vallitsevat ideologiat, arvot ja uskomukset ohjaavat näkökulman valinnassa ja muokkaavat kielellisiä valintoja. Tällainen terveen järjen mukainen toiminta tuottaa neutraalia kieltä, jossa arvot ja uskomukset muuttuvat läpinäkymättömiksi. Se, minkä me koemme neutraaliksi kieleksi, riippuu meidän sosiokulttuurisesta ympäristöstämme. (Kalliokoski, Jyrki 1996 b: 77.) Fairclough (1997: 85) pitää sosiokulttuurisen käytännön kolmena tärkeimpänä aspektina taloudellista, poliittista ja kulttuurista käytäntöä. Nämä aspektit osaltaan muokkaavat kielen käyttöä tiettyyn suuntaan. Maailma muokkaa kieltä ja kieli maailmaa.

Korvan aineistossa Maaseudun Tulevaisuudella ja Helsingin Sanomilla ovat omat tapansa esittää asioita ja käyttää kieltä. Nämä tavat ovat luonnollistuneet suurelle osalle lehtien lukijoita. Maaseudun Tulevaisuuden kielenkäyttöä ohjaavat Maataloustuottajain Keskusliiton ideologiat ja Helsingin Sanomien kielenkäyttöä taas ohjaavat sitoutumattomuuden illuusion taakse

kätkeytyvät ideologiat. Molempien lehtien kielen käytössä on myös paljon samaa, koska lehtien kirjoittajat kuuluvat suomalaisen sosiokulttuurisen kontekstin piiriin. Molemmat lehdet käyttävät esimerkiksi sellaisia sukupuolisesti arvottavia sanoja kuin *virkamiestyö* ja *isännöisyys*.

Korva nostaa esiin myös mielenkiintoisen tiedotusvälineiden sosiaaliseen kontekstiin kuuluvan asian – rahan. Sanomalehdet ovat riippuvaisia luki-joista ja mainostajista. Uutiskielen keskustelunomaistumista Korva pitää merkinä rahan ja markkinoiden vaikutuksesta lehtien toimintaan. Kovin radikaaleihin muutoksiin uutisdiskurssissa Korva ei usko, vaan katsoo rahan osaltaan ylläpitävän luonnollistunutta yhteiskuntaideologiaa. Korva ei kuitenkaan analyysissään syvenny tarkastelemaan sosiaalisen käytännön vaikutuksia kielen käytössä, vaan analyysi jää tulkinnan tasolle. Analyysissään hän nostaa esille huomioita sosiaalisen kontekstin vaikutuksesta uutiskieleen, mutta uusimman diskurssianalyysin kaltaiseen tulkintaan hän ei ryhdy. Kriittinen diskurssianalyysihän yhdistää viitekehykseensä niin kielitieteellisiä kuin yhteiskuntatieteellisiäkin diskurssitutkimuksen näkemyksiä (Pietikäinen 2000: 192).

3.3. Kriittinen tekstintutkimus Lähi-idän uutisista

Lausmaa kirjoittaa aiheensa olevan tekstilingvistinen analyysi palestiinalaisuutisista. Toinen hänen tutkimustaan määrittävä käsite on arvottaminen, jota hän tutkii kriittisen lingvistiikan avulla. Luonnehdinta *tekstilingvistinen analyysi* antaa aiheesta kuitenkin varsin epämääräisen kuvan, sillä Lausmaa ei tutki tekstin rakennetta ja ominaisuuksia yleensä, vaan nimitysten, verbien ja semanttisten roolien kautta ilmenevää arvottamista. Näiden kategorioiden avulla hän purkaa yleistettäviä merkityksiä palestaiinalaisdiskurssista, joten aihe on ensisijaisesti kriittiseen lingvistiikkaan kuuluva.

Sosiokulttuurisen käytännön näkökulmasta Lausmaan analyysi jää monien muiden tavoin kuvauksen tasolle, sillä se kertoo yhteiskunnastamme vain sen, kuinka media (Kaleva) käsittelee aihepiiriä. Diskurssianalyysin tulee myös vastata kysymykseen, mikä ideologia vaikuttaa valta-asemastaan käsin uutisoinnin nimityksiin. Mikä on itse valtiovallan virallinen kanta? Päättäjässä Lausmaa toteaa kuitenkin, että Israelia käsittelevä kielenaines on *negatiivissävytteisempää*, koska Palestiina on kiistan heikompi osapuoli. Lausmaan mukaan syyt tähän saattavat olla poliittisia.

Sosiokulttuurisen käytännön puuttumista Lausmaan tutkimuksessa korvaa hänen kvantitatiivinen metodinsa, jonka avulla verbien ideologisuus saa

määrällisyyden aspektin. Minkä ideologisuuden sisältämiä verbejä aineistossa esiintyvät, ja missä suhteessa niiden määrä on toisiin? Prosentuaalisten tulosten perusteella Lausmaa kokoo päätännössään verbivalinnat selkeiksi johtopäätöksiksi: Israelista käytetyt verbit ovat yksinomaan sotaisia ja kielteisiä mielikuvia synnyttäviä, ja palestiinalaiset ovat usein vastaanotavana ja rauhanomaisempana osapuolena. Kvantitatiiviset tulokset perustelevat yhteiskunnallisen hegemonian analysoinnin poissaoloa, koska kvantitatiivinen metodi tarvitsee ainoastaan luokittelun toimiakseen. Sen tulokset syntyvät ilman sosiokulttuurista käytäntöä, ja näin tutkimus ei voi saavuttaa kriittisen diskurssianalyysin tavoitteita – varsinkaan jos käytössä on niin vähän sivuja kuin on pro gradu -tutkielmissa.

Verbiprosesseja analysoidessaan Lausmaa hyödyntää Hallidayn materiaalista, mentaalista ja relationaalista prosessia. Lausmaa pyrkii teorian vaatimaan analyttiseen tarkkuuteen, kun hän erottelee aineistonsa materiaalisia verbejä konkreettisiin ja vähän abstrakteihin. Verbiprosessien luokittelu on kattavaa ja se mitä ilmeisimmin palvelee kvantitatiivista metodia – joskin kvantitatiivinen ote ehkä ohjaa tutkimusta pois päin kriittisen diskurssintutkimuksen tavoitteista. Verbiprosessien analyysin ansio on erityisen perusteellinen luokittelu ja sen spekulointi. Tämän johdosta kvantitatiivisten tuloksia voi pitää onnistuneita. Näin Lausmaa saa myös verbiprosessien analyysin tulokset tukemaan yhtä tärkeimmistä, yleistävistä johtopäätöksistään: *Israelista* ja *israelilaisista* käytetyt verbit ilmaisevat konkreettista ja materiaalista toimintaa, kun taas *Palestiinasta* 'Palestiinasta kansana' käytetyt verbit sen sijaan ovat harvoin konkreettista toimintaa ilmaisevia.

Lausmaan aineiston referointirakenteista käytetyimpiä ovat *sanoa* ja *kertoa*. Tällöin referointirakenteiden analyysin tärkeimpänä tuloksena voidaan pitää sitä, että johtolauseet eivät ainakaan neutraalien *sanoa* ja *kertoa* -verbien avulla ohjaile lukijan tulkintaa. Lausmaa analysoi vähemmän käytettyjä ideologisia verbejä tukeutuen niiden merkityksistä tehtyihin määritelmiin. Hän ottaa myös huomioon niissä mahdollisesti piilevän intertekstuaalisuuden, jolloin kirjoittaja on kenties omaksunut ne toisista lähteistä. Lausmaan referointirakenteiden analyysiin vaikuttaa kvantitatiivisen metodin käyttö. Esiintymisfrekvenssi on jo tyhjentävä vastaus.

Semanttisia rooleja tarkastellessaan Lausmaa jatkaa kvantitatiivisen metodin käyttöä, mutta todistaa sen ohella semanttiset roolit käyttökelpoiseksi käsitteeksi. Pääasiassa hän tutkii TEKIJÄÄ, KOKIJAA ja KOHDETTA. Yleistävä tulos on, että israelilaiset esiintyvät TEKIJÖINÄ ja AIHEUTTAJINA palestiinalaisten ollessa KOHTEITA. Semanttisten roolien analysointi tukee Lausmaan aikaisempia huomioita diskurssin ideologi-

suudesta. Näin hän todistaa tutkimuksellaan, kuinka sosiokulttuurisen käytännön ideologia vaikuttaa yhtenäiseltä kielenaineuksen eri elementeissä: Lähi-idän uutisten diskurssi on vuosina 1997–1998 ollut läpeensä samankaltaisesti ideologinen. Israel on dynaaminen, sotaisa toimija ja palestiinalaiset rauhanomaisempia, vastaanottavia kokijoita.

Lausmaan tutkimus on lopulta esimerkki siitä, että semanttiset roolit todella toimivat diskurssin osallistujia arvioidessa. Tästä näkökulmasta Lausmaan tutkimus todistaa teoreettisen mallin olemassaolon uutistekstissä. Tekstianalyysin eli kuvauksen lisäksi Lausmaa pääsee myös diskurssikäytännön eli vuorovaikutuksen tasolle, kun hän itsenäisessä osiossa pohtii ulkomaan uutisen genreä, ideologisuutta, uutiskriteerejä ynnä muuta; eli sitä, miten hänen aineistonsa vaikuttaa lukijaan. Tosin sosiokulttuurinen käytäntö puuttuu tutkimuksesta, ja näin aihepiiriä voitaisiin edelleen laajentaa ja syventää.

4. Päätäntö

Käsitlemme artikkelissamme kolmea pro gradu -tutkimusta kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta. Faircloughin (1997: 79–85) mukaan kriittisessä diskurssianalyysissä tekstiä tulkitaan kolmella eri tasolla: tekstin, diskurssikäytännön ja sosiokulttuurisen käytännön tasolla. Selvitämme, millä tavoin tutkimukset ottavat huomioon Faircloughin määrittelemän viestintätilanteen kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksenä.

Anna Kalliokoski jaottelee uutisteksteissä esiintyvät referointirakenteiden verbit ryhmiin käyttömerkityksen mukaan ja pyrkii paljastamaan verbien vaikutukset ministerien julkisuuskuviin. Hänen tutkimuksensa toimii tekstuaalisella tasolla, perehtyy diskurssikäytäntöön ja sivuaa sosiokulttuurista-kin tasoa. Hänen verbijaottelunsa toimii hyvin ja tutkimus todistaa referointirakenteiden verbien neutraaliuden. Samalla implisiittisesti ilmenee niiden vähäinen vaikutus poliitikkojen julkisuuskuviin.

Marjo Korva analysoi uutistekstejä kielen leksikaalisella, tekstuaalisella ja lausetasolla ja pyrkii paljastamaan tekstissä olevat implisiittiset ideologiat. Korva ei kuitenkaan syvenny löytämiensä ideologioiden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin vaan analyysi jää tulkinnan tasolle. Hän sivuaa tutkimuksessaan kielen ja vallan suhteita, ottaa huomioon tekstin tulkinnan aspekteja ja pohtii myös sosiokulttuurisen kontekstin vaikutusta uutisten kieleen. Näkökulmat jäävät kuitenkin viestintätilanteen viitekehyksen kokonaisuuden kannalta vaille syvempää analyysiä ja tutkimus näin tekstianalyysin tasolle.

Jukka Lausmaa analysoi aineistoaan kvantitatiivisesti laskemalla eri kielenaineksien esiintymisfrekvenssejä ja luokittelemalla nimitykset, verbit ja osallistujien roolit semanttisesti. Hänen analyysinsä toimii tekstin tasolla mutta saavuttaa myös diskurssikäytännön tason ulkomaanuutisen genreä käsittelevässä osiossa. Faircloughin hahmotteleman diskurssianalyysin näkökulmasta opinnäytetyö jää kuitenkin sikäli puutteelliseksi, että se ei vie tekstitason havaintojaan sosiokulttuurisen käytännön vaatimiin yhteiskuntaa ja kulttuuria koskeviin johtopäätöksiin saakka. Lausmaan tutkimus todistaa silti, että lehtikielen ideologisuus sisältyy kielenaineksessa myös osallistujien semanttisiin rooleihin ja on yhtäläinen muun kielenaineksen ideologisuuden kanssa.

Edellisen perusteella lingvistiset pro gradu -tutkielmat eivät hevin edusta nykyistä kriittistä diskurssianalyysiä. Sosiokulttuurisen käytännön tutkiminen on kuitenkin saanut viime aikoina sijaa myös kriittisessä tekstintutkimuksessa. Aika näyttää, kuinka paljon fennistiikka tieteenalana sallii tekstianalyysin ohessa tilaa myös muille viestintätilanteen tasoille.

Argumenteista diskursseihin

Mirja Paavola & Anna Pirnes

1. Johdanto

Käsitlemme artikkelissamme Marianne Matilan, Minna Säaskilahden ja Inka Mannisen argumentaatioaiheisia pro gradu -tutkielmia. Marianne Matila (1999) tarkastelee tutkielmassaan Kauppalehti Option, Tekniikan Maailman ja Annan mainoksia. Minna Säaskilahti (1999) selvittää alkoholivaltustusesitteiden argumentaatiota ja Inka Manninen (1998) vuoden 1996 abiturienttien aineistoaineiden perustelurakenteita. Esittelemme näiden opinnäytetöiden keskeisimpiä tutkimustuloksia ja niissä sovellettua teoriaa. Kaikkien tutkielmien teoreettisena viitekehyksenä on Chaïm Perelmanin argumentaatioteoria.

2. Argumentaatioteoria

Argumenteiksi kutsutaan niitä seikkoja, jotka vaikuttamaan pyrkivän viestin lähettäjä esittää väitteidensä tueksi. Argumentit voivat olla asia-argumentteja eli teoreettisia argumentteja tai arvoja ja normeja koskevia ateoreettisia argumentteja. Teoreettisen argumentin totuusarvon voi testata, kun taas ateoreettinen argumentaatio nojautuu ihmisten kokemuksiin ja uskomuksiin. (Pääkkönen–Varis 2000: 109.) Nimitystä argumentti käytetään siis perustelun ja väitteen kokonaisuudesta. Argumentin tehtävä on saada yleisö hyväksymään aiemmin tunnustetun väitteen vastakkainen väite tai vahvistua uskomuksessaan, mikäli alkuperäinen kanta on epävarma. (Kakkuri-Knuutila 1998 a: 51.)

Argumentaatioteorian juuret ulottuvat yli kahden vuosituhannen takaiseen antiikkiin asti. Sen perustajana pidetään Aristotelesta. (Perelman 1996: 7.) Etenkin Perelmanin teorian nähdään jatkavan ja laajentavan Aristoteleen retoriikkaa ja sen argumentaatiokäsityksiä (Meyer 1986: 92).

Argumentaatioteorian keskeisimpiä kulmakiviä on yleisön käsite. Perelmanin mukaan yleisöön kuuluvat kaikki ne, joihin puhuja haluaa vaikuttaa argumentaatiollaan. Esitys tulee sovittaa yleisön mukaan, jotta sillä olisi vaikutusta. Jos puhuja ei huolehdi argumentaatiossa yleisön hyväksynnästä, hän syyllistyy virheelliseen ennakkopäätelmään. Yleisö voi olla määritelty erityisyleisö, jolloin argumenteilla pyritään suostuttelemaan. Vakuuttamista

taas käytetään universaaliyleisölle suunnatuissa argumenteissa. (Perelman 1996: 21–28.)

Puhujan on valittava argumentaationsa lähtökohdat yleisön jo hyväksymien väitteiden joukosta. Näitä kutsutaan esisopimuksiksi, joina voivat toimia abstraktit ja konkreettiset arvot. Abstrakteja arvoja ovat esimerkiksi kauneus ja oikeus, konkreettisia arvoja taas ovat esimerkiksi isänmaa ja kirkko. (Perelman 1996: 28, 34–35, 41.) Kuten Marianne Matilakin tulkitsee, esisopimukseen kuuluvat myös Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan nimeämät lojukset. Ne ovat arviointiperusteita, jotka yleisö tunnistaa entuudestaan ja hyväksyy argumentoinnin varsinaisesta sisällöstä riippumatta.

Argumentaatiotekniikoita ovat kvasiloogiset, todellisuuteen perustuvat, todellisuutta luovat ja erotteluun perustuvat argumentit. Kvasiloogiset argumentit rinnastetaan loogiseen ja matemaattiseen ajatteluun. Ne eroavat loogisesta päättelystä siinä, että niissä edellytetään kuitenkin aina luonteeltaan ei-muodollisten väitteitten hyväksymistä. Kvasiloogisia argumentteja ovat esimerkiksi yhteensopimattomuus, määritelmä ja vastavuoroisuus. (Perelman 1996: 62–63, 71–75.)

Todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit perustuvat todellisuuden eri osien suhteille. Argumenteilla pyritään siihen, että yleisesti hyväksytystä pystytään siirtymään siihen, mikä halutaan saada hyväksytyksi. Argumenteissa vedotaan tällöin esimerkiksi auktoriteettiin, peräkkäisyysiteisiin – kuten syy ja seuraus – tai rinnakkaisuussiteisiin, esim. henkilö ja hänen tekojensa suhde. (Perelman 1996: 93, 102–103.)

Todellisuuden rakennetta luovat argumentit tekevät jostain annetusta tilanteesta ennakkotapauksen, mallin tai yleisen säännön, johon päättelyssä nojataan. Näitä argumentteja ovat esimerkiksi analogia, havainnollistus, malli, vastamalli ja esimerkki. (Perelman 1996: 60–61, 120–129.)

Erotteluun perustuvissa argumenteissa on kyse vastakohtapareista (esimerkiksi hyvä–huono) ja luokituspareista, kuten eläinkunta–kasvikunta. Toisin sanoen tällaisessa argumentaatiossa väitetään, että esimerkiksi järjellinen tieto ei vastaa aistitietoa ja inhimillinen tieto ei vastaa jumalallista tietoa. (Perelman 1996: 61, 145.)

3. Tutkimustulokset

3.1. Mainosten argumentointi

Marianne Matilan pro gradu -tutkielmassa (1999) selvitettiin aikakauslehtien mainonnan argumentoinnin muotoja, sisältöä, ideologioita sekä intertekstuaalisuuden ilmenemistä. Tutkimusaineistona olivat Kauppalehti Optio, Tekniikan Maailma ja Anna. Aineistossa on käytetty yhteensä 426 aikakauslehtimainosta.

Tutkielman mukaan mainoksen yleisö otetaan huomioon lähes poikkeuksetta. Näin mainoksissa luodaan läheinen suhde yleisöön. Läheistä vuorovaikutussuhdetta toteutetaan muun muassa puhuttelemalla yleisöä eri tavoin. Puhutteluun valitaan sinuttelu- tai teitittelymuoto tai suora puhuttelu. Läheinen suhde voidaan luoda myös puhekielisillä piirteillä, erityistermistöä käyttämällä ja määrittelemällä erityisyleisö hyvinkin tarkkaan esimerkiksi iän ja sukupuolen perusteella.

Esisopimukseen kuuluvat arvot ja lokukset. Tutkittujen aikakauslehtien mainokset käyttivät yleisimmin lokuksinaan eli arviointiperusteinaan ympäristön, luonnon ja viattomien lasten suojelemista. Juuri ympäristöystävällisyyttä ja ekologisuutta käytettiin miltei minkä tahansa tuotteen tai palvelun mainostamisessa.

Suomalaisissa Herbina ihonhoitotuotteissa vaikuttavat luonnon omat tehoaineet, jotka tukevat ihon luonnollista toimintaa. – – *Ja hyvä tunne vain lisääntyy tiedosta, että Herbina sarjan tuotekehityksessä otetaan aina huomioon myös luonto ja ympäristö.*

(Anna 14/98)

Tämä esimerkki on epäuskottava, sillä tuotteen ekologisuutta ei perustella millään tavalla. Myös arvoja, kuten isänmaallisuutta, kansallista itsetuntoa ja tehokkuutta käytettiin hyvin usein argumentteina.

Kätevä yskänlääke *menevässä muodossa*. Kokouksessa. Koulussa. Tapaamisissa. Teatterissa. Codesan N. Se on *aktiivi-ihmisen päiväskän hoitoon* kehitetty imeskeltävä yskänlääketabletti, jonka vaikuttava ainesosa noskapiini hillitsee yskänäräytystä ja lievittää yskää.

(Anna 10/98)

Kvasiloogisista argumenteista Tekniikan Maailman, Annan ja Kauppalehti Option mainoksissa on käytetty yhteensopimattomuuden, määritelmän, vas-

tavuoroisuuden ja numerotietojen argumentteja. Yhteensopimattomuus ilmenee esimerkiksi kuvan ja tekstin ristiriidasta, jolloin mainoksen toisen elementin avulla osoitetaan toinen väittämä naurettavaksi ja vahvistetaan näin mainoksen sanomaa. Perelmanin mukaan yhteensopimattomuusongelma voidaan ratkaista uhraamalla toinen väitteistä.

Kahvi vakavoittaa ihmismielen sekä vähitellen tappaa luovuuden ja mielikuvituksen. – Ranskalainen miete, 1780-luku.

(Kauppalehti Optio 12/98)

Mainokseen liittyy kuva, jossa on naurava nuori mies. Hänellä on toisessa kädessään espressokeitin ja päänsä päällä kahvikuppi. Toisessa kädessään miehellä on kahvilusikka, jonka hän on asettanut ylähuulensa päälle ikään kuin viiksiksi. Kuva tekee väitteestä naurettavan. Naurunalaiseksi saattaminen onkin hyvin tehokas argumentaatiokeino.

Esimerkit, havainnollistukset, analogiat, mallit ja vastamallit ovat todellisuuden rakennetta luovia argumentteja. Malliin perustuvassa argumentaatioissa korostetaan mallin haluttuja puolia, kuten kauneutta ja onnellisuutta. Mainoksissa käytetään usein malleina henkilöitä, jotka ovat auktoriteetin asemassa. Tällaisia henkilöitä ovat esimerkiksi urheilijat ja näyttelijät. Henkilön saama arvostus saa muut jäljittelemään ja omaksumaan hänen tekojaan ja ajatuksiaan. Seuraavassa esimerkissä jääkiekkoilija Teemu Selänne mainostaa Taffel Chips -perunalastuja.

0–100 muutamassa minuutissa.

”Vaihdetaan vapaalle. Seuraksi Taffel. Alle takapenkki. Siitä se lähtee. Avataan pussi pidätellen. Nautitaan pikkuhiljaa kiihtyvällä antaumuksella. Annetaan maun viedä ja kiidättää. Jokainen suupala on maili kotiin päin.”

(Tekniikan Maailma 6/98)

Todellisuuden rakenteeseen perustuva argumentti on esimerkiksi auktoriteettiin perustuva argumentti. Se on tärkeä vain silloin, kun todistamiskelpoinen totuus puuttuu.

Matilan tutkielman aineiston mainoksissa käytetään auktoriteetteina muiden muassa yritysten johtohenkilöitä. Esimerkiksi Nokian rekrytointipäällikkö perustelee työvoimatoimiston asiantuntemusta.

”Pätevien työntekijöiden löytäminen on nykyään käytännössä mahdotonta.” – – ”Nokialle yksi hyvä ratkaisu henkilöstön rekrytointiin

on työvoimatoimisto.” Olli-Pekka Ihalainen, rekrytointipäällikkö, Nokia.

(Kauppalehti Optio 5/98)

Erotteluun perustuvat argumentit ovat Perelmanin argumentaatiotekniikoista kaikkein hedelmällisimpiä. Näitä argumentteja ovat vastakohtaparit ja luokitteluparit. Vastakohtaparit jäsentävät maailmankuvaamme. Ne perustuvat myyttisiin käsittepareihin, jotka ovat kiinteästi sidoksissa yhteiskunnan uskomuksiin ja asenteisiin. Tällaisia käsittepareja ovat esimerkiksi kaunis–ruma, teoria–käytäntö, tieto–mielipide ja järki–tunteet.

Mutta kuka sittenkään olisi osannut odottaa, että koko Eurooppa ottaa järjen käteen yhtä aikaa. Uusi Skoda on tullut. *Tunteella koettu. Järjellä valittu.*

(Tekniikan Maailma 11/98)

Luokittelupareissa on kysymys oppositioista, kuten menneisyys–tulevaisuus, maaseutu–pääkaupunkiseutu, Suomi–Eurooppa ja itä–länsi.

Voimaa idän viisaudesta, vahvuutta merten syvyyksistä. Lumene Kindai -sarjan vuosituhantiset tehoaineet – ginseng, silkkiproteiini ja merilevä – tuovat *idän vahvuutta ja voimaa* sinun hiuksillesi. Lisätehoa antavat vielä merten omat luonnonvoimat, biomineraalit. Valitse kesähiustesi hyvinvointiin ylellisen hoitava Kindai.

(Anna 25–26/98)

Tutkielman mainoksissa esiintyy intertekstuaalisuutta eri muodoissa. Intertekstuaalisilla kytköksillä mainoksiin voi liittää tunteisiin ja tietoon vetoavaa ainesta. Tämän vuoksi se on yksi mainoksen argumentointistrategia.

Erityisen tehokasta intertekstuaalisuus on silloin, kun lukija ymmärtää aluusion vihjeen tai esimerkiksi lainatun sitaatin alkuperäisen kontekstin ja merkityksen. Sen vuoksi intertekstuaalisuuden lähteinä käytetään esimerkiksi tuttuja elokuvia, laulunsanoja tai mitä tahansa kansallista kulttuuriperintöä. Se mahdollistaa liittämisen lukijan arkipäivään.

Sulle leivon, neiti kesäheinä... Säilö rakkaimmat, raikkaimmat maut suoraan sydämeen. Leivo kesämarjat pieniin Sunnuntai-piiraisiin. Tee tilaa onnelle keskellä arkea.

(Anna 27/98)

Intertekstuaaliset vihjeet ovat mainoksissa niin hienovaraisia, etteivät niiden avoimeksikaan jääneet tulkinnat heikennä mainonnan viestinnällistä tehoa. Aikakauslehtimainokset houkuttelevat yleisöä tulkitsemaan mainossanomaan. Ne pyrkivät herättelemään lukijan omaa kulttuurista tietämystä ja näin puhuttelemaan lukijaa.

3.2. Alkoholivalistusesitteiden argumentointi

Minna Sääskilahden pro gradu -tutkielmassa (1999) tarkasteltiin 30 alkoholivalistusesitteen argumentointia eli sitä, miten alkoholivalistuksessa perustellaan ja todistellaan esitettyjä väitteitä. Aineisto ei siis suoraan edusta lehdekieltä, mutta tiedottavana tekstinä alkoholivalistukset osaltaan kuvannevat myös journalistisia käytänteitä.

Esitteet Sääskilahti on jakanut kohderyhmän mukaan yhdeksään eri luokkaan. Kohderyhmiä ovat naiset, miehet, lasten vanhemmat, nuoret, terveydelliset erityisryhmät, autoilijat, alkoholin suurkuluttajat, terveydenhuoltoalan ammattilaiset ja koko kansa. Tavoiteltu kohderyhmä mainitaan esitteissä varhain, usein jo otsikossa. Argumentaation kulku ilmaistaan esitteissä selvästi. Suosituin argumenttien järjestys on sellainen, jossa esitetään pitkin tekstiä voimakkaita väitteitä ja argumentteja.

Kohdeyleisö vaikuttaa muun muassa esitteiden kuvitukseen. Lehtisten kuvat esittävät pääasiallisesti kyseessä olevan kohderyhmän jäseniä ja kuvia on voitu lisäksi tyylitellä siten, että sen uskotaan miellyttävän vastaanottajia. Kohdeyleisön jäseniä kuvataan lähinnä tilanteissa, jotka on mielletty heille tyypillisiksi.

Esisopimuksien osalta kohdeyleisöjen erityisyys korostuu etenkin lokuksissa. Esitteissä on vain kolme lokusta, joita käytetään useammassa kuin yhdelle ryhmälle suunnatussa esitteessä. Jokaiselle yleisölle osoitetuista oppaista löytyy miehiä ja terveydellisiä erityisryhmiä lukuun ottamatta ainakin yksi lokus.

Suosituimpana lokuksena on käytetty oman elämän rationaalisen järjestyksen säilymisen tärkeyttä. Liiallinen alkoholin käyttö uhkaa tätä tasapainoa:

Mitä enemmän juot, sitä todennäköisempää on, että joudut *onnettomuuksiin*.

(Alkoholin suurkuluttajille suunnattu esite)

Esitteistä löytyvistä arvoista kaikkein suosituin on terveyden säilyminen. Se on myös ainoa arvo, jota käytetään kaikille ryhmille suunnatussa argumentoinnissa. Sääskilahden mukaan arvoja koskevissa tutkimuksissa terveys nousee arvohierarkiassa korkealle. Terveys korostuu alkoholivalistuksen arvona, ja sitä voidaan pitää merkinä medikalisaatiosta. Siinä lääketieteen vaikutus laajenee myös sellaisille alueille, joita ei aiemmin ole pidetty lääketieteellisinä. Medikaalisaation seurauksena esimerkiksi tietynlainen nautintoaineiden käyttö tai lihominen muuttuu sairaudeksi.

Viina ja urheilu eivät oikein sovi yhteen. Alkoholilla heikentää kehon liikkeiden säätelyä. Se pidentää reaktioaikaa. Se häiritsee kiputuntoa ja tasapainoaistia.

(Miehille suunnattu esite)

Terveyden lisäksi suosittuja arvoargumentteja ovat elämän hallinta, hyvät ihmissuhteet ja elämän laatu. Elämänlaadun merkitystä painotetaan lasten vanhemmille, nuorille, terveydellisistä erityisryhmistä depressiopotilaille, suurkuluttajille ja koko kansalle kohdistetuissa lehtisissä. Elämänlaadulla tarkoitetaan kaikkien edellä mainittujen yleisöjen kohdalla sitä, että elämän sisältö on mielekäs ja monipuolinen ja siihen kuuluvat myös hyvät ihmissuhteet ja harrastukset. Esimerkiksi seuraavan mukaan lapsien elämänlaatu kärsii suurkuluttajien perheessä:

Kavereita ei ainakaan kannata tuoda kotiin, sillä näiden ilkeät huomautukset osuvat kipeästi. Salaamalla kotiolot säästyy kiusaamiselta.

(Lasten vanhemmille suunnattu esite)

Naisille, miehille ja nuorille suunnattujen oppaiden yhteisenä arvona on ulkonäkö. Naisille tarkoitetuissa lehtisissä hyvä ulkonäkö liitetään sopusuhteeseen vartaloon. Naisten alkoholisuhte on muuttunut, koska ulkonäkö on otettu esitteessä arvoksi. Aiemmin naiset kiinnittivät alkoholin käytössä huomionsa kodin säilymiseen, mutta nykyään huomioidaan myös ruumiin terveys ja kauneus. Naisille suunnatussa valistuksessa on kolme kokonaan omaa arvoa: naisellisuus, läheisyys ja huolenpito.

Naisena arvostan läheisyyttä ja huolenpitoa.

(Koko kansalle suunnattu esite)

Miehille argumenttina käytetään alkoholin vaikutusta miehekkyyden heikentäjänä. Nuorille hyvän ulkonäön vaatimukset ovat voimakkaampia, sillä vartalon lisäksi on kiinnitettävä huomiota myös kasvojen kauneuteen:

Viina vaikuttaa tajuntaan, mut on siinä muutakin. Jatkuva juominen lihottaa ja pöhöttää naaman.

(Nuorille suunnattu esite)

Todellisuuden rakenteeseen perustuvat tekniikat ovat kaikkein yleisimpiä tekniikoita esitteiden argumentoinnissa (74,6 %). Näistä argumenteista tavanomaisimpia ovat syyhyn nojaavat perustelut. Toiseksi eniten käytetään kvasiloogisia argumentteja (18,1 %), joista suosituimpia ovat määritelmät. Niiden lisäksi on käytetty kuvaa (0,4 %) sekä todellisuuden rakennetta luovia päätelmiä (6,9 %) kuten havainnollistusta.

Alkoholinkäyttöä vähätellään usein. *Lahdessa tehdyssä mini-interventiokokeilussa hoitoon ohjattujen, perusterveydenhuollossa tunnistettujen suurkuluttajien oma arvio alkoholin käytöstään oli miehillä vain 10 annosta ja naisilla 6 annosta viikossa. Kun lääkäri kysyi alkoholinkäyttöä uudelleen saman käynnin yhteydessä, noin kolmasosa ilmoitti suuremman kulutusmäärän kuin aluksi. Kohtuuskäytöltä kuulostava ilmoitus alkoholinkäytöstä ei siis sulje pois suurkulutuksen mahdollisuutta.*

(Terveystieteiden alan ammattilaisille suunnattu esite)

Argumentointia tehostetaan käyttämällä väritynyttä sanastoa. Muun muassa alkoholia liikaa kuluttavia henkilöitä, humalassa olemista ja humalatilán seurauksia kuvataan usein negatiivisesti väritynein sanoin. Alkoholia voidaan kuvailla esimerkiksi *vaaralliseksi juomaksi* tai *myrkyksi* ja alkoholin suurkuluttajaa *juopoksi*. Humalatilaa kuvaillaan esimerkiksi seuraavilla sanavalinnoilla: *tolkuttomassa änkryässä naulan työntyessä päähän*. Humalatilán seurauksia kuvailevia sanoja käytetään etenkin nuorten humalasta puhuttaessa. Niillä korostetaan harkintakyvyn sumentumista esimerkiksi toteamuksella *harkintakyky unohtui kotiin*.

3.3. Ylioppilasaineiden argumentointi

Inka Mannisen pro gradu -tutkielmassa (1998) tarkasteltiin argumentointia ylioppilaskokeen aineistoaineessa. Tutkimusaineistona on 100 keväällä 1996 kirjoitettua aineistoainetta. Aineet on kerätty ympäri Suomea 28 lukiosta. Puolet kirjoittajista on tyttöjä ja puolet poikia.

Lehtikielen tutkimusta Mannisen opinnäytetyö edustaa siinä mielessä, että tavoitteena oli selvittää, miten abiturientit rakentavat omasta ajattelustaan ja pohjatekstistä argumentoivan aineen. Pohjateksteinä olivat olleet Demarin

pääkirjoitus ja Aamulehden kaavio. Pääkirjoitus argumentoi Ranskan ydinkokeita vastaan. Sen lisäksi siinä argumentoidaan voimakkaasti Ranskaa, ranskalaisuutta ja Ranskan ystäviä vastaan.

Abiturienteista vähän yli puolet ilmaisee yleisönsä eksplisiittisesti. Yleisimmin aineissa ilmaistaan yleisö persoonapronominilla *me*, possessiivisuffiksilla *-mme* ja monikon 1. persoonassa olevalla verbillä. Persoonapronomi ja possessiivisuffiksi ilmaisevat, että kirjoittaja on luonut mielessään erityis- tai universaaliyleisön. Niistä ei kuitenkaan voi suoraan päätellä, mikä on kirjoituksen yleisö. Jos kirjoittaja olettaa, että lukija haluaa aina kuulua *me*-joukkoon, hän on syylistynyt virheelliseen ennakkopäätelmään ja arvioinut yleisönsä väärin.

Onko Matti Klinge myös sitä mieltä, että *me suomalaisetkin voisimme* räjäyttää ydinpommin lähellä Ahvenanmaata.

(Tyttö, arvosana m)

Abiturientit viittaavat selkeästi mielessään luomaansa universaaliyleisöön. Sen ilmaisemiseen he käyttävät passiivia, persoonapronominia *me* ja kvanttoreita *kaikki* ja *jokainen*. Passiivi universaaliyleisön merkityksessä luo selvästi etäisemmän vaikutelman kuin *me*-pronominin käyttö universaalimuotona. *Kaikki* ja *jokainen* -sanoja käyttävä kirjoittaja ei itse sitoudu ehdottaansa tekemiseen. Tällöin subjekti ei ole kokonaan läsnä.

Kyllä *kaikki* ymmärtävät, että *jokaisella ihmisellä* ja maalla *on vastuu* ympäröivästä luonnostaan.

(Tyttö, arvosana e)

Muiden tekstien tavoin myös argumentoivassa aineistoaineessa kirjoittaja kirjoittautuu mukaan tekstiin. Tällöin kirjoittajat käyttävät keinoina sanaa *mielestäni*, persoonapronominia *minä* sekä yksikön 1. persoonassa olevaa verbiä. Keskinkertaiset ja hyvät kirjoittajat eivät kirjoittaudu tekstiin niin voimakkaasti kuin heikot kirjoittajat.

Kaikista abiturienttien teksteistä voidaan löytää jonkinlainen esisopimus yleisön ja kirjoittajan väliltä. Useilla kirjoittajilla toistuvat samat esisopimukset. Esimerkkinä tällaisesta on lokus "viattoman puolustaminen on tärkeää". Pohjatekstin esisopimuksista erityisesti lokukset näyttävät siirtyvän abiturienttien aineisiin. Arvoihin perustuvat esisopimukset ovat sen sijaan suurimmilta osin abiturienttien omia. Esisopimuksina he käyttävät yleensä konkreettisia arvoja. Heikot kirjoittajat käyttävät usein esisopimuksena sitä, että lukija tuntee pohjatekstit.

Ennen kaikkea siksi, että Mururoan ydinkokeet eivät mielestäni hyödyntäneet ketään, ja kuten aina *viattomat joutuvat kärsimään*.

(Poika, arvosana c)

Abiturientit hyödyntävät eniten todellisuuden rakenteeseen perustuvia argumentteja. Ne liittyvät myös länsimaiseen tapaan hahmottaa maailmaa. Näin pyritään siihen, että yleisesti hyväksytyyn argumentin avulla myös oma argumentti saisi hyväksynnän. Todellisuuden rakenteeseen perustuvien argumenttien ylivoimaisuus voi johtua siitä, että hahmotamme todellisuutta syy–seuraus-suhteina ja keino–päämäärä-suhteina.

Keino–päämäärä-suhteessa keino voi muuttua päämääräksi tai päinvastoin. Seuraavassa esimerkissä kokelas osoittaa Ranskan päämääräksi suurvalta- ja mahtiaseman saavuttamisen. Hän kyseenalaistaa keinot, joilla Ranska siihen pyrkii. Tämä esimerkki osoittaa, että Ranskan mahtavuus voidaan nähdä sekä keinona että päämääränä.

Ydinkokeita ja Chiracin toimia voi tarkastella myös historiallisesta perspektiivistä. Kipeät kokemukset toisessa maailmansodassa ovat monilla ranskalaisilla yhä mielessä. Miehityksen nöyryytys on painunut kansakunnan muistiin polttomerkin tavoin. Ydinkokeet voisivatkin toimia viestinä maailmalle Ranskan poliittisesta ja sotilaallisesta mahdista.

(Tyttö, arvosana e)

Vähiten abiturientit käyttävät erottumiseen perustuvia argumentteja. Vähäisyys johtuu osittain siitä, että erotteluun perustuvia argumentointitapoja on vain kaksi ja esimerkiksi kvasiloogisia argumentointitapoja on yli kymmenen. Erotteluun perustuva argumentti on esimerkiksi vastakohtaparien käyttö. Yksilö–ryhmä-vastakohtaparin abiturientit ilmaisevat usein eksplisiittisesti:

Ranskan aloittaessa uudet ydinkokeet viime vuonna sai se lähes koko maailman vastaansa.

(Poika, arvosana m)

Osa kokelaiden väitteistä on pohjatekstin väitteiden kaltaisia ja pohjautuvat siis siitä saatuun malliin. Esimerkiksi pääkirjoituksen vaikutus on nähtävissä vastavuoroisuusargumenteissa. Erityisen usein abiturientit samaistavat keskenään nykypäivän ja Ranskan siirtomaahistorian.

Ranskan historiaan nojautuva rinnastus pohjautuu suoraan demarin pääkir-

joitukseen. Siinä nimittäin todetaan, että Ranska ei ole valmis tilintekoon menneisyytensä kanssa vaan rakentaa edelleen suurvaltailluusiota siirtomaiden avulla:

Lisäksi Ranskan käyttäytyminen Polynesiaa kohtaan on törkeää, sillä siinä näkyy Ranskan yleinen asenne siirtomaitaan kohtaa, aivan kuin imperialismi ei olisikaan loppunut, vain muuttanut muotoaan. Ranska harjoittaa muutenkin runsaasti neokolonialismia.

(Poika, arvosana c)

4. Teorian arviointia

Vaikka kaikissa esittelemissämme pro gradu -töissä käytetään Chaïm Perelmanin argumentaatioteoriaa onnistuneesti, ei kyseinen teoria ole ainoa lajissaan. Opinnäytetöissäkkin on esitetty kritiikkiä Perelmanin teoriaa kohtaan ja havaittu joitakin horjувuuksia.

Esimerkiksi Marianne Matilan mielestä argumentaatioteoria ei ole ongelmaton, sillä joidenkin argumentaatiotekniikoiden epämääräisyys ja läheisyys tuotti hankaluuksia. Ongelmakohtina hän mainitsee erityisesti malliin perustuvan argumentaation ja auktoriteettiin vetoavan argumentaation erottamisen, esimerkin ja havainnollistuksen erottamisen sekä vastavuoroisuuteen perustuvan argumentaation erottamisen analogiasta ja vertailusta. Perelmanin luokittelussa esimerkiksi auktoriteettiin vetoaminen on todellisuuden rakenteeseen perustuva argumentti. Malliin perustuva argumentaatio taas on todellisuuden rakennetta luovaa. Perelman tosin toteaa itsekkin, että näiden kahden argumentaatiotekniikan sisällöt ovat lähellä toisiaan.

Myös Minna Säaskilahti kritisoi Perelmanin teoriaa. Hänen mielestään sitä tulisi täydentää aineiston tarpeiden mukaan, sillä teoria ei huomioi esimerkiksi väritynyttä sanastoa argumentaatiokeinona. Lisäksi hän näkee puutteena sen, että teoriassa lähettäjä jätetään varsin vähäiselle huomiolle eikä teoria ota huomioon kuvan ja tekstin yhdessä luomaa argumenttia. Perelmanin teoria jättää huomioimatta myös sidoskeinot ja niiden vaikutuksen argumentaation kulkuun. Säaskilahden mukaan sitä tulisikin täydentää kielien rakennetta tarkastelevilla osioilla tutkimusaineiston sitä vaatiessa.

Inka Manninen sen sijaan koki Perelmanin teorian toimivana ylioppilasaineiden argumentoinnin selvittämisessä, sillä lähes kaikista aineistoaineista löytyi universaaliyleisö ja jokin esisopimus. Ainoastaan muutamat käsitteiden päällekkäisyydet aiheuttavat luokitteluvaikeuksia. Manninen pohtii

myös aineiden analysointia eri argumentaatioteorioiden avulla. Tällöin saataisiin lisätietoa eri argumentaatioteorioiden soveltuvuudesta kielitieteelliseen tutkimukseen.

Kakkuri-Knuutilan mukaan taas Perelman ja Olbrechts-Tyteca ovat omaksuneet erään logiikkaa koskevan virhekäsityksen. He asettavat vastakkain deduktiivisen ja retorisen päättelyn teoksessaan *The New Rhetoric*. Vaikuttaisikin siltä, että heidän ajattelunsa mukaan retorisen argumentoinnin linkit eivät ole koskaan sitovia. Toisin sanoen retoriset päättelyt eivät ole deduktiivisia. Tämä on päinvastainen kanta verrattuna eräisiin loogikoihin, jotka ajattelevat, että kaikki linkit voidaan muuttaa sitoviksi. (Kakkuri-Knuutila 1998 b: 241.)

Kaikesta esitetystä kritiikistä huolimatta argumentaatioanalyysille on edelleen olemassa lingvistinen tehtävä, sillä se näyttäisi soveltuvan myös sellaisten aineistojen käsittelyyn, joihin sitä ei juuri ole sovellettu – kuten käy ilmi Matilankin mainostutkimuksesta. Perelman itsehän on tutkinut tuomioistuinten argumentaatiota, mutta niin kuin Matilan tutkimus osoittaa, aineisto voi koostua myös suostuttelevista tai vapaa-aikaan liittyvistä teksteistä. Ilmeisesti aineistoksi käyvät yhtä hyvin sekä puhutut että kirjoitetut tekstit, ja olisikin mielenkiintoista nähdä, miten Perelmanin argumentaatioteoria toimisi esimerkiksi vapaa-ajan verkkokeskustelujen analyysissä. Samoin on haasteellista selvittää, millaisia tieteellisiä ja metodologisia ratkaisuja tarvittaisiin, jotta Perelmanin teoriasta saataisiin karsittua siinä havaittuja puutteita. Juuri tässä mielessä uusille argumentaatioanalyysille on mitä selkein tutkimuksellinen tarve ja tehtävä.

Kriittisen diskurssianalyysin välineeksi argumentaatiotekniikka sopii vihdoin siksi, että sitä on mielekästä soveltaa juuri suhteellisen isojen tekstien joukkoon. Sitä sovellettaessa on kuitenkin otettava huomioon, että eri genreissä toimivat erityyppiset argumentaatiokeinot. Joka tapauksessa argumentaatioanalyysi on vaihtoehtoinen lähestymistapa esimerkiksi Hallidayn muotoilemalle SF-kieliopille.

Paikallisuus paikallislehdissä

Saara Lahtinen & Saara Tuomikoski

1. Johdanto

Oulun yliopistossa on toiminut myös niin sanottu paikallislehtiprojekti, jonka tarkoituksena on ollut kartoittaa paikallisuuden ja alueellisen identiteetin vaikutusta lehtikieleen. Näin ovat aineistoon lähestyneet muiden muassa Anna Kilponen (2002), Riikka Ketolainen (2000) ja Saija Oikarinen (2002). Näissä tutkimuksissa tarkastellaan eri näkökulmista sitä, miten paikallinen kulttuuri ja kielenkäyttö kirjoittautuvat osaksi lehtitekstin muotoa ja sisältöä. Esille tulevat puhekielisyydet ja sanaleikit kertovat lehtikielen muuttumisesta jutustelunomaiseksi, jonka taustalla usein ovat kaupalliset intentiot. Koska tutkimusten aineistot ovat tietyn alueen julkaisuja, niiden avulla vahvistetaan samalla paikallista identiteettiä.

Kilposen tutkimus käsittelee haastattelujen semiotiikkaa City-lehdessä. Hän on käyttänyt vertailuaineistonaan myös muita lehtiä, kuten Helsingin Sanomien Nyt-liitettä, Kalevaa, Ilta-Sanomia ja Suomenmaata. Kilponen vertailee työssään kirjoitettua ja puhuttua kieltä, esittelee Helsingin puhekieltä ja pohtii, mitä merkityksiä puhekielen käytöllä on lehtihaastattelussa.

Puhekielisyyksiä on tutkinut myös Ketolainen, vaikkakin hieman eri näkökulmasta kuin Kilponen. Ketolaisen opinnäytetyö käsittelee puhekielisyyksiä kolmessa eri paikallislehdessä. Aineistonaan hänellä on ollut vuosien 1996–99 numeroita paikallislehdistä Ylä-Kainuu, Ylä-Satakunta ja Torniolaakso. Lehdet edustavat eri murrealueita: Torniolaakso peräpohjalaismurteita, Ylä-Kainuu savolaismurteita ja Ylä-Satakunta hämäläismurteita. Ketolainen tutkii erityisesti, millaiset puhekielisyydet ovat tyypillisiä paikallislehtien jutuissa. Hän etsii myös syitä puhekielisyyksien käytölle ja pohtii, mitä nämä kielen piirteet osoittavat lehtikielen muuttumisesta ja suhteesta lukijakuntaan.

Lehtikielen sanaleikkejä ja ideologisia vastakkainasetteluja tutkinut Saija Oikarinen painottaa tutkimuksensa yhteen genreen. Hänen tutkielmansa pohjautuu Leena Kymäläisen kymmeneen pakinaan, jotka ovat ilmestyneet Kainuun Sanomissa (KS) vuodenvaihteessa 2000–2001. Teksteistä Oikarinen selvittää sanaleikkien ja vastakkainasettelujen rakenteita sekä etsii niille kognitiivisia selitystekijöitä. Keskeisimmiksi motiiveiksi kohoavat ideologia ja maailman hahmottaminen, näkökulmat ja konstruktiot.

2. Puhekielisyydet

Puhekielisyyksiä käsittelevissä opinnäytetöissä tutkimuksen kohteena on kirjoitettu puhekieli. Se toisaalta rikkoo kirjoitetun kielen säännöksiä ja toisaalta alistuu niihin. Kirjoitetussa kielessä esiintyvien puhekielisyyksien myötä käsitys hyvästä yleiskielestä murtuu, ja puhuttu kieli menettää osan ilmaisuvoimastaan. Lehtikieltä koskevat tutkimukset osoittavat kuitenkin, että puhekieli on tätä nykyä osa tiedostusvälineiden kieltä.

2.1. Teoriataustaa

City-lehden puhekielisyyksiä käsittelevässä tutkimuksessa (Kilponen 2002) teoreettisena lähtökohtana on semiotiikka, yleinen merkkitiede. Kun lehtikieltä analysoidaan semioottisesti, kulttuurisia näkökulmia lähestytään tekstin erittelyn avulla. Analyysi keskittyy tekstissä esiintyviin epäsuoriin kategorioihin ja luokitteluihin, joilla on mahdollista ideologista vaikutusta. Semiotiikka on käyttökelpoinen lähestymisnäkökulma kriittisessä tekstintutkimuksessa, sillä se osoittaa tekstien yhteyden ideologioihin, valtasuhteisiin ja kulttuurisiin arvoihin.

Pääpainona tutkimuksessa on semiotiikan pragmaattinen merkkikäsitys, jonka mukaan vain väitteen käytännöllisellä merkityksellä on vaikutusta kokonaismerkitykseen (ks. von Wright 1945: 29). Peircen muotoileman pragmaattisen merkkiteorian mukaan merkityksen muotoutuminen riippuu kolmesta elementistä: merkistä, objektista ja merkin aikaansaamasta vaikutuksesta. Erityisesti Kilponen keskittyy puhekielisyyksien indeksaaliin merkityksiin eli siihen, millaista kausaalisuutta merkin ja objektin välillä esiintyy. Kilposen luonnehdinnan mukaan kausaalisuhde on joko selkeä tai hämärtynyt. Hämärtynyt kausaalisuhde voi olla esim. silloin, kun murteen sijasta käytetään neutraalia yleiskieltä hämärtämään indeksaalisuutta.

Kriittisessä tekstintutkimuksessa pyritään osoittamaan kielellisten valintojen yhteyksiä ideologiaan ja vallan ilmenemismuotoihin. Paikallislehtien puhekielisyyksiä koskevassa tutkimuksessa (Ketolainen 2000) puhekielisyyksien käytön syitä etsitään ideologian, intention, kontekstin, genren ja empatian käsitteiden avulla.

Ideologia voidaan määritellä kriittisen tekstintutkimuksen piirissä perustavana, tavallisesti tiedostamattomana valintana esimerkiksi oikean ja väärän välillä (Heikkinen 1996: 96, 98). Ideologiat vaikuttavat kielenulkoisen todellisuuden lisäksi myös kielenkäyttöömme (Heikkinen 1999: 261), jolloin

niiden luomat asenteet vaikuttavat oletettavasti myös tekstien taustalla. Intention käsitteellä tarkoitetaan ihmisen toimintojen päämääriä, joista vastaanottaja voi tekstiin kirjoittautuneiden merkitysten avulla saada vihjeitä (Varis 1998: 35, 38). Kriittisessä tekstintutkimuksessa kontekstin määrittelyssä oleellista on tilanne- ja kulttuurikontekstin määrittely. Tilannekontekstilla tarkoitetaan tilannetta, jossa teksti syntyy; kulttuurikontekstilla puolestaan tekstin kielenulkoista kulttuuritaustaa (Malinowski 1972: 306–307). Genre voidaan määrittellä väljästi tekstilajina, joka vaikuttaa tekstin jäsentymiseen ja sen rakenteeseen. Genrellä ja intentiolla on yhteys, sillä tekstissä havaittavat intentiot koodautuvat kielen rakenteisiin. Empatia on kielellisiin valintoihin kytkeytyvää positiivista affektiivisuutta, joka viestii kirjoittajan tunteista ja vetoaa yleisön tunteisiin (Kalliokoski 1996 a: 12 ja 1996 b: 89). Paikallislehtien näkökulmasta katsottuna empatialla voidaan välittää ja ylläpitää paikkakunnalle tärkeitä arvoja ja asenteita, jolloin se toimii ideologian ilmaisemisen välineenä.

Puhekielisyyskiä koskevissa tutkimuksissa (Ketolainen 2000; Kilponen 2002) aineiston käsittely noudattaa pitkälti suomalaisen sosiolingvistiikan periaatteita. Tällöin tutkimusta tehdään näkökulmasta, jossa kieli on jatkuvasti varioiva ja sosiaalisiin ryhmiin nojautuva muuttuja.

2.2. Tutkimustuloksia

2.2.1. Äänne- ja muoto-opilliset puhekielisyudet

Tutkijat jakavat aineistonsa pääpiirteittäin samalla tavalla eli äänne- ja muoto-opillisiin, leksikaalisiin sekä syntaktisiin puhekielisyyskiin. Äänne- ja muoto-opillisten puhekielisyyskiin luokittelussa tutkijat käyttävät hyväkseen Harri Mantilan (1997: 11–23) tekemää sosiolingvististä luokitusta nykypuhe-suomen piirteistä ja niiden variaatioista. Tutkimuksissa käsiteltävien leksikaalisten ja syntaktisten puhekielisyyskiin valintaan ja käsittelytapaan vaikuttavat erilaiset tutkimusnäkökulmat ja -aineistot.

Mantilan jaottelun ensimmäiseen ryhmään, yleisiin ja neutraaleihin puhekielisyyskiin, tutkimuksissa otetaan kantaa vain muutaman piirteen osalta. Tämä selittyy sillä, että piirteet ovat laajalle levinneitä, ja niiden vaihtelu on niukkaa. Omistusliitteen puuttuminen on levinnyt lehtikieleen merkinä kieliyhteisön todellisesta kielenkäytöstä (Ketolainen 2000: 19). Tutkimuksen mukaan omistusliitteettömyydelle löytyy syitä, joihin vaikuttavat käsiteltävän asian kulttuurinen konteksti ja tekstistä ilmenevät intentiot.

Nyt meidän yli ei enää kävelty. (Ylä-Kainuu)

Ketolaisen tutkielmassa tekstin yksittäisten ilmausten intentioiden voidaan olettaa olevan samoja kuin koko genren intentio. Koska pääkirjoituksen intentiona on vaikuttaminen, pyritään myös omistusliitteen poisjätöllä vaikuttamaan lukijoihin. Haastatteluissa puolestaan puhekielisyyden käytön intentiona on mutkattomuuden ja rentouden tavoittelu.

Meidän asiakkaat ovat viikkoasiakkaita, joille riitti että koneet lensi harvakseen. (Tornionlaakso)

Koska yleisiin ja neutraaleihin puhekielisyyksiin liittyy korkeintaan hämartyneitä indeksoivia merkityksiä, niiden laajempi tarkastelu indeksoivina ja ideologisina piirteinä ei ole mielekäästä. Kuitenkin Mielikäisen (1980: 133) mukaan erityisesti persoonapronominin ovat murteentunnistuksen kannalta tiedostetuimpia piirteitä. Kilposen tutkimuksessa semioottisesti mielenkiintoisena nähdään 1. ja 2. persoonan pronomini muodot, jotka saattavat toimia hyvinkin stigmaattisina merkkeinä. Tutkimuksen mukaan esimerkiksi kaakkoismurteen *mie, sie* -tyyppi tuo tekstiin stereotyyppisen käsityksen karjalaisesta, mutkattomasta ja puheliaasta ihmistyyppistä. Se voi myös korostaa paikallista yhteenkuuluvuutta ja toimia huumorin välikappaleena. Karjalaismyyttiä hyödyntämällä viestiin saadaan liitettyä luonnolliselta vaikuttava, vakiintunut indeksoiva merkitys.

Sekavanoloinen nuori mies horjuu uhkaavasti kohti, mutta huikkaakin (sic!) lähempänä ikään kuin tervehdyksenä: ”Oot *sie* Lappeenrannasta?” (City-lehti)

Myös pohjoispohjalaisten murteiden yksikön 2. persoonan *nää*-variantilla on stigmaattinen luonne. Aineiston esimerkissä kontekstina on oululainen teknologia, jonka otsikkona on *Irkkaakko nää Oulusta?* Perustavanlaatuista oululaisuutta halutaan korostaa kysymyksellä, jossa on intertekstuaalinen vihje fraasiin *Ookko nää Oulusta?*

Toisen ryhmän laaja-alaiset puhekielisyydet eivät myöskään painotu tutkimuksissa, sillä ne eivät leimaa mitään murrealuetta eivätkä tästä syystä toimi selkeinä ideologioiden paljastimina. Sosiolingvistiseen tutkimukseen nojaten voi todeta, että tyypilliset laaja-alaiset puhekielisyydet, svaa-vokaali ja yleisgemiatio, kertovat miehisyydestä ja maalaisuudesta. Myös mehen ja kotoisuuden korostaminen sisältyy näiden piirteiden käyttöön.

Kolmannen ryhmän yleistyvien puhekielisyyksistä *t:n* heikon asteen katoedustus (*käydään* vs. *käyään*) on levinnyt kaikkialle puhuttuun ja kirjoitettuun suomeen. Keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden lisäksi sitä esiintyy myös helsinkiläiskielessä. Piirteiden vakiintuminen lehtikieleen on kriitti-

sen tekstintutkimuksen kannalta mielenkiintoista. Kilposen (2002: 63–64) mukaan katovariantti on siirtymässä lehtikieleen *ahistaa*-sanana kautta, jonka ohjaaja Jussi Parviainen on lanseerannut 1980-luvun lopulla kieleemme:

”*Ahistaa!* Vanhan työjaon mukaan uros metsästi, naaras hoiti pesää. Nyt liikkumisen rajat ovat tulleet *ahistaviksi*, ei pääse enää metälle.”
(IS:n viikkoliite)

Katoedustus toimii ainakin *ahistaa*-sanana yhteydessä pehmentävänä ja humoristisena elementtinä. Tätä ei voida kuitenkaan pitää katovariantin leviämisen syynä. Kilposen mukaan yleistyvien puhekielisyyksien perusteella ei voi tehdä merkittäviä johtopäätöksiä kyseessä olevan aineiston puhekielisyydestä, vaan puhekielisyydet kertovat lähinnä toimittajien vapaudesta valita juttuunsa myös puhekielinen variantti.

Kielenpiirteiden taustalla olevan intention kytkeytyminen kontekstiinsa näkyy myös *t:n* heikon asteen katoedustuksen käyttöä jäljitettäessä. Esimerkin kontekstina on paikallisaiheinen Lohijuhlista kertova juttu, jossa piirteiden esiintymisen intentiona on paikallisuuden korostaminen ja paikallisen ideologian vahvistaminen:

– – että jos vaikka *lähettäis* niinko *kahestaan* kotia. (Tornionlaakso)

Neljännän ryhmän leimautuneet ja kartettavat puhekielisyydet antavat aiempia ryhmiä oleellisempaa tietoa. Vaikka piirteitä esiintyy lehtikielessä vähän, niiden käytöllä on selkeä intentio. Savolaisstigmama tunnettu pitkän *A:n* diftongiutumisen on saanut murrealueensa kaupunkiseudulla negatiivisen arvotuksen ja on stigmatisoitumassa myös maaseudulla. Erilaisista aineistoista huolimatta tutkimuksissa tulee esille sama huomio: piirrettä käyttävä, kauan muualla asunut henkilö osoittaa olevansa edelleen osa yhteisöä ja arvostaa siellä puhuttavaa murretta. Esimerkiksi neutraalin yleiskielen puhujana pidetty Paavo Lipponen osoittaa Savon murretta puhuesaan, ettei halveksi maalaisia juuriaan:

”*Savvoo* vientää tarvittaessa *pääministerikin*. Ainakin kun *savvoon* mennään.” (City-lehti)

Leimallinen piirre voi antaa lukijalle tunteen siitä, että paikkakunnan ihmiset ovat äänessä teksteissä. Esimerkiksi leimautuneisiin ja kartettaviin puhekielisyyksiin luokiteltava monikon 1. persoonan *-mmA*-muoto toimii aineistossa tässä funktiossa:

Met *keräisimmä* mettästä nuita punavalkosia merkkejä! (Tornionlaakso)

Elävät paikallisuudet on Mantilan jaottelun viides ryhmä. Siihen luetaan murrepiirteet, jotka ovat tunnettuja vain tietyllä alueella. Niille on ominaista voimakas leviäminen, joka on maantieteellistä eikä ota huomioon erityisemmin ikää tai sukupuolta. Jo esille tulleen persoonapronominimuodon *mie, sie* lisäksi voimakkaasti leviäviä piirteitä ovat Tornion murteen *h*-metateesi (*laulahmaan*) ja pohjoispohjalainen *tekkiin, tulliin* -tyyppinen imperfektimuoto. Paikallislehtien tutkimuksessa (Ketolainen 2000) meta-teettinen *h* esiintyy aineistoissa lähinnä ilmoitusgenressä. Tutkimuksen mukaan *h*-metateesin avulla tavoitellaan rentoa ja tuttavallista ilmaisua, jolla jäljitellään kohdeyleisölle ominaista puhetapaa:

Tule sieki *laulahmaan*. (Tornionlaakso)

2.2.2. Leksikaaliset ja syntaktiset puhekielisyydet

Lehtikielen tyypillisimpiä puhekielisyyksiä ovat leksikaaliset puhekielisyydet. Tutkimusten painotusalueiden mukaan käsittelemme slangisanoja, anglismeja, idiomeja ja kirosanoja aineistojen leksikaalisina puhekielisyyksinä. Aineistojen erilaisuuden vuoksi eri leksikaalisuudet toimivat hyvinkin erilaisissa funktioissa ja heijastavat erilaisia intentioita. Myös tutkijoiden päämäärät eroavat tässä toisistaan: Kilponen määrittelee tutkivansa, millaista puhekielistä sanastoa aineistossa esiintyy; Ketolainen perehtyy slangisanojen käytön intentioon. Slangisanojen määrittelyssä tutkijat käyttävät pääasiassa Stadin slangin suursanakirjaa (SSS), Nykyslangin sanakirjaa (NSS) sekä Nykysuomen sanakirjan (NS) slangisanat -osiota.

Slangi määritellään yleiskielestä poikkeavaksi puhetavaksi, jota käyttävät muun muassa erilaiset ikä-, ammatti- ja harrastusryhmät. Slangiin kuuluu nopeasti ja tietoisesti muuttuva sanasto, jota muodostetaan kielen omista aineksista tai lainataan vieraista kielistä. (Itkonen 1988: 361; Hakulinen–Ojanen 1993: 132.) Kilposen tutkimuksen mukaan slangin sanasto on elävää ja laajaa. Slangin illuusio syntyy suurelle yleisölle Helsingin slangista, jota City-lehdessä esiintyvä slangipääasiassa on. Esimerkkinä elävästä ja ilmeisestä slangista on näyttelijä Esko Salmisen kieli, jossa esiintyy muutamia hyvin omintakeisia slangisanoja.

Mä luulen, että meillä jokaisella on sellainen *fläshi* tuolla päässä, joka kuvaa koko ajan, ja siitä se kehittyy tuolla *labbassa* jos kehittyy. (City-lehti)

Salminen käyttää sanaa *fläshi* merkityksessä 'salaman välähdys tms.' sekä sanaa *labba*, joka merkitsee jonkinlaista 'ajatusten laboratoriota'.

Slangimaisuus saadaan usein aikaan täysin leksikaalisesti, vain muutaman sanan avulla. Lenita Airiston kieli noudattelee enimmäkseen yleispuhekielistä linjaa, sillä joukossa on vain yksi slangimainen sana *fyrkka* 'raha'.

"*Fyrkkaa* ei ole enää tähän siltaan, kun siihen toiseen meni kaikki", Airisto sanoo. (Helsingin Sanomat)

Slangin käyttö voi olla puheessa hyvinkin leimallista. Kata Kärkkäisen puheessa slangimuotoja esiintyy tuntuvasti, mutta niiden merkitykset avautuvat slangiin perehtymättömällekin. Skeittiharrastaja Samuli "Hessu" Heimon puhetavassa esiintyy tuttuja slangisanoja, mutta myös uudempaa nuorisolangia, josta aineistossa on esimerkki:

"Mä saan siit *himmeet kiksit*, vaikka se olis kuinka vittuilua." (City-lehti)

Slangiesimerkit voivat osittain menettää slangimaisuutensa, jolloin ne voidaan luokitella arkiseen kielenkäyttöön sopiviksi. Niitä voidaan kuitenkin pitää slangisanoina, sillä niistä on löydettävissä slangisanoille tyypillisiä johtimia kuten *-ari-* ja *-is-*johtimet. Tällaisia slangisanoja esiintyy Ketolaisen tutkimuksen aineistossa, nuorille suunnatuissa seurakunnan ilmoituksissa. Tilaisuuden houkuttelevuutta on lisätty slangimaisilla sanavalinnoilla. *Rippis* 'rippikoulu', *raamis* 'raamattupiiri', *seuris* 'seurakuntakoti' ja *tyttis* 'tyttökerho' esiintyvät jutuissa poikkeuksetta slangiversioina. Myös aineiston urheiluaiheisissa teksteissä slangimaisuudet istuvat kontekstiinsa. Tyypillisimpiä esimerkkejä ovat *rankkari* 'rangaistuslaukaus', *molari* 'maali-vahti', *kulmuri* 'kulmapotku' ja *holari*, joka tarkoittaa golfissa käytettyä termiä 'hole in one'.

Hyvin lähelle slangisanoja asettuvat anglismit, jotka ovat Uuden sivistys-sanakirjan (Aikio 2000) mukaan englantilaisperäisiä lainasanoja jossakin muussa kuin englannin kielessä. Kilposen tutkimuksesta tulee esille, kuinka anglismit ovat levinneet erityisesti vapaa-ajan viettoon, kuten kevyeen musiikkiin, ravintolaelämään, vaatemuotiin ja tanssiin. Kilposen tutkimuksen kohteena oleva City-lehti keskittyy paljolti näihin aihepiireihin ja myös suosii anglismeja kielessään. Anglismeilla pyritään herättämään huomiota ja erottelemaan lukijoita. Vaikka anglismien ja muun puhekielen viljely

karsii lukijakuntaa, lehden kohderyhmänä oleville nuorille lukijoille pystytään tarjoamaan juttuja ”heidän omalla kielellään”.

Uudemille lainasanoille on ominaista, että ne ovat säilyttäneet joko kokonaan alkuperäisen asunsa (*dj, city, cool*) tai ovat osittain suomalaistuneet (*kiksi, fläshi*). Vanhemmat lainasanat sitä vastoin on pyritty mukauttamaan suomalaiseen kirjoitusasuun (*pihvi, vinssi*). Tutkimuksessa mukaillaan Paula Sajavaaran esittämää jaottelua, jossa on selvitetty erilaisia anglismityyppejä. Sajavaaran luokitteluun sopivia aineiston lainasanoja ovat suorat tai varsinaiset lainat, jotka voivat olla joko mukautumattomia tai mukautuneita. Mukautuneista anglismeista löytyy aineistosta esimerkki *muudi* (<engl. mood) ’mieli, mieliala; tuuli’.

”Mikä *muudi* Neukuissa oli silloin?” (City-lehti)

Tutkimuksissa otetaan myös esille aineistojen puhekielisiä idiomeja. Idiomi on kiteytynyt sanayhtymä, jonka merkitystä ei voida johtaa sen yksittäisten jäsenten merkityksistä. Idiomit voivat olla joko vakiintuneita tai tilapäisluonteisia lausumia, Kilponen jakaa idiomit arkikielisiin ja slangidiomeihin. Valtaosa idiomeista on vakiintuneita, kuten myös slangidiomi *pasmat sekaisin*. Arkityylisiä ja tilapäisluonteisia idiomeja aineistossa ovat *Mä seikkailija oon ja pistän Catepillarit kainaloon* sekä *Irkkaakko nää Oulusta?* Molemmat toimivat idiomisuutensa lisäksi intertekstuaalisina mukaelmina aiemmin luoduille lausahduksille. Puhekielisillä idiomeilla ja muulla yleiskielisestä poikkeavalla kielenkäytöllä on tekstiä keventävä ja luettavaa lisäävä funktio. Idiomien käytön syinä ovat muun muassa huomion herättäminen ja yhteenkuuluvuuden tunteen lisääminen.

Suuren kirosanakirjan alkupuheessa Jari Tammi (1993) määrittää kirosanan seuraavaan tapaan: ”Kirosana on puhekielen välimerkki suullisena kipulääkkeenä, alleviivauksena, aseena ja mausteena.” Toisaalta kirosanan käytön väitetään vähentävän kyseisten sanojen tehoa puhutussa kielessä. Tutkimuksen (Kilponen 2002) mukaan kirosanan käyttö on yhtä leimallinen merkki kuin alueellinen murrepiirrekin: sen voi ajatella kertovan oleellista lisätietoa käyttäjästä.

Tutkimuksessa kirosanoiksi luokitellaan yleiskielen konventiosta poikkeavat, alatyyliset ilmaisut. Kaikki kirosanat ilmenevät, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, haastateltavan puheen siteerauksista. Slangimaiseen tyyliin puhuvan Esko Salmisen puheessa kirosana ei saa yhtä voimakasta affektia kuin jos se esiintyisi yleiskielisessä kontekstissa. Toisaalta kirosanan voimalla valotetaan lappalaisen miehen sielunmaisemaa. Voimakkuutta koros-

tavat myös kiro sanat, jotka toimivat intensiteettiadverbin funktiossa. Konnotaatioltaan voimakkaasti positiivinen on ilmaus *helvetin kaunis*, jota käytetään yleensä naisesta puhuttaessa.

”En nyt puhu neuvostomaatuskoista enkä ilotyöistä vaan tavallista venäläisistä naisista: he ovat *helvetin* kauniita!” (Ilta-Sanomat)

Kirosanoilla näyttää olevan vahvoja vakiintuneita indeksaalisia merkityksiä, jotka voivat liittyä esimerkiksi tiettyyn ihmisryhmään kuten nuoriin tai sukupuoleen. Useimmiten kiro sanat liitetään miehiin.

Syntaktisista puhekielisyyksistä tutkimuksissa tulee esille passiivin käyttö monikon 1. persoonan funktiossa. Piirre on nykypuhesuomessa hyvin laaja-alainen ilmiö, joten siihen ei sisälly juuri minkäänlaista indeksaalisuutta. Tutkimisen arvoisen piirteestä tekee passiivi, jota käytettäessä tekijää ei tarvitse tuoda esille. Kilposen semioottisesta näkökulmasta tarkasteltuna mielenkiintoisempia ovat saman ilmiön pronominittomat passiivimuodot, joissa indeksaalisuus on hämärtynyt, sillä tekijää ei tiedetä:

”*Voidaanko* mennä istumaan kun tässä jäykistyy selkä?” (City-lehti)

Toinen syntaksiin puhekielisyysiin luettava piirre on niin sanottu *sä*-passiivi. Piirteen käyttö voidaan tulkita puhujan pyrkimyksenä tarjota kokemuksensa vastaanottajalle niin, että siihen voi samastua. Syiksi *sä*-passiivin esiintymiseen on esitetty suomalaista väljää puhekulttuuria ja englannin *you*-pronominin vaikutusta. Tosin vastaavaa passiivia on löytynyt myös suomen murteista.

Englannin kielen vaikutus suomen kielen *sä*-passiiviin saa voimistusta sekaisin suomea ja englantia puhuvan Andy McCoyn tapauksessa.

”Kun *sä* vingutat sähkökeppiä, niin *saat* minkä virheen vaan jemmatua – –.” (Kaleva)

Joidenkin päätelmien mukaan *sä*-passiivissa on kyse valta-asemien ilmaisemisesta tavalla, joka on ominaista kuluttamista ja kilpailua tihkuvalla puhumisympäristölle (Ojajärvi 2000: 19).

3. Sanaleikit ja ideologiset vastakkainasettelut

Oikarisen pakinatutkimus osoittaa, että Kainuun Sanomiin (KS) kirjoittavan Leena Kymäläisen pakinoista voi löytää monenlaisia kielellä leikkittelyn muotoja. Näistä yleisimpiä ovat ironia ja polysemia. Koska sanaleikkejä pidetään humoristisina, ne toimivat vaikuttamaan pyrkivien pakinoiden keventävänä aineksena. Teksteistä nostetaan esiin myös ideologisia vastapareja, joista esimerkkeinä miehet–naiset, maaseutu–kaupunki sekä Kainuu–muu maailma.

Oikarinen lähestyy aineistoaan kahdesta näkökulmasta. Tutkitaan sanaleikkejä ja toisaalta koko aineistoon kirjoittautuvia ajatusrakenteita, vastakohtapareja. Sanaleikit ovat joko muotoon painottuvia leksikaalis-morfologisia tai merkitykseen ja tulkintaan painottuvia semanttis-pragmaattisia tyyppejä.

3.1. Teoriataustaa

Suomen kielen perussanakirja määrittelee sanaleikit leikillisiksi, vitsikkäiksi ilmauksiksi, jotka voi ymmärtää monella tavalla. Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana on konstruktiokielioppi, jossa olemassa olevat asiat käsitellään ja arvotetaan karkeasti hyväiksi tai pahoiksi, oikeiksi tai vääriksi. Kieliopin tavoitteena on kielen rakenteiden laaja-alainen selvittely ja luettelointi. Oikarisen tutkimissa pakinoissa huumori ja koomisuus pohjautuvat vakiintuneisiin ajatusmalleihin, esimerkiksi väitteeseen ”miehet ovat voimakkaampia kuin naiset”. Konstruktio on ikään kuin sarja aukkoja, joihin sopii määrätynlainen aines. Joissakin tapauksissa aukko voi jäädä kokonaan täyttämättä, jolloin sillä on nollasisältö. Tällöin lukija ei tunnista ajatusrakennetta. (Carroll 1970: 42.) Lukijalta vaaditaan siis tiettyjä taustatietoja, jotta sanaleikki saavuttaa funktionsa.

Yleensä kieliopilliset, vakiintuneet ilmaukset vaikuttavat puhujan kykyyn hahmottaa asiat eri vaihtoehtojen mukaan (Leino, Pentti 1993: 50). Kun puhuja käyttää tiettyä rakennetta, hän tekee valinnan, johon on vaikuttanut henkilökohtainen tunne. Mieltymykset lähtevät ihmisen arvojen ja uskomusten järjestelmästä, ideologiasta. Puhuja kertoo mieluiten niistä asioista, jotka hän kokee vetovoimaisiksi. Oikarisen teoriataustat ovat pääasiassa kotimaisia, koska ulkomaalaista sanaleikkiteoriaa ei voi suoraan soveltaa suomalaiseseen tutkimukseen.

3.2. Tutkimustuloksia

3.2.1. Leksikaalis-morfologiset sanaleikit

Leksikaalis-morfologisissa sanaleikeissä horjutetaan kielen leksikaalisia normeja. Tällöin keksitään uusia sanajohdoksia tai jopa sanoja tai toisaalta käytetään tyyllillisesti kontekstistaan poikkeavia muotoja. Näillä normi-poikkeamilla pyritään saamaan lukija tekemään oikeita tulkintoja tekstistä (Manninen 1987: 29). Oikarinen on jakanut tämän aihepiirin seitsemään seuraavaan osaan: sanan johtaminen, soinnuttelu, henkilönnimillä leikittely, paikannimillä leikittely, homofonia, zeugma ja paragrammi.

Johtaminen voi olla verbikantaista tai substantiivikantaista. Sanojen muodostaminen voi tapahtua joko tietoisesti lisäämällä kantasanaan johdin tai apinoimalla mallista. Esimerkiksi sana *haitake* on muodostettu Oikarisen mukaan mallisanasta *hyödyke*. Sana on johdettu *-ke*-johtimella substantiivista *haitta*, jolloin se voidaan ymmärtää sanaparilla 'pieni *haitta*'.

Kiintiö on näppärä tapa hallita kehitystä silloin, kun jotakin hyödykettä tai *haitaketta* meinaa olla markkinoilla joko liikaa tai vastaavasti liian vähän.

— —

Naisille kiintiöt tarvitaan siksi, ettei muuten kukaan huolisi näitä *haitakkeita* julkishallinnon pätkäilyporukoihin, jotka ovat perinteisesti kokoontuneet saunassa. (KS 3.11.2000)

Esimerkin pakinassa sanaa *haitake* käytettiin naisista, pakolaisista ja ruotsinkielisistä opiskelijoista.

Soinnuttelua voi ilmetä paitsi sanan alussa myös vaikkapa riimittyinä. Eräs Kymäläisen pakinoista on otsikoitu esimerkiksi riimein *Kiusa Tiusanen*. Otsikossa esiintyvä kansanedustaja Pentti Tiusanen on jäänyt kiinni ulkomaille lipsauttamastaan tietovuodosta, mikä on Suomen kannalta kiusallista.

Kymäläisen pakinoista löytyy runsaasti nimillä leikittelyä. Esimerkiksi Björn Wahlroosin nimi on väännetty eräässä pakinassa satuhahmomaiseksi. Karhu-teema näkyy pakinassa myös paikannimileikittelyssä: Wahlroos kyselee tontteja nimenomaan *Kontiomäestä*.

Huhut kertovat, että ay-liikkeen veroparasiitteja arvostellut *Nalle ”Pyh”* Wahlroos harkitsee muuttoa Sammon synnyinsijoille, Kainuun veroparatiisiin. Hän on tietävästi kysellyt kiinteistöjä *Kontiomäestä*. (KS 21.12.2000)

Sanojen monitulkintaisuudellakin voi leikitellä. Homofonisuus on tiukasti

käsitettynä sitä, että sanamuodot ovat samat puhutussa kielessä, mutta eroavat kirjoitusasuiltaan. Termin voi ymmärtää myös laajemmin, niin että se tarkoittaa kaikkea puhutussa kielessä esiintyvää monitulkintaisuutta. (Laalo 1990: 34–35.)

Lieneekö kovin mullistavaa, jos lehmän utareessa on yksi ihmisgeeni, kun yhä useammalla ihmisellä on utareissaan useampi desi *silikonia* (suom. *hullu hevonen*). (KS 2.1.2001)

Esimerkkitekstissä *silikoni* -sanaa voidaan pitää homofonisena, koska sen voi assosoida englannin kielen sanaan *silly* (lausutaan 'sili') ja suomenkieleeseen sanaan *koni*.

Kun yhdistetään kaksi yhteen sopimatonta sanaa tai käsitettä, puhutaan zeugmasta. Yhdistetyistä sanoista toinen voi olla konkreettinen ja toinen abstrakti.

Suomalaiset luottavat armeijaan ja poliisiin. Se on selvinnyt useista viime vuosien tutkimuksista.

Nyt on käynyt ilmi, että vieläkin enemmän kansalaiset luottavat taksiin.

--

Työmarkkinoilla tehty kysely taas kertoo, että pitkiin ihmisiin luotetaan enemmän kuin lyhyisiin.

Täydellisen luottamuksen saa *pitkä poliisi*, joka tulee rikospaikalle *taksilla*. Tai *taksikuljettaja*, jota kyyditään *mustallamajalla*. (KS 2.1.2001)

Tässä esimerkissä yhdistettiin siis kolmen eri tutkimuksen mukaiset luottamuksen kohteet. Näin saatiin hauskoja ja hullunkurisia sanaleikkejä.

Joskus leikitellään äänteellisesti läheisillä sanoilla. Esimerkiksi Wahlroos-esimerkissä tehtiin paragrammi sanoilla *paratiisi* ja *parasiitti*. *Parasiitti* tarkoittaa 'loista ja loiseliötä' (Aikio 2000 s.v. *parasiitti*). Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että Wahlroos onkin arvostellut hyvätuloisia ihmisiä, jotka ovat muuttaneet Suomesta veroparatiiseihin, alemman verotuksen maihin.

3.2.2. Semanttis-pragmaattiset sanaleikit

Semanttis-pragmaattisissa sanaleikeissä hauskuuden ymmärtäminen vaatii sekä tiettyjen perusmerkitysten että kielenulkoisen kontekstin hallintaa. Semanttisuus on merkityksiin uppoamista ja pragmaattisuus viittaa kielenulkoiseen maailmaan. Semanttis-pragmaattiset kielikuvat leikittelevät

tabuilla ja myyteillä, perinteisillä ajatuskaavoilla ja maailman rakenteilla. Oikarinen tutkii pakina-aineistonsa eufemismeja, metaforia, hyperbolia, personifikaatioita, homonymioita, polysemiaa sekä ironiaa.

Aina ei sanota asioita suoraan. Eufemismeja käytetään tabujen ja muiden herkkien asioiden kaunistelemiseen. Esimerkiksi WC:stä käytetään eräässä pakinassa nimitystä *pikkuparlamentti*. Metaforista ilmaisua on puolestaan kuvakielinen kiertely. Kansanedustaja Tiusasesta sanotaan eräässä tekstissä näin:

Tiusanen *tarttui pienisilmäiseen verkkoon*, mutta *isot kalat uivat vielä vapaana*. Ne, jotka todella saattoivat olla edes jonkin valtion turvallisuudelle vaaraksi. Ei olisi ihme, jos julki tulisi nykyisin varsin korkeassa asemassa olevien ihmisten Stasi-yhteyksiä. (KS 18.1.2001)

Sanonta *isot kalat uivat vielä vapaana* viittaa siihen, että on olemassa Tiusastakin suurempia vakoilijoita, jotka eivät ole jääneet vielä kiinni.

Epäsuoraa ilmaisua on myös liioittelu, hyperbola. Ylikorostamalla voidaan laittaa asioita arvojärjestykseen, ja kiinnittää huomiota todella tärkeisiin asioihin.

Ne [maitokiintiöt] takaavat, ettei täällä tuoteta liikaa tuota valkoista juomaa, josta nopeasti muodostuisi *maitovuori*. Pelkkä vilkaisu kartalle paljastaa, että se valuisi helposti Itämereen ja pilaisi sen. Itämeren pilaaminen on näet kiintiöity Koiviston ja sinne rakennettavan öljysataman tehtäväksi. (KS 3.11.2000)

Esimerkissä huolestutaan siitä, että liika maito voisi saastuttaa Itämerta. Kiintiö on ristiriitainen: varsinaisiin tärkeisiin asioihin, kuten Itämeren suojeluun ei paneuduta tarpeeksi.

Personifikaatio on elollisten asioiden tai esineiden elollistamista. ”Neuvostohymnin *kaivaminen haudasta* on presidentti Vladimir Putinin idea.” kirjoittaa Kymäläinen. Lause-esimerkki vie ajatukset siihen, että laulu on ollut kiellettyjen asioiden listalla Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

Joskus hauskuus on sitä, että kirjoittaja hämää lukijaa käyttämällä sanoja, joilla on sama kirjoitusasu, mutta eri taivutus. *Uraani* on tällainen homonyminen sana, jonka voi ymmärtää ydinraaka-aineeksi tai työsaraksi. Sana on joko yksikön nominatiivissa tai yksikön partitiivissa, johon on liittynyt yksikön ensimmäisen persoonan possessiivisuffiksi (ura + a + ni).

Jos merkityksiä voi olla useita ja sanat ovat etymologisesti samoilta juurilta, voidaan puhua polysemiasta. Monimerkityksiset sanat ovat riippuvaisia kontekstista (Leino, Pentti 1993: 121–122). Polysemia on välttämätön ominaisuus luonnollisessa kielessä. Kymäläisen pakinoista löytyy runsaasti polyseemisuutta. Esimerkissä köyhyyslistalle löytyi lasten antamia määritteitä, jotka poikkesivat sanan oikeasta merkityksestä.

Keskustan puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäki on tehnyt *köyhyyslistan*. Kun radiossa kysyttiin päiväkodin lapsilta, tietävätkö he mitä se tarkoittaa, vastaus tuli empimättä: ”Se on *ostoslista*. Kun ostaa kaikki, niin tulee köyhäksi.”

Kaveri oli vähän eri mieltä: ”Se on lista niistä, jotka ovat kaikkein köyhimpiä täällä maassa.” (KS 17.1.2001)

Oikarinen luokittelee ironian osaksi semanttis-pragmaattisia sanaleikkejä. Se on negatiivisesti arvottava tekniikka, jota ei voi tulkita tekstistä sananmukaisesti. Teksteistä täytyy löytää oikea merkitys. Ironia pohjautuu ole-massa oleviin tosiasioihin ja hyväksytyihin asenteisiin. (Nash 1985: 153). Kymäläinen on otsikoinut erään pakinansa sanoin *Ajatusten viemäri*. Otsikoidussa pakinassa ironisointi on peräisin diktaattori Nicolae Ceasescun lisänimestä *Ajatusten Tonava*. Ceasescu halusi itseään kutsuttavan aikanaan lisänimillä, joista yksi oli *Ajatusten Tonava*. Nykyään näillä lisänimillä on enää vain negatiivinen sävy. *Ajatusten viemäri* viittaa romanialaiseen poliittikkoon Vadim Tudoriin, joka on päästänyt suustaan lausuntoja ”likaisista juutalaisista, mustalaismafiasta ja fasistisista unkarilaisista”.

3.2.3. Ideologiset vastakohtaparit

Sanaleikkien lisäksi Oikarinen kartoittaa pakinoiden ideologisia vastakainasettelupareja. Joskus rakenteet ilmenevät selvän eksplisiittisesti ja toisinaan epämääräisemmin, implisiittisesti. Seuraavat vastakohtaparit löytyivät Kymäläisen pakinoista: suomenkieliset vs. suomenruotsalaiset, pääkaupunkiseutu vs. muu Suomi, EU-maat vs. muut maat, naiset vs. miehet, rikkaat vs. köyhät ja vapaus vs. orjuus.

Tiivistettynä suomenruotsalaiset kirjoittautuivat elämellisemmiksi, alkeellisemmiksi kuin suomalaiset. Suomenruotsalaiset ovat niitä muita ja niihin liitetään ilmauksia *uhanalainen laji* ja *ehtyvä luonnonvara*. Suomenkielinen taas on konstruktioiltaan positiivisempi [IHMINEN], kun taas suomenruotsalainen on suojelua ja kiintiöitä tarvitseva [VILLIELÄIN].

Pääkaupunkiseutu vs. muu Suomi on konstruoitavissa pariaksi [HERRAS-VÄKI] ja [RAHVAS]. EU-maat vs. muut maat vastakkainasettelussa ilmenee muiden maiden negatiivista arvottamista. Suomi kuuluu parempiin, hyvämaineisiin EU-maihin, mutta 'Romania ja muut ei-jäsenmaat ovat huonomaineisia', takapajuloita.

Vastapari naiset vs. miehet on keskeinen tutkimuksen kannalta. Jopa kolmessa pakinassa on tällaista implisiittistä vastakkainasettelua. Muun muassa seuraava katkelma vahvistaa ajatusrakenteita [SUOMALAISELLE NAISELLE EI OLE VALTAA] ja [SUOMALAINEN MIES EI PUHU EIKÄ PUSSAA]:

Suomessa on aina luotettu miehen sanaan. Se on ymmärrettävää, sillä tosimies ei puhu eikä pussaa.

Naisen sanaan ei ole opittu luottamaan, koska *kukaan* ei viitsi kuunnella sitä loppuun. (KS 2.1.2001)

Pakinoista on myös konstruoitavissa väite [SUOMALAINEN MIES ON RAHANAHNE], sillä aineiston mukaan mies pitää työssä käymistä ja siitä saatavaa rahallista korvausta etusijalla perheeseen nähden.

Rikkaiden ja köyhien välistä kuilua kuvailee osuvasti seuraava katkelma:

Lääkelehmän maitoa tai lihaa ei syötetä kenellekään terveelle ihmiselle. *Mutta* vakavasti sairas voi saada siitä avun. Lehmä tuottaa kallista lääkettä murto-osalla niistä kustannuksista, joihin kemiallinen lääketieteellisyys pystyy. Köyhäkin voi saada joskus avun. (KS 2.1.2001)

Tekstistä ilmenee ajatus, että yleensä vain rikkailla on varaa kalliisiin, kemiallisen teollisuuden tuottamiin lääkkeisiin. Köyhät saavat jäädä ilman lääkkeitä. Lääkelehmä toisi avun myös köyhemmille sairaille. Yhteiskunnan kahtiajakoa kuvaavat Oikarisen määrittelemät konstruktiot [RIKKAAT IHMISET SORTAVAT KÖYHIÄ IHMISIÄ] ja [SAIRAALLA JA KÖYHILLÄ IHMISILLÄKIN ON OIKEUKSIA].

Myös vapaus vs. orjuus vastakkainasettelupari on löydettävissä pakinoista. Tämä pari esiintyy pakinassa, joka käsittelee Neuvostohymniä. Kymäläinen kutsuu entisen Neuvostolipun *sirppiä* ja *vasaraa* ”*orjalan kaluiksi*”. Nimitys on luultavasti länsimaiden antama. Se kertoo siitä, että Neuvostoliittoa pidettiin kehittymättömänä *orjalana* ja länsimaita vapauden ja kehityksen kehtona.

Unelma joulusta – kriittisesti

Markku Varis

Seuraavassa artikkelissa tarkoitukseni on testata Norman Faircloughin diskurssiteoriaa suomenkielisen lehtiaineiston pohjalta. Ensisijaisena päämääränä on selvittää, mitä 'diskurssi' todella on ja missä kulkevat diskurssin rajat – vai onko se ääretön tekstien joukko. Aineistonani on sanomalehti Lapin Kansassa ja Kalevassa marras–joulukuussa 2002 julkaistut jouluaiheiset lehtijutut.

Aineiston olen valinnut sillä perusteella, että joulukuun ilmeisesti on keskeisin tapahtuma suomalaisessa kulttuurissa ja ajankierrossa. Tämän vuoksi oletan juuri jouludiskurssin paljastavan jotain keskeistä suomalaisesta arvomaailmasta – lehtiin kirjoittautuvista ideologioista ja journalistista käytänteistä.

Nimenomaan Kalevan ja Lapin Kansan analyysiin olen päätenyt sovellettavuuden ja pohjoisuuden vuoksi: Oulun yliopiston tutkijana pidän tärkeänä, että tiede kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa valaisee juuri pohjoisen kulttuurin toimintoja ja ehtoja. Näin tiede kenties ainakin jossain määrin palvelee myös ympäröivän yhteiskuntansa intressejä.

1. Fairclough diskurssien kontissa

Diskurssianalyysin (DA) pioneeriksikin mainittu Norman Fairclough (1997: 33–51) itse myöntää auliisti nojautuvansa moniin aikaisempiin tutkimussuuntauksiin – tosin siten, että hänellä on aina jotakin kritisoitavaa edeltäjiensä näkemyksistä. Virikkeitä Fairclough on saanut etenkin sosiolingvistiikasta, keskusteluanalyysistä, semiotiikasta, kriittisestä lingvistiikasta, Teun A. van Dijkin kognitiivisesta ideologiakritiikistä sekä brittiläisestä kulttuurintutkimuksesta, jonka kiinnostuksen kohteena on erityisesti media ja sen toimintatavat. Esikuviansa pohjalta Fairclough päätyy näkemykseen, jonka mukaan nimenomaan tiedotusvälineiden diskurssianalyysissä tulisi ottaa huomioon paitsi viestien kieli myös yhteiskunnalliset muutokset ja tiedotusvälineiden toiminta kulttuurisena vaikuttajana. Edelleen Fairclough painottaa, että kattavaan analyysiin kuuluu tekstien tuottamisen ja vastaanottamisen analyysi, samoin kuin tekstien geneerinen tulkinta ja niiden näkeminen kielellisesti monitasoisina ja monifunktionaalisina systeiminä.

Monien muiden DA-tutkijoiden tavoin Faircloughin merkittävimmäksi edel-

täjäksi osoittautuu M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kielioppi. Juuri SF-kieliopin keskeisiin periaatteisiin kuuluu tekstien tulkinta monifunktioisina kokonaisuuksina, joissa on yhtäaikaisesti mukana kolme eri merkitystasoa: ideationaalisen funktion tehtävänä on representoida eli edustaa kaikkia niitä tietoja, uskomuksia ja ideologioita, jotka yhdistämme mahdollisiin maailmoihimme; interpersoonainen (eli interpersonaalinen) funktio taas sisältää sosiaalisia suhteita, valtaa ja identiteettiä koskevia merkityksiä; tekstuaalinen funktio puolestaan liittyy siihen, millä tavoin teksti koostuu ja jäsentyy yksittäisistä lauseista. Faircloughin mielestä tiedotusvälineiden puolueellisuudesta, manipuloivuudesta ja ideologiasta käytävässä keskustelussa kysymys representaatiosta ja ideationaalisesta funktiosta on pysyvä aihe, mutta identiteetteihin ja suhteisiin – interpersoonaiseen funktioon – on kiinnitetty vähemmän huomiota. Kuitenkin tiedotusvälineiden kielen sosiaalinen vaikutus on tekemisissä myös sen kanssa, millaisia sosiaalisia identiteettejä mediatekstit esittävät esimerkiksi suuren yleisön suhteesta poliitikoihin, tutkijoihin, kirkkoon ja itse mediaan. Perimmiltään on siis kyse kulttuurisista arvoista ja niiden analyysin tarpeesta. (Fairclough 1997: 29–30.)

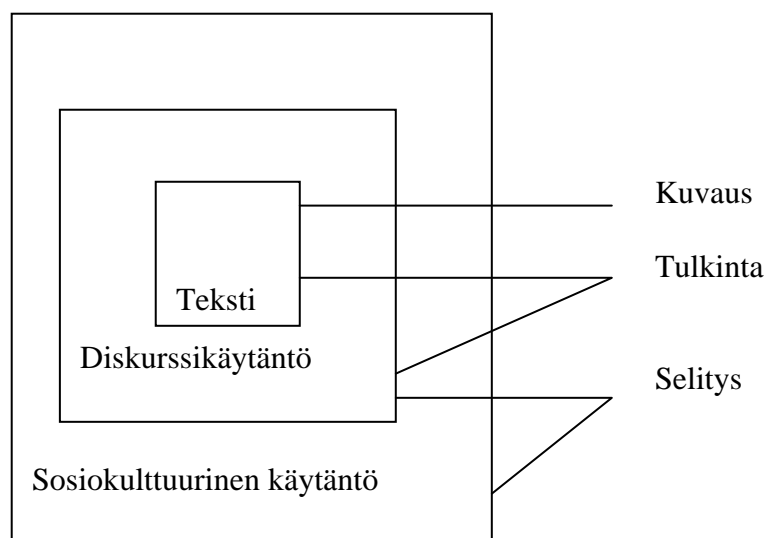
Interpersoonaisen funktion jääminen katveeseen on havaittu myös suomalaisessa tiedotustutkimuksessa. Esimerkiksi Veikko Pietilä (1997: 313) arvioi, että varsinkin varhaisimmissa kriittisissä tutkimuksissa tekstien sosiaalisia vaikutuksia on päätelty liian suoraan tekstien pohjalta. ”Asian todentamiseksi olisikin tarvittu vastaanottajatutkimusta. Voi näet olla, että ihmiset pystyvät aiemman tietämyksensä ja muiden kontekstuaalisten seikkojen varassa lukemaan esimerkiksi passivointia ja nominalisointia vilisevää uutistekstiä niin, etteivät asiat suuremmin vääristyä.”

Monifunktioisuuden idean lisäksi Fairclough (1997: 30–31) on omaksunut SF-kieliopista käsityksen merkityspotentiaalista ja valinnan periaatteesta. Niin kuin Fairclough tulkitsee, tekstit ovat perimmiltään valintaa isommasta ilmaisujen vaihtoehtojen joukosta. Toisin sanoen sanastolliset ja kieliopilliset valinnat ratkaisevat, millainen merkitys tekstiin lopulta kirjoittautuu ja millaisia identiteettejä tekstissä tuodaan esille. Nämä valinnat puolestaan liittyvät siihen, mitkä lajityypit tulevat nostetuksi pintaan tekstejä tuotettaessa tai tulkittaessa. Faircloughin mukaan tällainen periaate kohdistaa tutkijan huomion tiettyihin valintoihin sekä myös siihen, mikä tekstistä puuttuu. Ennen kaikkea kysymyksessä on viitekehys, jonka avulla voidaan analysoida kielen variaatiota sekä sen sosiaalista määräytyneisyyttä (konventionaalista käyttöä) ja vaikutusta.

Valintaan ja merkityspotentiaaliin kiinnittää huomionsa myös Vesa Heikkinen (1999: 53–55) pohtiessaan diskurssien syntyä. Hänen mukaansa juuri

”valintojen perusteella syntyy tekstejä, jotka ovat yhteydessä toisiin teksteihin niin, että joissakin teksteissä on tehty samanlaisia valintoja tai samaa tarkoitetta on kuvattu eri ilmauksilla. Näistä teksteistä muodostuu diskurssi, johon kuuluvat kaikki samaa kielenulkoista tarkoitetta käsittelevät tai samaa aihetta sivuavat tekstit. Diskurssi näin määriteltynä on väistämättä avoin joukko ja abstraktio.” Avoimuus Heikkisen esimerkeissä tarkoittaa sitä, että valinnat mahdollistava merkityspotentiaali ei ole suljettu arsenaali. Sen sijaan valintamahdollisuudet saattavat laajentua, jos liitämme esimerkiksi poliittiseen henkilötarkoitteeseen ’Tytti Isohookana-Asunmaa’ sellaisia uusia merkityksiä, joita emme aiemmin ole häneen yhdistäneet. Näin tapahtuikin, kun poliittinen toimija Riitta Uosukainen syksyllä 1996 toi julkisuuteen ilmauksen *kalkkarokäärme* Isohookana-Asunmaasta kirjoittaessaan.

Valintaa ja merkityspotentiaalia voidaan pitää koko kriittisen diskurssianalyysin keskeisimpänä periaatteena: tutkijan täytyy aina selvittää, miksi juuri kyseinen valinta on tehty ja mitä se kertoo vallitsevista viestinnällisistä käytännöistä. Tämän ohessa Fairclough kuitenkin tuo DA:lle myös oman panoksensa peräämällä systematiikkaa itse diskurssin analyysiin. Voitaisiinkin yleistää, että Faircloughin omintakeisin ja tieteessä käyttökelpoisiin innovaatio on hahmottaa diskurssin analyysi systemaattiseen viitekehykseen (ks. Fairclough 1989: 25; 1992 a: 10; 1995: 98; 1997: 82):

Kuva 1: Faircloughin kolmidimensioinen malli tekstin, diskurssikäytännön (interaktio) ja sosiokulttuurisen käytännön analyysistä.

Faircloughin (1989: 26) mukaan varsinainen tekstianalyysi on osa laajempaa diskurssianalyysiä, joka sisältää tekstin lingvistisen analysoinnin lisäksi tekstin tuotantoprosessin ja tulkintaprosessin analyysit niin, että tekstiä pidetään yhtenä tilannekontekstin ja sosiaalisten rakenteiden osana. Kuten kuvasta 1 havaitaan, analyysissä on kolme vaihetta: kuvaus on tekstin raken-

teellisten ominaisuuksien esittelyä; tulkitseminen käsittelee tekstin ja diskurssikäytännön (aktuaalisen interaktion) välistä suhdetta; selittäminen koskee diskurssikäytännön ja sosiokulttuurisen käytännön välistä suhdetta siten, että siinä tarkastellaan viestintäprosessin sosiaalisia vaikutuksia sekä vastaavasti myös sosiaalisen yhteisön vaikutusta viestintään.

Kuvassa 1 esitetty analyysimalli koskee diskurssityypeissä nimenomaan niiden viestintätilannetta. Tämän lisäksi Fairclough kuitenkin erottaa diskursseista omaksi analyysin kohteekseen myös ns. diskurssijärjestyksen, johon sisältyvät esimerkiksi genren kaltaiset vakiintuneet tavat ilmaista asioita (1997: 77). Juuri diskurssijärjestys vaikuttaa julkisen ja yksityisen rajankäyntiin siten, että esimerkiksi koulujen ryhmäkeskusteluissa otetaan mallia televisioformaateista ja yksityiselämän vuorovaikutus jäljittelee tiedotusvälineiden diskurssia. Tutkijalle diskurssijärjestys asettaa haasteen eritellä sitä, mitkä genret ja diskurssit ovat sekoittuneet aktuaaliseen diskurssijärjestykseen: onko kolumnissa erikoisartikkelin piirteitä tai uutisessa saippuaopperan ominaisuuksia. Edelleen tutkittavaksi tulee, kuinka yhtenäisiä tai vaihtelevia aktuaaliset diskursiiviset käytännöt ovat olemassa – sopiikokovan uutisen sisään pehmeän uutisen ominaisuuksia. (Fairclough mts. 86–89.)

Faircloughin teorian terminologiaa voi eittämättä pitää hieman vaikeaselkoisena. Hänen tuotannossaan vallitsee kuitenkin vahva pedagoginen suuntautuneisuus, sillä useimmissa teoksissaan hän (mm. 1995: 215–252) ottaa myös kantaa kriittisen DA:n soveltamismahdollisuuksiin kriittisen lukutaidon tukena. Näin Fairclough (1997: 265) lopulta päätyy siihen, että periaatteessa kaikki käsitelty terminologia voidaan ohittaa, kunhan kyetään vastaamaan seuraaviin keskeisiin kysymyksiin:

1. Kuinka teksti on suunniteltu, miksi se on siten suunniteltu ja kuinka se olisi voitu suunnitella toisin?
2. Kuinka kyseisen kaltaiset tekstit tuotetaan ja millä tavoin niitä todennäköisesti tulkitaan ja käytetään?
3. Mitä teksti kertoo tiedotusvälineiden diskurssijärjestyksestä?
4. Mihin laajempaan sosiokulttuuriseen yhteyteen teksti kuuluu, mitkä ovat sen yhteiskunnalliset ehdot ja millaisia vaikutuksia sillä todennäköisesti on?

Edellisiä kysymyksiä voidaan vielä täsmentää esimerkiksi niin, että nimenomaan tekstien tulkintaa harjoitetaan analysoimalla sanastoa, kielioppia ja tekstuaalisia rakenteita tavanomaisin lingvistisin välinein. Tulkintaa puolestaan tukevat ilmausten pinta- ja syvärakenteen, koherenssin ja tekstien makrorakenteiden analyysi yhdistettynä kontekstiin, intertekstuaalisuuteen, pu-

heakteihin ja kognitiivisiin skeemoihin. Selittämisessä tärkeää on analysoida, mitkä tilanteiset, institutionaaliset tai sosiaaliset tekijät auttavat ymmärtämään kyseistä diskurssia, minkälaisia vaikutuksia tekstillä on – mikä on diskurssiin sisältyvä ideologia. (Fairclough 1989: 109–167.)

2. Matkaan käynti: kuvaus

Tässä luvussa aloitan aineistoni varsinaisen analyysin Faircloughin kolmi-dimensioisen mallin mukaisesti (kuva 1). Aloitan diskurssin rakenteesta ja sen kuvauksesta, jossa täytyisi kyetä vastaamaan siihen, miten teksti on suunniteltu ja miten se olisi voitu suunnitella toisin. Täytyisi siis tarkastella valintaa ja merkityspotentiaalia erityisesti kieliopillisten ja tekstuaalisten rakenteiden valossa siten, että analyysin kohteena ovat kielen metafunktiot. (Ks. Fairclough 1997: 265–267.)

Jo tässä vaiheessa käy selväksi, että aineistoni kaltaisesta laajasta materiaalista on mahdotonta tehdä yhden artikkelin puitteisiin sopivaa analyysiä. Ilmeistä nimittäin on, että vaikka Fairclough puhuu diskurssista, hänen mallinsa soveltuu sellaisenaan vain yhden ainoan tekstin analyysiin kerrallaan. Tämän artikkelini aineistona sen sijaan on noin 200 jouluaiheista tekstiä, eikä niiden tarkkaan erittelyyn ole mahdollista ryhtyä. Sen sijaan koetan mahdollisimman rationaalisesti ja tieteellisesti selvittää, millä tavoin kolmi-dimensioinen malli soveltuisi laajojen tekstijoukkojen käsittelyyn.

2.1. Napapiirin ympärillä

Rovaniemellä ilmestyvä Lapin Kansa on 7-päiväinen sanomalehti, jonka levikkialueena on Lapin lääni. Levikkikilpailua sillä on lähinnä Pohjolan Sanomien kanssa Tornionjokilaaksossa. Sielläkään kilpailu ei ole kovin kii-vasta, sillä molemmat lehdet kuuluvat Alma Press -konsernin omistukseen.

Aineistoni¹ perusteella joulu on Lapin Kansalle erittäin tärkeä juttuaihe. Vaikka en ole ottanut talteen edes kaikkia kirjoituksia, on käytössäni noin 100 juttua. Tallentamatta olen jättänyt mainokset, televisio-ohjelmien esitte-lyt sekä erilaiset päivittäin toistuvat palstat (joulukalenteri joulukuussa). Olen myös käyttänyt hyväksi asiantuntijuuttani journalistiikan ammattilai-

¹ Aineiston keräämisessä pitäisi Faircloughin mielestä tukeutua sellaisiin tieteenaloihin ja tieteen-alojen edustajiin, jotka pystyvät määrittelemään aineistoon valittujen otteiden tyypillisyyden ja edustavuuden tutkimuskohteen kannalta (1992 b: 227). Pällin (2003: 32) mielestä tämä tarkoittaa sitä, että aineiston muodostavat tekstit eivät saa olla mielivaltaisesti valittuja. Aineiston tekstit on kyettävä tunnistamaan joiltakin osin tutkittavan ilmiön kannalta relevanteiksi.

sena ja sivuuttanut sellaiset juttuaiheet, joista aineistossani on jo muutoinkin ollut kattava edustus. Yhdeksi ja samaksi jutuksi olen laskenut sellaiset juttukokonaisuudet, joissa pääjutun yhteyteen on taitettu ns. kainalo. Tietysti kainalojutut olisi voinut luokitella omiksi teksteikseen, mutta mainitsemieni kriteerienkin rajoittamana arvioisin, että käytössäni on noin 60 prosenttia kaikista Lapin Kansan julkaisemista jouluaiheisista kirjoituksista syystalvelta 2002.

Lapin Kansan (LK) jouludiskurssia kuvattaessa ensimmäinen huomio kohdistuu siihen, että joulua lehti käsittelee kaikissa mahdollisissa osastoissaan: pääkirjoituksissa, kotimaan ja ulkomaan uutisissa, talous-, kulttuuri- ja urheilusivuilla, yleisönosastossa sekä erityyppisillä viihde- ja informaatiotiesivuilla. Juttutyypeistä noin puolet on uutisia, loput reportaaseja, kulttuurikriittikkejä, puffejä, yleishyödyllisiä teemajuttuja (koti, ruoka), viihdejuttuja sekä mielipidekirjoituksia.

Joulukirjoittelunsa LK aloittaa 6. marraskuuta otsikoimalla *Rovaniemi sai yhteiset joulusivut*. Viidelle palstalle taitettu juttu kertoo positiivisesti arvottaen, että joulukauden avajaisten valmistelu *käy vilkkaana* ja että Rovaniemen seudun yrittäjät ja julkisyhteisöt ovat saaneet avattua yhteiset Internet-sivut. Teksti on pääasiallisesti varsin neutraalia indikaatiivitoteamusta (*Tähänkin asti surffailijat ovat löytäneet Rovaniemen joulupukkitietoutta internetistä, mutta ongelmana on ollut tietojen hajanaisuus.*), vaikka se toisinaan tekstimainonnan tavoin kehuu uuden palvelun ominaisuuksia:

- 1 Marraskuun aikana *sivuille tulee* lapsille oma *puuhanurkka*, josta löytyy *askareita* esimerkiksi joulupyhiksi. Joulukuun ensimmäinen päivä *aukeaa* myös *joulukalenteri*, jonka sisältöä *ei* vielä tässä vaiheessa *paljasteta* tarkemmin. Jokaiselle joulukalenteripäivälle *on* kuitenkin *luvassa* pieniä *virtuaaliyllätyksiä*. (LK 6.11.)

Internet-uutinen markkinoi uusia sivustoja: luvassa on puuhanurkkaa, joulukalenteria ja virtuaaliyllätyksiä takaamaan, että sivustoilla kannattaa vierailla. Lisää vetovoimaa sivustot saavat salaisuudeksi jäävästä joulukalenterin sisällöstä.

Aiheena Internet-uutinen lukeutuu moneen viitekehykseen. Yhtäältä se on ns. byrokratiautinen julkishallinnon ja muiden toimijoiden tarjoamasta uutisaiheesta 'uudet nettisivut'. Toisaalta se on uutisen ja mainoksen keinoja sekoittava juttu, joka markkinoi uusien sivustojen käyttöä. Edelleen Internet-teksti voidaan nähdä osana suurehkoa kokonaisuutta, jonka aiheena on joulukauden lähestyminen, markkinakatujen avaaminen ja talvisen matkailukauden odottaminen. Muita tähän ryhmään lukeutuvia ovat otsikot:

- 2 Ovet vetäistiin selkosen selälleen joulun tulla. (LK 17.11.)
- 3 Joulupukin luolaan odotetaan tänä vuonna 70 000 kävijää. (LK 20.11.)
- 4 Matkailun joulusesongista ennätysvilkas. (LK 13.11.)
- 5 Jouluturistien virta alkoi. (LK 23.11.)
- 6 Jouluturistien ohjaus sujuu vanhalla rutiinilla. (LK 15.12.)

Joulukauden avajaisten ohella selkeästi paikallisesta lappilaisesta yrityskulttuurista on kiinnostunut diskurssi, jonka aiheena ovat erilaiset myyjäiset tai messut. Näissä uutisissa ei muun joulukaupan tavoin niinkään seurata tuotteiden menekkiä kuin vierailijoiden määrää ja tapahtuman tunnelmaa: *Sodankylän messuilla säpinää* (LK 1.12.); *Myyjäisistä haetaan joulumieltä* (LK 8.12.). Myyjäisuutisille ominaiset ilmaukset viittaavat käsitöihin *ensikertalaisen pajutyöt* ja traditioon *myyjäiset on perinne*. Näin voitaisiin päätellä, että matkailun ja lahjatavarakaupan lisäksi jouludiskurssiin kuuluu omana ryhmänään jouluiloon, joulun perinteeseen ja tapoihin liittyviä eikaupallisia juttuja, joita alustavasti voisi nimetä perinteen diskurssijärjestykseksi. Osin tähän perinteeseen kuuluu leikkimielisyys, jossa joukko lapsia *pääsee samaan kuvaan joulunkenkin ja joulupukin kanssa* 'kaikki eivät pääse → on etuoikeus olla joulupukin lähellä'.

Toisinaan leikkimielisyys kytkeytyy myös kuusikauppaan:

- 7 Joulupuita *ravistellaan* jo myyntiin. (LK 12.12.)

Esimerkin 7 kontekstissa leikkimielisyys ja jouluilo perustuvat siihen, että premiäarisivun uutisessa on mukana värivalokuva joulukuusta ravistelevasta myyjästä. Kuuran ja lumen pöllyäminen näkyy kuvasta selvästi.

Joulukauppaan kuuluva markkinahumu ei miellytä kaikkia. Eräs toimittaja on kirjoittanut päiväkirja-palstalle tekstin *Lahjaton joulu on täynnä ystäviä*, jonka alkukappaleessa hän argumentoi lahjakauppaa vastaan:

- 8 Kauppiaat aloittavat joululahjojen markkinoinnin *joka vuosi aikaisemmin*. Suurin osa suomalaisista *lähtee* mukaan *hysteriaan*, vaikka kaikki tietävät että lahjat saisi paljon *halvemmalla* ensimmäisenä arkipäivänä *joulun jälkeen*. (LK 24.11.)

Edellinen esimerkki hieman poikkeaa LK:n yleisestä linjasta siinä mielessä, että lehden oma toimittaja kirjoittaa sangen kärkevästi kaupallisesta joulusta. Yleisempää nimittäin on, että kaupallisuus ja liiketaloudelliset arvot kir-

joittautuvat terveen järjen mukaisina luonnollistumina jopa otsikoihin: *Matkailun joulusesongista ennätysvilkas* (LK 13.11.); *Pentik jouluun tuhansin tuottein* (LK 5.12.); *Rovaniemen joulumatkailun varaakaan ei vielä uusia hotelleja rakennettaisi* (LK 12.12.).

Mielenkiintoista on, että taloussivuilla jouluun liitetään myös sellaisia uutisia, jotka eivät jouluun juuri mielly, kuten seuraavassa otsikossa ja sen esirivissä (LK 11.12.):

9 Kampanjasta valittivat myös ostajaehdokkaat
Telia keskeyttää joulukampanjan

Otsikossa 9 viitataan Radiolinjan ja Telian väliseen kiistaan, jossa Teliaa syytettiin määrävän markkina-aseman väärinkäytöstä joulukampanjan yhteydessä. Itse uutisessa joulusta ei sanottavasti puhuta, minkä perusteella voidaan todeta, että uutisen 9 yhteydessä joulu on vain rekvisiittaa yritysten tavanomaiselle kilpailulle markkinaosuuksista. Voidaan siis ajatella, että joulu ei missään nimessä keskeytä yritysten jokapäiväistä asiakaskilpailua.

Lapin Kansan linjaa edustavissa pääkirjoituksissa asennoituminen jouluun on hyvin positiivista: *Joulumyyjäiset ovat koko yhteisön rikkaus* (26.11.). Lehden linjana on lappilaisen kulttuurin ja elinkeinoelämän kunnioittaminen ja sen arvokkaiden piirteiden puolesta argumentoiminen:

- 10 Lappi on kuitenkin paljon muutakin. Sen tietävät esimerkiksi ne noin 60 000 joulumatkailijaa, jotka saapuvat Suomen parhaaseen maa-akuntaan lähimpien viikkojen aikana. Jos eivät vielä tiedä, niin ainakin käyntinsä jälkeen. (LK 26.11.)
- 11 Kuuseen suhtaudutaan hieman samalla tavalla kuin joulukinkkuun. *Useimmat haluavat mieluummin kotimaisen kuin ulkomaisen*, mutta kun esiin tulee hinta, valinta voikin olla halvempi vierasmaalainen tuote. *Tosin kysymys on myös riittämättömyydestä.* (LK 20.12.)

Maakunnan intressien puolustaminen ei LK:ssa esimerkin 11 perusteella ole automaatio: jos maassa ei ole joulukuusia, voidaan niitä tuoda myös ulkomailta. Kansainvälistä ymmärtämystä LK osoittaa myös silloin, kun lehti argumentoi muiden kulttuurien ruokailutottumusten huomioimisen puolesta:

- 12 Ruoka on tärkeä osa matkailua. Maassa maan tavalla ei tässä asiassa aina päde.
Englantilaiset ja amerikkalaiset suorastaan kauhistuvat, jos joku uskaltaa ehdottaa heille esimerkiksi poronkärjistystä. (LK 12.12.)

Lapin Kansan pääkirjoituksia pääsääntöisesti leimaa positiivinen asenne joulun. Toisin on yleisönosastokirjoituksissa, joissa esimerkiksi paheksutaan pikkujouluissa harjoitettavaa *remuamista* ja kauppojen *tauotonta joulumusiikkia* (LK 22.11.). Samoin on katkeruutta herättänyt se (LK 19.11.), että muutoin yksikseen jätetylle henkilölle (vanhus?) lähetetään joulukortti: *Kun vuoteen ette ole muistaneet olemassaoloani – niin jouluko herkistää?* Tosin yleisönosastodiskurssiin on kirjoittautunut myös tekstejä, joissa kiitellään Joulupukin Pajakylän onnistunutta valaisuratkaisua (LK 11.12.) tai osoitetaan kiitollisuutta joulua edeltävälle lumipeitteelle ja lempeälle hiljaisuudelle (LK 19.11.).

2.2. Tiernapoikia seuraten

Oululainen sanomalehti Kaleva (Kal) ilmestyy seitsemän kertaa viikossa, ja sen periaatteellisena levikkialueena on sekä Oulun että Lapin lääni. Tilaajakunnan ydinalue rajoittuu kuitenkin Pohjois-Pohjanmaahan siten, että pohjoisessa rajankäyntiä vedetään Pohjolan Sanomien ja Lapin Kansan kanssa, etelässä Keskipohjanmaan, idässä Kainuun Sanomien sekä Savossa ja Keski-Suomessa näiden omien maakunnallisten lehtien kanssa. Kalevan kustantaja on itsenäinen osakeyhtiö, ja lehden tarkistettu levikki vuonna 2003 oli 81 689 kappaletta (Lapin Kansan levikki oli 34 818).

Kalevasta keräämäni aineiston olen rajannut samoin periaattein kuin Lapin Kansan aineiston. Jouluaiheisten juttujen määrä Kalevassa on pienempi kuin Lapin Kansassa: vaikka aineistossani onkin mukana noin 100 joulujuttua, niiden suhteellinen määrä kattaa noin 70 prosenttia kaikista Kalevan joulujutuista (LK:n aineistossa 60 prosenttia). Ero on sikäli merkittävä, että Kalevan sivumäärä on Lapin Kansaa suurempi. Tämä merkitsee sitä, että syystalvella 2002 LK oli huomattavasti joulupainotteisempi kuin Kaleva.

Keskeisimmät havainnot Kalevasta ovat samansuuntaiset LK:n kanssa: jututyypit ja osastot yhtä monipuolisessa käytössä. Aihepiiritkin ovat kutakuinkin samanlaiset; omaperäisinä uutisaiheina muiden otsikoiden joukosta kohoavat joulusäästä (13), Australian joulupukista (14), kauneimmista joululauluista (15), nuorten joulutöistä (16), venäläisten joululomasta (17) ja tähtikartasta (18) kertovat otsikot:

- 13 Luvassa valkea pakkasjoulun. (Kal 21.12.)
- 14 Joulupukki politisoitui Australiassa. (Kal 29.11.)
- 15 Rakas joululaulu saa olla vaikeakin. (15.12.)
- 16 Joulutöitä vain nopeimmille. (3.12.)

- 17 Venäjältä runsaasti joulujunia. (5.11.)
 18 Venus loistaa joulutähtenä. (13.12.)

Omaperäisiin juttuaiheisiin edellisten lisäksi voitaneen luokitella yleisönosastokirjoitus *Joulurauhaa, sianlihaa* (Kal 20.11.), jonka aiheena on eläintensuojelu ja sianlihan syönnin vastustaminen. Kalevan levikkialueen paikallistietoutta puolestaan ilmentää himmelintekijästä tehty henkilöhaastattelu *Presidentin kotiin himmeli Kalajoelta* (Kal 4.12.). Uutisaiheena himmeli-juttu assosioituu siihen, kun joulun alla tasavallan presidentti on perinteisesti ottanut vastaan erilaisia joulutervehdyksiä: joulukuusen metsäylioppilailta, joulukalan saaristomeren edustajilta ja joulukinkun maataloustuottajilta.

Keskeisin ero Lapin Kansan ja Kalevan välillä on siinä, että Napapiirin matkailun asemesta Kalevan aiheena ovat tiernapojat ja tiernapoikaperinne. Tiernapojista kirjoittamisen Kaleva aloittaa 5.11. talouspainotteisella jutulla *Tiernapojista kasvaa myyntimiehiä*. Uutisen mukaan oululainen liike-elämä yhdessä julkishallinnon kanssa oli aloittamassa hanketta, jonka tavoitteena oli rakentaa Oululle tiernakaupungin imagoa talvimatkailun ja joulukaupan piristämiseksi. Otsikon jälkirivi

- 19 Oulu haluaa nostaa itseään esille *myös* perinteellä, tavoitteena on perustaa säätiö tiernaperinteen ympärille (Kal 5.11.)

implikoi, että kaupunki on jo tehnyt itseään tykö modernina teknologiakaupunkina: perinne ja kulttuuri ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Tiernaperinnettä hankkeen vetäjät perustelevat juuri pitkällä historialla:

- 20 Puuhaihmissen mukaan sisällön luominen on ollut helppoa, sillä tiernapoihiin liittyy pelkästään *positiivisia asioita*. *Perinne* laulunäytelmiseen *on elänyt* alueella katkeamattomana *vuosisatoja* ja *muistot ovat lämpimiä ja usein kokempohjaisia*. (Kal 5.11.)

Tiernaperinteen käsittelyä Kaleva jatkaa heti seuraavan päivän numerossaan, jonka kulttuurijutussa *Sakaroita enemmän tai vähemmän* (Kal 6.11.) palautellaan mieliin, kuinka monta sakaraa oikeaoppisessa tiernatähdessä tulisi olla. Aiheensa juttu on saanut siitä, että tiernakaupunki-hankkeen logossa on vain neljä sakaraa, vaikka monet kuvat ja vanhat tähdet todistavat, että sakaroita voisi olla myös viisi, kuusi tai jopa kahdeksan. Jutussa ei kiistään saada muuta ratkaisua kuin, että oikeaoppisessa tiernatähdessä on aina kynttilä. Intertekstuaalisesti juttu viittaa tiernakuvaelman lopussa esitettyyn pyyntöön: *ja tähtemme kynttilän pätää*.

Tiernapoihiin Kalevan asennoituminen on varsin positiivinen. Näyttävästi

lehti käyttää esimerkiksi värivalokuvia seuratessaan Ynnin Tiernapoikien kiertuetta kaupungin esiintymispaikoilla. Premiäarisivulla (Kal 28.11.) pojat on kuvattu Oulun kävelykadulla etenemässä kohti kirkkaita tähtivaloja värikkäät viitat hulmuten: *Tiernapojat kiitävät viitat liehuen tienestin perässä*. Parhaimpana iltana pojat tekevät 7–8 keikkaa erilaisissa ravintoloissa ja pikkujouluissa. Tahti on niin kiiwas, että vauhtia kuvaileva *kiittää*-verbi todella representoi tapahtumia Oulun pimeässä talvi-illassa.

Myös pääkirjoituksessa Kaleva kommentoi tiernaperinnettä positiivisesti: *Vihdoin tiernakaupunki* (Kal 25.11.). Tekstin mukaan tiernaperinteen kaupallista hyödyntämistä on Oulussa odotettu pitkään. Tuotteistamista pääkirjoitus perustelee sillä, että pitkää perinnettä ei ole syytä unohtaa. Lisäksi tiernahanke tuo kaupungin talveen lisää elävyyttä ja viihtyisyyttä, joka antaa kaupalle lisäarvoa:

- 21 Omaleimaisuus ja omaan perinteeseen luottaminen on minkä tahansa paikkakunnan rikkaus. Tiernapoikien kautta Oulu pystyy rakentamaan itsestään jouluaikana vahvaa mielikuvaa ja tarjoamaan elämyksiä niin omille asukkaille kuin vieraille kävijöille. Vuoden pimeimmän ajan ei tarvitse olla vuoden synkin aika. (Kal 25.11.)

Esimerkin 21 tavoin tiernahanketta käsitellään Kalevan muissakin jutuissa lähinnä positiivisesti arvottavin valinnoin. Mielenkiintoista kuitenkin on, että varsin merkittävän instituution – kirkon – edustaja kritisoi tiernailmiötä eksplisiittisesti. Kirkkoherra Hannu Ojalehto nimittäin julkaisi Kirkonmäellä-palstalla tekstin *Varaslähtöjä jouluun* (Kal 24.11.), jonka mukaan Oulussa ei täysin olla perillä tiernailmiön kristillisestä taustasta.

Intertekstuaalisesti Ojalehdon teksti sijoittuu kirkollisiin kolumneihin, jotka tavallisesti saavat aiheensa kirkkovuoden ajankohtaisista kysymyksistä. Tyyllilajina teksti edustaa argumentoivaa mielipidekirjoitusta, jonka odotushorisontteihin kuuluvat muun muassa kirkollisen kielenkäytön kielikuvat ja alluusiot Raamatun teksteihin. Rakenteellisesti Ojalehdon kirjoitus jäsentyy niin, että se aloittaa taustoista päätyäkseen loppukappaleen kannanottoon 'kirkon pitää muistuttaa, että jokainen on vastuussa omista teoistaan'. Ideationaalisen funktion kautta tekstiin kirjoittautuu maailma, jossa 'kirkkovuosi ei liikuta ihmisiä', 'tiernakaupunki ei tunne kristillisiä esikuviaan' ja 'ihmisten eettinen ja moraalinen vastuu on ohennemassa'.

Ideationaaliset merkitykset Ojalehdon tekstissä ovat perimmiltään suostuttelemaan pyrkiviä argumentteja, joiden tehtävänä on tukea väittämää 'kirkko on oikeassa, tiernakaupunki väärässä'. Väittämän keskeisimmät argumentit

ovat sillä tavoin teoreettisia, että ne lähinnä kuvaavat sitä, miten asiat ovat – eivät sitä, miten ihmisten pitäisi toimia (ks. Kakkuri-Knuutila–Halonen 1998: 86–87).² Ojalehdon tekstin keskeisimmästä väittämästä seuraa epäsuora päätelmä, implikaatio, jonka mukaan Oulussa olisi ollut syytä ottaa huomioon kirkkovuoden kulku tiernakauden avajaisia suunniteltaessa. Tätä näkökulmaa teksti argumentoi sekä selkeällä faktalla ’Tiernan nimi on kristillistä alkuperää’ että myös retoriseen kysymykseen kietoutuneella ironialla ’Oulu on uusinnut kirkkokalenteria’:

22 *Koska* Tiernan nimen taustalta löytyy kristillinen perinne, olisi ollut johdonmukaista ottaa tämä huomioon myös Tierna-ajan alkamisajan kohdassa eikä vain sen päättymisessä. Joulun valmistautuminenhan alkaa kristikunnassa ensimmäisestä adventtisunnuntaista ja ensimmäinen adventtisunnuntai on vasta viikon perästä. *Vai liekö* Tiernakaupunki Oulu pannut kirkkovuoden uusiksi, kun Tierna-ajan tapahtumakalenterissa mainostetaan tähän viikonvaihteeseen 22.-24.11. ”Adventtimarkkinoita”. (Kal 24.11.)

Kantavana ajatuksena Ojalehdolla on, että viikonvaihteessa 22.–24.11.2002 olisi ollut syytä viettää tuomiosunnuntain muistoa tiernan tai adventin asemesta. Tällä tavoin tekstiin kirjoittautuu interpersoonaisen funktion koodaamat suhteet ja identiteetit, joihin kuuluvat mm. moraaliltaan heikot ihmiset ja heidän vastakohtakseen koodautuva kirkko, joka tietää mitä on ’tiedostaa elämän kokonaisvaltainen vastuu’. Instituutioista vastakkain asetuvat markkinavoimat ja kirkko, kaupallinen joulunalus ja joulun kristillinen sisältö. Tekstinsä jäsentelyn ja argumenttien avulla Ojalehto puolestaan osoittaa, että hänen sympatiansa ovat kirkon ja kristillisen joulun puolella.

Diskurssianalyysin teoriaa *Varaslähtöjä joulun* -teksti havainnollistaa edelleen sikäli, että tavallisesti laajoissa diskursseissa – kuten Kalevan tiernadiskurssissa – on mukana tekstejä, jotka joko vahvistavat tai kumoavat yhdestä tekstistä tehtäviä päätelmiä (ks. Varis 1998: 205). Niinpä myös Kalevan tiernadiskurssi sisältää ainakin yhden tekstin, joka osin heikentää Ojalehdon auktoriteettia protestoida tiernakauden avajaisten ajankohtaa vastaan. Kalevan kulttuurisivuilla nimittäin ilmestyi muut lehdet -palstalla 11. joulukuuta juttu *Tiernapoikien taustasta löytyy petoksella luotu kultti*, jonka

² Tässä yhteydessä todella tukeudun argumentaatioanalyysin yleisimpiin periaatteisiin, joita myös Kakkuri-Knuutila ja Halonen (1998) tekevät tutuksi. Terävämpiä aseita mediateksteistä tehtävän argumentaatioanalyysin käyttöön tarjoavat mm. tässäkin artikkelikokoelmassa esitelty Perelman (ks. Paavola–Pirnes) tai Richardsin, Weaverin, Burken tai Toulmanin edustamat uuden retoriikan teoriat (ks. Puro 2001; hieman toisin Mral 2000). Olennaista uuden retoriikan analyysimallissa on, että se yrittää selittää perusteiden motiiveja tai päämääriä mieluummin kuin argumentaation muodollisiin rakenteisiin keskittynyt looginen argumentaatioanalyysi (loogisesta analyysistä ks. esim. Allwood ym. 1988; Schlesinger ym. 2001).

mukaan käsitys Jeesusta kumartaneesta kolmesta kuninkaasta ja itämaan tietäjistä olisi mitä todennäköisimmin Kölnin arkkipiispan tekemä keskiaikainen sepitelmä. Tässä mielessä on kyseenalaista, onko edes kirkkovuoden kalenteria syytä seurata kovinkaan tunnollisesti (tosin on muistettava, että kalenterilla on omassa sosiaalisessa ryhmässään hyväksytty erityistehtävä).

Intertekstuaalisesti kulttuurijuttu (Kal 11.12.) on merkittävä myös siinä mielessä, että se avoimesti viittaa syystalvella 2002 (ja muulloinkin) käyttyyn keskusteluun tiernapoikien rasistisuudesta:

- 23 Siinäpä uusi tulkinta, jota voi ehkä hyödyntää myös siinä tapauksessa, että tiernapoika-näytelmän ympärillä käytävät *rasismi*-keskustelut alkavat kuumentua. (Kal 11.12.)

Esimerkissä 23 mainittu rasismi-keskustelu representoituu yleisönosastokirjoituksessa *Tiernapoikanäytelmä ei ole rasistinen*:

- 24 Isoisäni esitti samanlaista tiernapoika-näytelmää Oulussa 1880-luvun lopulla kuin nuorin poikani vielä viime jouluna. Siihen kuuluu Herodeksen ja Murjaanien Kuninkaan taistelu, jossa Herodes kysyy, miksi Murjaanien kuningas on niin musta ja sen jälkeen nöyryyttää häntä. Tätä kohtaa esityksessä joskus sanotaan rasistiseksi. *Kuitenkin on huomioitava, että näytelmässä Murjaanien Kuningas ja Jeesus-lapsi ovat samalla puolella Herodesta vastaan. Näin Murjaanien Kuninkaaseen sisältyy positiivinen lataus toisin kuin Herodekseen, joka oli tyranni.* (Kal 13.12.)

Mielenkiintoista esimerkin 24 argumentaatiossa on, että siinä rasismia tarkastellaan sen mukaan, onko yksittäinen toimija Jeesuksen puolella vai häntä vastaan – onko henkilö kristitty vai ei. Tavallisestihan (PS s.v.) *rasismi* määritellään rodun kautta 'rotusyrjinnäksi, -sorroksi tai -kiihkoiluksi' – ei niinkään eettisen tai uskonnollisen vakaumuksen syrjinnäksi. Kun yleisönosastokirjoitus kuitenkin tulkitsee rasismin uskonnollisen vakaumuksen näkökulmasta, saanee teksti ymmärtämystä sellaisen yleisön (ks. Perelman 1996) joukossa, joka jo valmiiksi jakaa viestin lähettäjän kanssa saman arvomaailman. Toisin sanoen väittämät kertaalleen hyväksytyt vastaanottaja vakuuttuu helposti jopa implisiittisistä ja sumeista argumenteista, kun taas väittämiä vierastavan henkilön suostutteluun tarvitaan paljon perusteellisempia ja houkuttelevampia argumentteja – esimerkiksi silloin, kun vastaanottaja ei näe rasismia uskonnollisena vaan rodullisena kysymyksenä (ks. lisää Soring 1989: 97–98).

3. Petterin perässä: tulkinta

Tulkinta Faircloughin diskurssiteoriassa merkitsee tekstin ja sosiokulttuurisen analyysin välimaastoa, jossa katse kiinnittyy paitsi kielen pintarakenteisiin myös niiden koherenssiin, intertekstuaalisiin suhteisiin, kontekstiin ja puheakteihin (1989: 141–161; 1997: 81–85). Analyysin pohjana olevista kysymyksistä juuri tulkinta vastaa siihen, (i) kuinka kyseiset tekstit tuotetaan ja miten niitä todennäköisesti tulkitaan sekä (ii) mitä kyseiset tekstit kertovat tiedotusvälineiden diskurssijärjestyksestä (Fairclough 1997: 265–268).

Kyetakseni täsmälliseen tulkintaan hylkään edellisessä kuvailuluvussa valalla olleen selostamisen ja referoinnin ja otan seuraavaksi tarkasteluun sekä Lapin Kansan että Kalevan joulusivujen (24.12.) pääjutut. Kumpikin lehti nimittäin julkaisi jouluaattona 2002 erityiset joulusivut, joiden pääjuttu on osoitettavissa typografisten ratkaisujen perusteella siten, että tärkein joulujuttu hallitsee teemakokonaisuuden aloitussivulla sen yläosaa. Lapin Kansalla jouluteemaa on kolme sivua, Kalevalla kaksi.

3.1. Hotellin rauha

Lapin Kansan joulusivujen pääjuttu kertoo Enontekiön Vuontispiritillä jouluaan viettävien turistien tunnelmista. Kahdeksalle palstalle taitetussa jutussa on kolme värikuvaa. Jutun (LK 24.12.) otsikko on sitaattilaina, jota pohjustaa esirivi:

25 Joulukuun erämaahotellissa houkuttelee hiljaisuudesta nauttivia
”Jokin kumma polte saa aina palaamaan”

Pääjutun kanssa samalla sivulla on henkilöjuttu Luulajassa toimivasta suomenkielisestä papista. Jouluteeman muilla sivuilla on kirjoituksia sota-ajan orpolasten joulusta, vankien joulusta, Lapin merkkihenkilöiden joulutoiveista, sanaristikoiden ratkojasta, Rovaniemellä asuvasta Perun inkasta sekä Hampurissa esillä olevasta Lapin jouluseimestä.

Mielenkiintoista LK:n pääjutussa on, että kaikista merkityspotentiaalain mahdollisuuksista kärkeen on nostettu nimenomaan matkailua käsittelevä teksti. Toisaalta tämä on sopusoinnussa yksistään sen kanssa, että diskurssin kuvauksessakin matkailu osoittautui LK:n tärkeimmäksi aiheeksi. Ratkaisu on hyvin ymmärrettävä tietäessämme, että sanomalehtien toimituksissa samat henkilöt ovat ideoimassa niin arkilehden kuin juhlanumerojenkin aiheita ja näkökulmia. Jos siis matkailua on pidetty pitkin joulunalusta tärkeänä

aiheena, terveen järjen mukaisesti sama teema kirjoittautuu myös LK:n juhlasivuille. Tällaiseen käytäntöön viime kädessä vaikuttaa se, että lehti on sosiaalisen kontekstinsa ilmentymä: se kertoo niistä asioista, joista lukijat haluavat juttuja lukea tai jotka muutoin ylittävät lehden julkaisukynnyksen.

Varsinaisiin uutisteksteihin verrattuna LK:n pääjuttu jää pintarakenteen tasolla sangen ei-kaupalliseksi. Tosin tällainen mielikuva syntyy ainoastaan tekstin pintamerkitysten perusteella. Syvärakenteeseen pureutuminen näet osoittaa, että LK yhä argumentoi Lapin matkailun erään erityispiirteen – erämaahotellissa asumisen – puolesta:

26 Vuontispirtti ei kilpaile suosittujen turistikohteiden kanssa. Pienen erämaahotellin *myyntivalttina on nimenomaan syrjäisyys* muun maailman hälinästä. Pallastunturien kupeessa Vuontisjärven rannalla seisova hotelli *onkin tehonnut kulkijoihin*, yhä useampi palaa uudelleen ja uudelleen.

Tekstilajina pääjuttu edustaa lähinnä laajaa asiahaastattelua tai reportaasia: siinä on kertojan omia havaintoja (*Lapin joulu kaamoksen väreineen ja lumisine maisemineen*), haastatteluja (yksi pariskunta ja yksi yksinäinen henkilö) sekä valokuvia haastatelluista henkilöistä Vuontispirtin maisemassa. Pääkuvassa Murron pariskunta istuu hotellipöydän ääressä; taustalla näkyy Pallastunturin sinertäviä rinteitä; kuvan yläosassa hämmöttävät joulutähden valot. Semioottisesti³ tulkittuna kuva välittää merkityksen 'talvisen tunturin liepeille on joulun aikaan asettunut asumaan eräs pariskunta'. Hotellin ikkunasta hämmöttävä talvimaisema täsmentää verbaalisen kielen oheisvies-tintänä, millainen on toimittajan mainitsema 'kaamoksen väri'.

Reportaasin indikaattoreista LK:n joulujutussa selkeimmin esiin kohoavat haastattelut – jopa niin, että pääotsikko ja tekstin ainoa väliotsikko "*Ei tarvitse muistaa kuin syödä ja sauna*" rakentuvat sitaattien varaan. Haastateltavien repliikeissä on jonkin verran puheelle ominaista toistetta, redundanssia, minkä perusteella niiden olettaisi edustavan kutakuinkin tarkalleen autenttista haastattelutilannetta:

27 - Kyllähän se poika joskus ihmettelee, *että* taasko minä olen menossa, mutta minähän menen *niin kauan kuin vain pystyn*. Tulen pakkaamaan reppuni selkään niin kauan kuin voimat antavat myöten, 77-vuotias Lindroos kertoo.

³ Valokuvien tulkinta on lehtikielen kontekstuaalisessa analyysissä välttämätön toimenpide. Kuvanlukutaidon teoriaa on kehitelty muun muassa semiotiikan parissa (ks. esim. Seppänen, Janne 2002: 175–193).

Autenttisuus tosin on näennäistä, sillä tekstin lopussa on repliikiksi kirjoitettu puheenvuoro, joka ei loogisesti arvioiden voi olla yhtäaikaaisesti monien eri henkilöiden lausuma:

- 28 - Täällä Lapissa ihmiset ovat niin välittömiä ja aitoja, kaikkien kanssa puhutaan kuin vanhojen tuttujen kesken. Se tarttuu myös meihin lomalaisiin, laduilla me turistit olemme kuin samaa pataa, *matkailijat kiittelevät*.

Esimerkki 28 edustaa eräänlaista kerronnallista sitaattia, jonka päällimmäisenä tehtävänä on kohentaa jutun kertomusrakennetta, jännitettä ja rytmiä sekä kuljettaa tarinaa eteenpäin (reportaasien ominaisuuksista tarkemmin Nousiainen 1998). Tässä mielessä repliikit palvelevat kertomusta toimintana: LK:n joulujuttu on sosiaalista toimintaa, jossa puheakteilla⁴ on jokin erityinen tehtävä ja jossa niin haastateltavat kuin haastattelija antavat kertomukselle oman äänensä ollakseen keskenään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. LK:n joulujutussa vuorovaikutuksen ilmeisenä päämääränä on löytää yhteinen ymmärrys siitä, miksi ihmisten on perusteltua viettää joulunsa Lapin erämaahotellissa.

Repliikkien vaikutuksesta LK:n joulujutun tyyli saa hyvin jutustelunomaisen sävyn. Toisaalta repliikit tuovat tekstiin myös sellaisia puhekielisyyksiä, jotka leimautuvat kirjoitetussa yleiskielessä epäkorrekteiksi:

- 29 - Kotona *ei joulua tarvinnut laittaa*. Täällä on kaikki valmiina. *Voit halutessasi olla* joko omissa oloissasi tai osallistua hotellin järjestämiin ohjelmiin.

Puhekieliseksi edellisessä leimautuu yksikön 2. persoonan verbimuodon käyttö eräänlaisena ”sä-passiivina”, jolla toki on juurensa suomen murteissa mutta jonka käyttö on lisääntynyt todella nopeasti (ks. Seppänen, Eeva-Leena 2000). Pragmaattisesti tulkittuna esimerkissä 29 on kyse puhujan sosiaalisesta toiminnasta, jolla hän peittelee omia mieltymyksiään ’halutessani olla omissa oloissani’. Tulkintaa tukee repliikin alkuun koodautunut yksikön 3. persoonan verbimuodon geneerinen käyttö ’kenenkään ei tarvinnut laittaa joulua kotona → minun ei tarvinnut laittaa joulua kotona’. Kontekstissaan puhujan repliikit voi tulkita myös niin, ettei erämaahotellin jouluvieras siltikään ole kovin innokas kertomaan omista tekemisistään ja mieltymyksistään lehden haastattelussa.

⁴ Tulkinnan kohteeksi alistuvista puheakteista puhuessaan Fairclough ensisijaisesti painottaa puhuttujen diskurssien analyysiä. Kuitenkin myös repliikit kirjoitetussa mediassa ovat eräänlaisia puheakteja, joita voidaan tarkkailla kielen käytön ja sosiaalisen toiminnan näkökulmasta (aiheesta tarkemmin Holtgraves 2002, erit. 177–200).

Pidättyväisyyttä ja varovaisuutta joulujuttuun sisältyy muutoinkin kuin verbien persoonamuodosissa. Huomiota kiinnittää korrekti lause *Kaamoksen aika on Murroille Lapin vuodenaajoista rakkaimpia*, jossa adjektiivin superlatiivin monikollinen partitiivimuoto ilmaisee merkityksen 'yksi rakkaimmista' ja presupponoi siten, että 'myös muita rakkaita vuodenaikoja on olemassa'. Rakastamisen kaltaiset sisäiset tuntemukset kuitenkin kuuluvat perinteisiin tabuaiheisiin, joita monet kielenkäyttäjät yhä pitävät vähintään kiusallisina puheenaiheina (ks. Varis 1998: 159), mikä motivoi myös LK:ssa esiintyvän superlatiivi-partitiivimuodon käytön.

Monikon partitiivissa oleva superlatiivi *rakkaimpia* muistuttaa pragmaattisesti merkityksellisiä varauksia (eng. *hedges*) siinä mielessä, että lausumaan voidaan hahmottaa kiertelevä lisämerkitys 'kaamos on rakas, mutta ei välttämättä rakkain, vuodenaika'. Vielä selvemmin varaukseksi voidaan luokitella seuraava:

- 30 Pallastunturin juurella ei *juurikaan* kannata kysyä, miksi Lapin luonto on niin erityistä. Murtojen mukaan asiassa on kuitenkin paljon muutakin kuin maisemat.

Varaukseksi kommenttiadverbiaali *juurikaan* osoittautuu siinä mielessä, että se todella pehmentää proposition esittämää väittämää 'ei kannata kysyä' ja että se on irrallaan lauseväittämästä (kriteereistä lisää Markkanen-Schröder 1997). Osaltaan esitetyt varaukset lisäävät joulujutun sisältöjen ja sanoman epämääräisyyttä niin, että jopa koko tekstin merkitys muuttuu hie-man sumeaksi. Tässä mielessä varausten tulkinta pragmaattisena ilmiönä osoittautuu hedelmälliseksi analyysin kohteeksi.

Varausten ohessa joulutekstin merkitysrakenteita hämärtävät jotkut epämääräiset luonnehdinnat ja kuvaukset. On esimerkiksi epäselvää, mitä on jutun otsikossakin mainittu *kumma polte*:

- 31 - Ei tätä tunnetta osaa kuvailla. Kotiin on aina hyvä palata, mutta jonkin ajan kuluttua alkaa kaipaamaan Lappiin. *Se on kuin jokin kumma polte*, joka tuntuu syvällä sisällä, Murrot miettivät ikkunasta avautuvaa avaraa maisemaa katsellen.

Ilmeisesti *kummassa poltteessa* on kyse silkasta hiljaisuuden kaipuusta ja Lapin lumosta, jossa *vain on sitä jotakin*. Tämän enempää diskurssi ei paljasta: mutkattomasti se kertoo, että erämaahotellissa on hyvä viettää joulua ja näin monet haluavatkin tehdä.

3.2. Rakkauden sanomaa

Kalevan joulusivujen pääjuttu *Rakkauden sanomalle on tilaa* on taitettu 6,5 palstalle siten, että jutun yläpuolella on noin kuuden senttimetrin korkuinen gallupkysely kansalaisten joulutoiveista. Jutun viereen 1,5 palstalle on taitettu palkki, jossa ovat mukana jutut *Tapaninpäivä muistuttaa ensimmäisistä marttyyreistä* ja *Yksinäisten juhliin, kirkkoon tai kapakkaan*. Pääjutun alapuolella sivun alalaidassa on teksti- ja kuvakokonaisuus aattoillan saunasta. Jouluteeman jälkimmäisellä sivulla yritysten naisjohtajat kertovat joulutunnelmistaan; lisäksi on muutamia juttuja joulun vietosta ulkomailla.

Kalevan joulujutun aiheena on jouluun valmistautuminen kristillisten arvojen pohjalta. Juttua varten on haastateltu Oulun evankelisluterilaisen hiippakunnan piispaa Samuel Salmea sekä Oulun ortodoksisen hiippakunnan piispaa Panteleimonia. Jutun kuvituksena on puolilähikuva kummastakin piispasta sekä kuvat heidän kirkollisista symboleistaan, virka-asuun kuuluvista kaularisteistä. Ristit ikään kuin korostavat kirkkojen ekumeenisiä eroja, vaikka itse leipätekstin perusteella piispat ovat perin yksimielisiä joulun hengellisestä sanomasta. Otsikkoon kuuluvassa jälkirivissä yksimielisyys kiteytyy piispa Salmelta lainattuun sitaattiin: ”*Jokaisen on itse nähtävä vaiava henkisen kasvun eteen. Ei yhteiskunta voi tuoda arvoja valmiina.*”

Piispojen haastattelun kohoaminen Kalevan joulusivujen kärkeen on eräänlainen terveen järjen mukainen ratkaisu, sillä ylipäänsä joulun alla lehtien tapana on julkaista kristinuskoon liittyviä kirjoituksia. Toisaalta Kalevankin jutusta ilmenee, että kirkolliset henkilöt edustavat sellaista auktoriteettia, jonka sanomisia ei teksteissä kyseenalaista – on luonnollista toistaa sellaisenaan piispojen esittämät mielipiteet. Tässä mielessä suomalaisen lehdistön suhtautuminen kirkollisiin henkilöihin on hieman samankaltainen kuin brittiläisen median suhde virallisiin tai muutoin legitiimeihin uutislähteisiin. Niin kuin Fairclough (1997: 69) huomauttaa, kyseessä on yhteyksien ja toimintatapojen verkosto, johon viitataan systemaattisesti sekä ”faktojen” lähteenä että niiden vahvistuksena. Brittimediassa tällaisia ovat hallitus-, viranomais- ja poliisilähteet, työnantajien ja -tekijöiden ammattiliitot sekä tieteen asiantuntijat. Epäluotettavaksi katsottuja organisaatioita ei oteta lukuun lainkaan tai niihin viitataan harvemmin.

Tekstuaalisesti Kalevan joulujuttu on varsin monisyinen, vaikka se rakentuu ainoastaan kahden henkilön haastattelun varaan. Avointa intertekstuaalisuutta – konventionaalisiin signaaleihin ja eksplisiittisesti⁵ ilmipantua teks-

⁵ Kuronen (2004) kiteyttää implisiittisen ja eksplisiittisen eroiksi sen, että implisiittinen on näkyvätöntä, ei julkilausuttua ja eksplisiittinen näkyvää, selvästi ilmaistua, suoraan sanottua.

tienvälisyyttä – jutussa edustavat piispojen haastattelusta tehdyt suorat lainaukset sekä jutun alkuun sijoittuva viittaus Mika Waltarin joulutarinaan. Piispa Salmi käyttää Waltarin tekstiä kuvaillessaan joulunaluskiireitä:

- 32 ”On hämmästyttävää, että *tarina* on kirjoitettu 62 vuotta sitten. *Siinä* puhutaan kiireestä, hössötyksestä ja lahjapaljoudesta”, Salmi sanoo. ”Ainoa ero nykyisyyteen on, että termiä reklaamivalot ei enää käytetä”, hän hymähtää.

Avoimen intertekstuaalisuuden lisäksi joulujuttuun sisältyy implisiittistä perustavaa intertekstuaalisuutta, joka ilmenee tekstin yleisinä käytänteinä ja tekstilajien toimintoina (ks. Heikkinen 2000 a: 74). Perustavuutta edustaa esimerkiksi se, että lehtihaastattelussa keskeisin hahmo on haastateltava eikä haastattelija (kuten tapahtuu eräissä kotimaisissakin tv-keskusteluissa). Edelleen haastatteluille on ominaista, että julkituotuja mielipiteitä ei välttämättä dokumentoida kappale kappaleelta:

- 33 Joulu ei *ikävä kyllä* ole kaikille rauhallista aikaa, moni perheкриisi kärjistyy silloin.

Esimerkin perusteella perustava intertekstuaalisuus toisinaan aiheuttaa hämmennystä: kuka on esimerkkiin kirjoittautuneen *ikävä kyllä* -kommentin esittäjä. Kontekstin perusteella asiaa ei voi ratkaista, sillä esimerkkikappaletta edellä äänessä on piispa Panteleimon, jäljessä seuraa piispa Salmi. Periaatteessa kommentti voi olla peräisin toimittajalta, mutta lehdekielen totunnaisiin neutraaleihin muotoihin verrattuna olisi yllättävää, että itse toimittaja kirjoittautuisi tekstiin kovin vahvana mielipidevaikuttajana (ks. tarkemmin Hiidenmaa 2003: 206–211).

Esimerkkiä 33 selkeämmin nimenomaan kirjoittajan tekemä tulkinta on mukana kuvatekstissä esiintyvässä vihjemerkityksessä:

- 34 Ekumeenisessa ilmapiirissä on selvää, *ettei eroja haluta korostaa*, piispat huomauttavat.

Kieltoverbin vaikutuksesta esimerkkiin tulee lisämerkitys ’eroja pitäisi korostaa’. Lisämerkitys puolestaan johtaa tulkintaa sellaiseen käsitykseen, että ennen haastattelua toimittajalla on ollut jonkinlainen mielikuva kirkkojen välisestä erosta jouluun liittyvissä kysymyksissä. Haastattelut eivät kuitenkaan ole olettamuksia tukeneet, mutta alkuperäinen ajatus on toimitusprosessin kuluessa säilynyt kirjoittajan mielessä ja tullut mukaan lopulliseen tekstiin väittämän negaationa ja erityisenä kiertoilmauksena.

Vihjailevuudessaan viesti 34 edustaa tekstin implisiittisiä merkityksiä. Tekstin tulkintaan se tarjoaa sellaisen näkökulman, että vaikka kirkkokunnilla pitäisi olla näkemuseroja, joulun suhteen piispat ovat kohtuullisen yksimielsiä. Viime kädessä tällainen piilomerkitys edustaa tekstiin kirjoittautunutta ideologiaa, jonka mukaan joulu on arvokas juhla riippumatta kansalaisten uskonnollisista vakaumuksista. Tässä mielessä juuri ilmipanematon ennako-oletus lopulta kykenee kutomaan koko tekstistä sisällöllisesti sidosteisen, koherentin, kokonaisuuden, jota myös vastaanottaja tulkitsee 'arvokkaan juhlan' merkityksessä.⁶ Heikkisen (1999: 101) mukaan tällainen vastaanotto on mahdollista siksi, että tekstiin kirjoittautuneen ideologian kannalta nimenomaan implisiittisimmät merkitykset ovat luonnollistumien välittämisessä usein tehokkaampia kuin eksplisiittiset väittämät. Suoraan sanomatta jätetty tai jäänyt ei herätä niin paljon vastaväitteitä kuin suoraan sanottu. Näin tekstien merkitykset olisivatkin monikerroksisia siten, että selvästi eksplikoituja merkityksiä (vähiten tulkintaa, päättelyä tms. vaativia) pitää koossa implisiittisempien (enemmän tulkintaa, päättelyä, tietämystä tms. vaativien) merkitysten verkosto.

Kirkkoja yhdistävät käsitykset ilmenevät esimerkiksi niissä olioiden, ilmiöiden tai tekojen nimeämisissä, joiden mukaan elämme *kovien arvojen* maailmassa, jossa korostuvat ihmisten *paha olo* ja *markkina-arvot*. Piispat ovat huolissaan siitä, että *arjesta irrottautuminen* ja sen *yläpuolelle kohotautuminen* muuttuvat itseisarvoiksi. Panteleimon pahoittelee, että joulu on *rakennettu vain sadun varaan ja kristillinen perinne on hävitetty* 'joku on hävittänyt'. Joulun henkeen Panteleimon lukisi vanhempien kunnioittamisen *muulloinkin kuin jouluna* ja kristillisen sanoman, *sinisen hetken*, etsimisen.

Kirkkoja yhdistävästä näkökannoista joulujuttuun kirjoittautuu myös huoli kirkossa kävijöiden vähäisestä määrästä:

35 Myös Panteleimon iloitsee siitä, että ortodoksikirkko täyttyy *edes jouluna*. ”*Kynnys kirkkoon tulolle on korkea*, kun kirkollista elämää ei opetella kotona. Moni on epävarma siitä, miten kirkossa pitää käyttäytyä”, pahoittelee Panteleimon. *Siksi onkin tärkeää, että uskonto tuodaan myös kirkkojen ulkopuolelle*, Panteleimon sanoo.

⁶ Esimerkiksi Hellman (1995) ajattelee juuri niin, että kokonaisissa diskursseissa sisällöllinen yhtäläisyys ja jatkumo tavallisesti on ilmipanematonta sidoksisuutta, koherenssia. Tekstin rakenteissa konkretisoituvat koheesiokeinot olisivat tämän ajatuksen mukaan pikemminkin katkaisemassa yhtäläisyyttä kuin rakentamassa entistä vankempaa koherenssia.

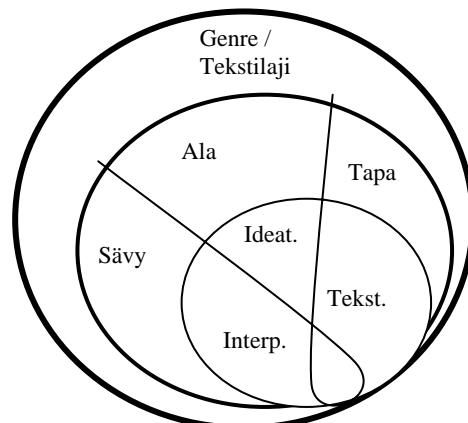
Edellisen voi ilmaista myös toisin: koheesiokeinoja ei edes tarvita, jos teksti on riittävän koherentti – kuten uutisjutut usein ovat.

Piispan maininta uskonnon tuomisesta kirkkojen ulkopuolelle on kiintoisa. Tietyksi lausuma voidaan kontekstin perusteella ymmärtää joululaulujen ja pyhäkoulujen merkityksen korostamiseksi, mutta aivan yhtä hyvin toteamus voi palautua itse haastattelutilanteeseen, jossa piispa on ajatellut julkisen sanan ja haastattelun palvelevan kirkon toiminnallisia tavoitteita (niin kuin monet julkisuuskuvistaan huolehtivat yhteisöt ajattelevat). Tässä mielessä tekstin lopetus palautuisi hermeneuttiseen kehään (ks. Kakkuri-Knuuttila–Ylikoski 1998: 30) ja siihen nojautuvaan merkityksen muljahdukseen (termistä ks. Varis 1998: 133), jonka mukaan koko jouluteksti onkin lopulta piispojen harjoittamaa ammattia: kirkon sanoman välittämistä kansalaisille.

4. Oksien namuset: selitys

Diskurssin selitykseen kuuluu selvittää, mihin laajempaan sosiokulttuuriseen yhteyteen tekstit kuuluvat, mitkä ovat niiden yhteiskunnalliset ehdot ja millaisia todennäköisiä vaikutuksia niillä on. Sosiokulttuurisesta käytännöstä analyysin kohteeksi yleensä tulevat ainakin taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset aspektit, tekstien välitön tilannekonteksti sekä instituutioiden, yhteiskunnan ja kulttuurin luoma kokonaisuus. Lisäksi kysymyksiin kuuluvat tekstien välittämät tieto- ja uskomusjärjestelmät, ideologiat, valtasuhteet sekä näkemykset siitä, millaisia yhteiskunnallisia subjekteja ihmiset ovat. (Fairclough 1997: 85, 265, 268.)

Kysymys tilannekontekstin vaikutuksesta on sikäli mielenkiintoinen, että vaikka Fairclough paljon tukeutuu systemis-funktionaalisen kieliopin teoreiaan, nimenomaan kontekstin kohdalla hän ohittaa kieliopin keskeisen kontekstuaalisen hahmotelman: näkemyksen rekisterin ja genren välisestä työnjaosta. SF-kieliopissa juuri rekisteri on kontekstissa se alue, joka yhdistää tekstimerkitysten metafunktiot genreen ja siten myös ideologiaan (ks. Heikkinen 2000 b: 119–128; Martin–Rose 2003: 263–269):

Kuva 2. Kielen, rekisterin ja genren suhde rekisteri- ja tekstilajiteoriassa.

Kuva 2 osoittaa, että SF-kieliopin mukaisesti tekstin ideationaalinen funktio toteutuu kontekstin – täsmällisemmin sanottuna rekisterin – alassa, interpersoonainen funktio sävyssä ja tekstuaalinen funktio tavassa (ks. Halliday 1978: 63). Alasta, tavasta ja sävystä muodostuva rekisteri puolestaan saa kontekstuaalisen vastineensa tekstilajista eli genrestä.

Jouludiskurssissa genren, rekisterin ja kielen (metafunktioiden) välinen yhteys ilmenee esimerkiksi siten, että muuhun lehtikieleen verrattuna joulujutut kykenevät stilistisesti tunnusmerkkisiin ilmauksiin: aikaisemmin (esim. 2) esiintynyt infinitiivimuoto *ovet vetäistiin joulun tulla* on poikkeuksellinen kirjoitetussa yleiskielessä, sillä permissiivinen lauseenvastike ei yleensä tule kyseeseen, jos hallitsevana verbinä on *vetäistä* (ks. Leino, Jaakko 2003). Muotona infinitiivi lisää otsikon⁷ runollisuutta; uudissana *virtuaaliyllätys* (esim. 1) taas leimautuu kepeäksi sanaleikkelyksi, joka assosioituu joulun lapsenomaiseen tunnelmaan (vrt. esim. 7 *joulupuita ravistellaan*).

Tekstuaalista funktiota toteuttavat ja leikittelevät ilmaukset siis ilmenevät rekisterin tavassa. Omalta osaltaan ne vaikuttavat siihen, että koko jouludiskurssin genre saa leikkittelyn ja joulumielen piirteitä. On kuitenkin tärkeä huomata, että genren ja tekstuaalisen funktion välinen yhteys ei välttämättä toimi niin, että metafunktiot määräisivät, millaisia ulottuvuuksia genreen tulee. Sen sijaan kieliyhteisön ideologia ja genre pitkälti ratkaisevat, millaiset rekisterit ovat soveliaita jouludiskurssissa ja mitkä merkitykset rekisteriin on mahdollista koodata.

Leikkimielisyys ei jouludiskurssissa rajoitu kielen rakenteellisiin ilmiöihin, vaan se voi ilmetä kokonaisina juttuaiheina ja näkökulmina. Kiehtovaa esimerkiksi on, että sanomalehden sivuilla (LK 25.11.) kohtaavat toisensa mielikuvitusmaailman diskurssit:

37 Joulupukki ehtii myös Ankkalintaan
Korvatunturillakin luetaan Aku Ankkaa

Lapin Kansan Ankka-jutun ideana on tarkastella joulupukin esiintymisiä Aku Ankka -sarjakuvan sivuilla. Lehtijutun mukaan ensimmäisen kerran Suomessa nähtiin Carl Barksin piirtämä joulupukki vuonna 1951. Jutussa tiedetään myös, että Aku Ankasta tutun punapukuisen joulupukin on vuonna 1931 ensimmäisen kerran ikuistanut ahvenanmaalaista sukujuurta oleva taiteilija Haddon Sundblom. Joulupukki itse kehuu nuttunsa punaista väriä:

⁷ Runollisuuteen ja sanaleikkelyyn mieltyy myös esimerkki 2:n konteksti: juttua kuvittaa kuuden palstan värikuva joulukulkueesta, jossa on mukana eksoottisia eläimiä – aaseja Ranuan eläinpuistosta. Kulkueeseen osallistuvilla lapsilla, nuorilla ja aikuisilla on monenkirjavat asusteet.

- 38 – Punainen nuttu on vaatturitontun käsialaa, ilokseni se näkyy silloin tällöin myös Aku Ankassa. Punainen on lämmön ja sydämellisyyden väri, se tuo mieleen Lapin ruskan ja revontulet. Sitä paitsi punainen väri sointuu hyvin Petterin nenään, Joulupukki luonnehtii. (LK 25.11.)

Pohtiessaan Aku Ankan ja joulupukin yhteyksiä esimerkki 38 on konkreettinen näyte siitä, millä tavoin Faircloughin painottama viihteellistyminen saattaa ilmetä mediassa. Mielikuvitushahmojen käsittely viihdesivuilla ei tietystikään ole täysin tavatonta, ja tässä mielessä esimerkki 38 havainnollistaa, että lehtikielellä on todella muitakin tehtäviä kuin informaation välittäminen. Näistä tehtävistä puhuessamme olemme tekemisissä kommunikaation erityisten tarkoituksien – intentioiden – kanssa, ja tällöin koetamme selvittää, mitä viestin lähettäjät todella tarkoittavat erilaisilla lausumillaan. Tavallisesti intentioiden analyysi osoittaa, että itse viestintä tai kielenulkoisessa maailmassa vallitsevien asiantilojen muuttaminen ei olekaan kielenkäytön tärkein päämäärä. Sen sijaan käytämme kieltä saavuttaaksemme jonkinlaista hyötyä tai mielihyvää. (Tarkemmin Varis 1998: 35–37.)

Esimerkissä 38 yhdistyvät sekä hyödyn että mielihyvän tavoittelu siinä mielessä, että Aku Ankan ja joulupukin esiintyminen samassa tekstissä tuottaa mielihyvää monille lukijoille. Toisaalta Anka-teksti palvelee myös LK:n hyötyä siinä mielessä, että jos lehdessä on kiinnostavia juttuja, ne lisäävät lehden lukuarvoa, mikä puolestaan palautuu hyödyksi mainostajien suopeana toimintana.

Kaikesta esimerkin 38 leikittelystä huolimatta voidaan yleistää, että perimiltään jouludiskurssi on silti yhtä vakavamielinen kuin muukin lehtikieli. Lapin Kansassa pääpaino on matkailuun liittyvillä jutuilla, kun taas Kaleva kirjoittaa tiernapojista ja joulun tapaperinteestä. Merkittävä osuus Kalevan joulujutuissa on erilaisilla kulttuurisivun teksteillä, joissa käsitellään esimerkiksi keisari Aleksanterin asemaa oululaisessa joulussa (Kal 22.12.), joulun alla julkaistuja äänitteitä (Kal 20.11.), joululelujen historiaa (Kal 23.12.) tai taidenäyttelyjen välittämää joulukuvaa (Kal 21.12.). Perinnejutuissa kerrotaan jouluaskareista *Joulu syntyy itse tekemällä* (Kal 11.12.) tai jouluun valmistautumisesta:

39 **Jouluihminen elää vuoden parasta aikaa**

Raution perheessä soivat jo joululaulut ja leivonnaiset tuoksuvat, vaikka koti saa varsinaisen jouluasunsa vasta aattona. Kuusen koristeet ovat osin pariskunnan lapsuudenkodeista ja osin uusia. (Kal 15.12.)

Kalevan perinnejutut (mm. edellinen esimerkki) osoittavat, että joulu todella

mielletään perhejuhlaksi ja vuotuisjuhlien huipentumaksi. Niin kuin Sirpa Karjalainen (1998: 212) muistuttaa, joulun sijoitus merkkipäivien keskinäisessä kilvassa on sadan viime vuoden aikana noussut tasaisesti. ”Joulun tienoille kinostuneista juhlapäivistä ja huvituksista muodostuu koko vuoden vaihdetta hallitseva juhlakausi.”

Sanomalehdissä joulun suosio ilmenee viime kädessä diskurssin juttujen todella suurena määränä: vain harvoja aiheita käsitellään joka päivä niinkin kauan kuin pari kuukautta. Sosiaalikulttuuristen käytänteiden näkökulmasta juttujen määrä on tietysti terveen järjen mukaista siksi, että juuri arkipäivää lähellä olevat asiat lukijoita kiinnostavat.⁸ Toisaalta joulukirjoittelu selittyy taloudellisesta näkökulmasta ja siitä, että varsinkin Lapin Kansan alueella juuri joulu on matkailukauden huipentuma, joka täyttää Napapiirin parkkipaikat ja postisäkit. Tosin myös Kaleva tiedostaa joulun markkina-arvon, vaikka taloussivujen uutisessa ensin mainitaan, että joulukaupan kasvusta ennakoidaan *viime vuotta hieman vaisumpaa*. Ilmaus kätkee merkityksen, että kaupan kasvu jatkuu joka tapauksessa:

40 Myyntimäärät *tulevat* kuitenkin *olemaan suuremmat kuin aikaisemmin*. Joulukuun vähittäiskaupan kokonaismyynti ilman auto- ja polttoainekauppaa yltäneenä tänä vuonna 2,5 miljardiin euroon. Varsinaisen joulukaupan arvioidaan yltävän lähes 700 miljoonaan euroon. Tällöin joulukauppaan luetaan joululahjat ja muut joulutarvikkeet sekä jouluruoat. (Kal 6.11.)

Joulun taloudellisista arvoista kirjoittaessaan sanomalehdet sitoutuvat ideologiaan, jonka mukaan juuri kaupallisuus on olennainen osa joulua – se on luonnollistuma, joka ohjaa kansalaisia ostamaan lahjoja, käymään pikkujouluissa, kuuntelemaan ja laulamaan joululauluja tai valmistelemaan kodikasta joulutunnelmaa. Julkinen jouludiskurssi on myös kovin aggressiivinen: tiernapojat kiertävät kaupunkia miekat heiluen, turistit pyyhältävät suihkukoneella pikavisiitille joulupukin Pajakylään, kännykkäkauppiat taistelevat markkinaosuuksista ja miehiset auktoriteetit sanelevat, millainen olisi aito, hiljaisuuteen pyrkivä joulu, joka – todella – käytännössä lähes aina on naisen tekemä.

Miehisen vallan ja aggressiivisen käyttäytymisen kirjoittautuminen jouludiskurssiin ei tietystikään ole toimitusten tietoista ja harkittua toimintaa. Roger Fowlerin (1991: 41) ajatusta seuraten on korostettava, että lehdet itse

⁸ Arkipäivän ja niin sanotun kovan uutisen lukuarvon ero selviää mm. vertailemalla joulujuttujen määrää valtion budjettikäsittelyn uutisointiin. Kun samaan aikaan jouludiskurssin kanssa otin talteen vuoden 2002 budjettidiskurssin lehtijuttuja, aineistoa kertyi huomattavasti vähemmän, vaikka tarkastelujakso alkoi jo elokuun alusta 2002.

eivät ratkaise, mitä uutisaiheita maailmassa on olemassa ja ketkä ovat läsnä uutisten kuvaamisessa toiminnoissa. Tästä seuraa, että juttujen arvosidonnainen kielenkäyttö ei suoraan palaudu toimituksen ratkaisuihin. Sen sijaan käsitykset ideologisista salaliitoista korostavat liikaa toimituksen viestinnällistä vaikutusvaltaa; vastaavasti on lukijan aliarvioimista, jos hänen oletetaan automaattisesti imevän ja sisäistävän teksteihin sisältyvät ideologiset merkitykset.

Kielenulkoiseen todellisuuteen vihdoinkin palautuu myös se, miksi etenkin Lapin Kansan tekstejä hallitsee kaupallisuuden ja matkailun ideologia. Kyse on nimenomaan taloudellis-kulttuurisesta kontekstista ja siitä, että joulupukki vaikuttaa Lapin Kansan levikkialueella. Vastaavasti tiernapojat ovat Kalevan levikkialueen ilmiö. Tiernaperinteen lisäksi Kalevan jouludiskursseissa tosin korostuu myös muu perinnetietous, muun muassa perheen yhteisen joulun arvostaminen (esimerkki 39).

Perinne- ja perhekeskeisen joulun positiivinen arvottaminen Kalevan joulujutuissa selittynee ennen muuta lehden levikkialueella vaikuttavien hengellisten suuntausten arvomaailmasta. Kun siis Kalevan lukijakunnasta merkittävä osa arvostaa myönteisesti perhettä ja läheistä hengellistä yhteisöä, on täysin ymmärrettävää ja odotuksenmukaista, että myös Kalevan joulujutuissa painotetaan kodin joulua enemmän kuin Lapin Kansassa, jonka levikkialueella joulumatkailu taloudellisena intressinä on muita painavampi arvo. Tällä tavoin sosiaalis-kulttuurinen ideologia vihdoinkin määrää, millaisia joulujuttuja Lapin Kansa ja Kaleva lopulta julkaisevat.

5. Lapsi hangessa?

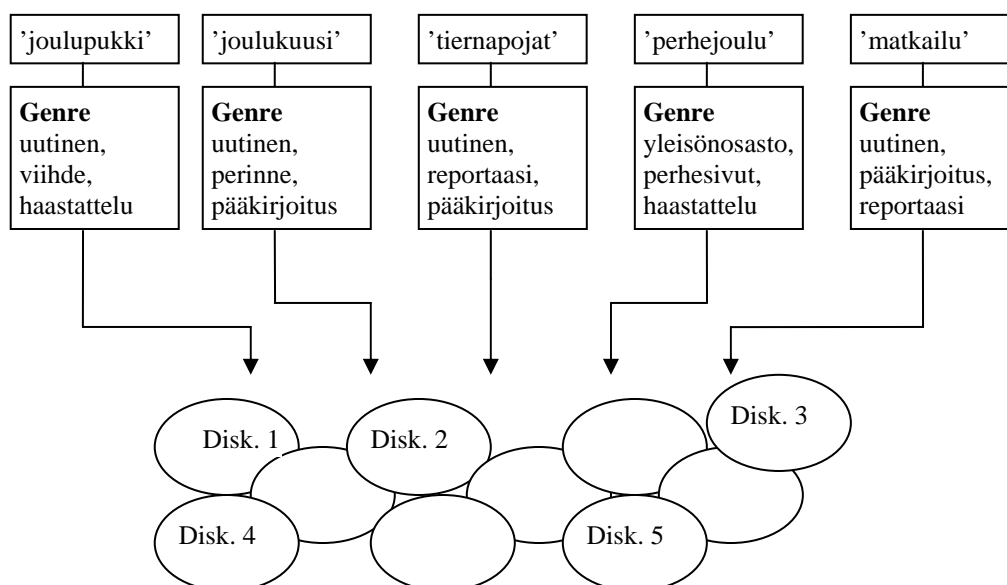
Edellä tekemäni diskurssianalyysi (DA) Lapin Kansan ja Kalevan jouluaiheisista jutuista marras–joulukuulta 2002 osoittaa, että Norman Faircloughin teoreettinen malli on sinänsä toimiva kattavan DA:n lähtökohdaksi. Ongelmia mallin soveltamiseen kuitenkin tulee, jos analyysin kohteena on kovin laaja aineisto, sillä nykyisellään Faircloughin näkökulma varsinkin tekstien lingvistikuvauksessa ja tulkinnassa soveltuu mieluummin yksittäisten tekstien kuin tekstijoukkojen tulkintaan.

Suurten aineistojen käsittelyn ongelma voidaan kuitenkin välttää, jos diskurssia lähestytään ikään kuin jänistä kiertämällä: ensin otetaan tutkailun kohteeksi diskurssin uloimmat ja suuripiirteisimmät ominaisuudet, kuvailaan niitä ja muodostetaan käsitys diskurssin yleisluonteesta. Tämän jälkeen jatketaan kierrosta ja tutkitaan täsmällisemmin yhden tai muutaman muun

diskurssille tyypillisen tekstin avulla, millaisia kielellisiä merkityksiä ja sosiokulttuurisia käytänteitä diskurssi suosii. Edelleen jahtikierros jatkuu kohti diskurssin ydintä ja sen ideologisten merkitysten selittämistä. Tällä tavoin tutkimuksessa on mahdollista muodostaa käsitys koko diskurssin olemuksesta aina sen makrorakenteista mikrorakenteisiin.

Ehdottamani toimintamalli on yksi näkökanta uusinta tekstin- ja diskurssintutkimusta askarruttavaan kysymykseen analyysien aineistojen määrästä. Niin kuin Pekka Pälli (2004) huomauttaa, keskustelua käydään nimenomaan siitä, millainen aineisto on riittävä tulkintojen tekemiseksi. Pällin mukaan diskurssien analyysi on kuitenkin aina viime kädessä tulkintaa. Laajaan ja monipuoliseen aineistoon tukeutuva analyysi pystyykin kiistatta esittämään tulkintojen tueksi sellaisia säännönmukaisuuksia, joiden kautta tulkintojen teko on perustellumpaa kuin analyysissä, jonka aineistona ja tulkinnan kohteena on esimerkiksi yksittäinen teksti.

Laajat aineistot lopulta johtavat siihen, että diskurssien rajat käyvät epämääräisiksi. On esimerkiksi kyseenalaista, kuuluuko jääkiekkoilija Saku Koivun terveydentilaa käsittelevä juttu *Koivun joulutoive: terveyden säilyminen* (Kal 22.12.) enää itse jouludiskurssiin vai mieluummin sellaisten urheilujuttujen joukkoon, jossa ylipäänsä seurataan suomalaiskiekkoilijoiden elämää NHL-liigassa. Kun vielä otetaan huomioon, että diskurssi ei synny pelkästään sanoman sisällöstä vaan myös sen muodosta, mikä tahansa laaja aineisto uhkaa hajota hallitsemattomaksi kaaokseksi. Toisaalta juuri kaaosta hillitsemään soveltuu Faircloughin käsitys diskurssijärjestyksistä, jotka joidenkin muiden DA-tutkijoiden tavoin voidaan esittää erityisinä osadiskursseina:

Kuva 3. Diskurssijärjestyksen, genren ja tekstimerkityksen suhde diskursiivisessa käytännössä (mukaella Reislingin ja Wodakin (2001: 38) mallista).

Kuva 3 on tulkittavissa niin, että jos tekstin aiheena on esimerkiksi perhejoulu ja jouluvalmistelut (esim. 39 edellä), se voi edustua monen eri genren joukossa: mm. uutisena, reportaasina, yleisönosastokirjoituksena, pääkirjoituksena, lehden palvelusivujen valistustekstinä, pilakuvana tai vaikkapa kirkollisten piispojen haastattelussa. Yhdessä genren ja tyylin kanssa tekstin aihe vihdoin osoittaa, millaiseen diskurssijärjestykseen kyseinen teksti kuuluu. Tutkimuksessa puolestaan on mahdollista käsittää 'perhejoulu' yhdeksi diskurssiksi, mutta osadiskurssien ja diskurssijärjestysten valossa voidaan myös päätyä näkemykseen, jonka mukaan kaikki jouluaiheiset osadiskurssit yhdessä muodostavat sanomalehtien jouludiskurssin. Tässä mielessä osadiskurssien määrä on periaatteessa avoin joukko, mitä kuvassa 3 kuvastavat siihen sisältyvät nimeämättömät diskurssit (tyhjät alaosan ympyrät). Tulkitaan puoltaa muun muassa se, että vuosikymmenien kuluttua on jokseenkin merkityksetöntä, kerrotaanko tiernapojista nykyisen lehden pääkirjoituksessa, kulttuurisivuilla vai talousuutisissa: tulevaisuuden tutkijaa todennäköisesti kiinnostaa vain se, millä tavalla tiernaperinne viritettiin kukoistukseen Suomen Oulussa 2000-luvun alussa. Täsmällisessä tutkimuksessa toki myös tulevaisuuden lingvisti ottaa huomioon, että eri genret antavat mahdollisuuden erilaisten merkitysten välittämiseen.

Olennaista diskurssien ja osadiskurssien analyysissä on, että tarkastelu nojautuu koko ajan intertekstuaaliseen ja kontekstuaaliseen tietouteen: jotta kykenee analysoimaan osadiskurssin piirteitä, joukosta tekstejä täytyy poimia niin paljon samankaltaisia rakenteellisia ja sisällöllisiä yhtymäkohtia, että voimme puhua yhtenäisen genren olemuksesta. Käytännön tekstin- ja diskurssitutkimuksessa kontekstin tai intertekstuaalisuuden kuvaaminen ei kuitenkaan ole aina yksinkertaista – varsinkaan, jos tutkija ei tunne sitä yhteisöä, joka tekstejä tuottaa ja tulkitsee. Tällöin tosin voidaan ajatella Anne Mäntyksen (2003: 30) tavoin, että jokaisella kulttuurin jäsenellä on tietoa kulttuurinsa tavasta luokitella ja kategorioida kielenulkoisen todellisuuden ilmiöitä ja että kulttuurin jäsenyyden tuoma tieto on apuna silloinkin, kun arkielämässä luetaan ja tulkitaan sanomalehtiä.

Kulttuurisen kontekstin korostuminen diskurssianalyysissä johtaa vihdoin päätelmään, että tekstintutkimuksen kohteena ei lopulta eikä yksin olekaan itse teksti vaan myös koko sosiokulttuurinen yhteisö, joka osallistuu tekstin välittämään kommunikaatioon. Tässä mielessä kriittisen lingvistin on todella syytä tarkkailla aikansa kulttuurin virtauksia esimerkiksi lukemalla kirjallisuutta; yhteiskunnallisessa keskustelussa tiedotusvälineiden seuraaminen puolestaan on vähintäänkin, mitä diskurssien tutkija voi tehdä yleissivistyksensä hyväksi.

Takasivu (tutkijan mahdollisuudet)

Sanja Starck & Markku Varis

1. Johdanto

Kokoelmassamme tähän mennessä esillä olleet artikkelit ovat enimmäkseen käsitelleet Oulun yliopistossa tehtyä lehtikielen tutkimusta diskurssianalyysin näkökulmasta. Artikkelien perusteella on piirtynyt eräs vaihtoehtoinen kuva siitä, millaista nykysuomalainen lehtikieli on, mitä aiheita se ottaa uutisoitavaksi ja millainen on se todellisuus, jota lehtijutut hahmottavat. On silti korostettava, että esillä on ollut vain kapea siivu lehtikielen tutkimusta ja lehdistön sisältöä. Mitään tyhjentäviä vastauksia ei siis ole saatu aikaan: työsarkaa riittää vielä lukemattomille tutkijasukupolville.

Uusien tutkimusten tarvetta selittää jo perinteinen tieteen määritelmä, jonka mukaan ”tiede on järjestelmällistä ja järkiperaistä uuden tiedon hankintaa” (Haaparanta—Niiniluoto: 1986: 7). Määritelmä pitää sisällään ajatuksen, että ei edes diskurssianalyysi voi jäädä paikoilleen vaan se on koko ajan liikkeessä (ks. Jokinen—Juhila—Suoninen 1999). Toisin sanoen jotta saisimme lehtikielestä uutta, järkiperaistä ja järjestelmällistä tietoa, myös oululaisen fennistiikan on etsittävä uusia tutkimusmenetelmiä ja teoreettisia näkökulmia lehtikielen analyysiin.

Seuraavassa katsauksessamme on tarkoitus hahmottaa, millaisia teoreettisia ja metodologisia mahdollisuuksia diskurssianalyysi tarjoaa uusille tekstintutkijoille. Ajatuksen aihioita etsimme teorian, metodin, tutkimusaineiston ja akuuttien tutkimusongelmien parista. Tarkoitus ei ole tehdä tyhjentävää tilitystä vaan viritellä tieteellistä polemiikkaa.

2. Diskurssianalyysin olemus

2.1. Miksi tarvitsemme diskurssianalyysiä?

Diskurssianalyysi (DA) on viestien kielitieteellistä ja sosiaalista tulkintaa, jossa tarkastellaan, mitä sanotaan ja miten sanotaan (esim. Ahponen 2001: 253). Kuten Peter Stockwell (2002: 62) tiivistää, keskeistä DA:ssa on, että siinä kieli ymmärretään sosiaalisena prosessina, jossa on mukana erilaisia osallistujia erilaisista sosiaalisista ryhmistä erilaisine tavoitteineen ja uskomuksineen. Itse analyysissä tutkija pyrkii osoittamaan, millainen vaikutus kielellä on sosiaalisessa kontrollissa ja manipulaatiossa ja miten kielen pi-

dikkeitä on mahdollista muuttaa kohti emansipaatiota, vapautumista.

Diskurssianalyysin määritelmä on niin väljä, että se jättää mahdollisuuksia monenlaisille tulkinnoille ja toisistaan poikkeaville lähestymistavoille. Tekstit ja diskurssit kiinnostavat niin kielitieteilijöitä kuin myös kirjallisuuden- ja kulttuurintutkijoita, filosofeja, psykologeja ja tiedotusoppineita. Kuvaavaa on, että tutkimusta on tehty niinkin erilaisista aihepiireistä kuin etnisyydestä ja rasismista, sukupuolesta ja seksismistä, median käytänteistä, hallinnon ja oppilaitosten kielenkäytöstä sekä uuskapitalismista ja liberaalismista. (Fairclough 2001: 25; ks. myös Kasik 2002.)

Diskurssien asemoitumista tutkimuksen kohteeksi Norman Fairclough (1992 a: 3–6) perustelee muutoksella: (i) Sosiaalisen kontrollin ja vallankäytön ilmenemismuodot ovat muutoksessa siten, että varsinaisten voimakeinojen asemesta valta esiintyy tavanomaisissa ja luonnollistuneissa toimintatavoissa (esim. lääkärin vastaanotolla). (ii) Merkittävä osa yhteiskunnan muutoksesta koskee ammatillista kielenkäyttöä: sitä, miten missäkin viestintätilanteessa tulee käyttäytyä ja miten kommunikaatiosta on tullut osa palvelualan ammattitaitoa. Epämuodollinen ja keskustelunomainen tyyli on siirtymässä entistä enemmän julkisiin ja institutionaalisiin yhteyksiin. (iii) Myös itse kielestä on tullut muutoksen kohde esimerkiksi niin, että monet ammatit tarvitsevat nykyään omaa erityiskieltään, teknistä jargonia, jonka hallitseminen edellyttää omaa erityisosaamistaan sekä puhuttuna että kirjoitettuna viestinä. Kielelliseen osaamiseen siis kuuluu erityistaitoja: täytyy tietää, miten toimia ammatissa, asiakkaana, kasvattajana, lapsena, esimiehenä, työntekijänä tai kollegana.

Faircloughin ja muiden DA-tutkijoiden käsitys muutoksesta voidaan hahmottaa niin, että kieli ymmärretään osaksi toimintaa: kieli on mukana yhteisön vuorovaikutuksen ja sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa.¹ Kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa, ja kielenkäyttäjä on sosiaalinen toimija, ei vain yksisuuntainen viestien pakkaaja ja lähettäjä. Tämän toiminnan muodot

¹ Kielen, ajattelun ja maailman hahmottamisen yhteydestä tunnetuin teesi on amerikkalaisilta Edward Sapirilta ja Benjamin Lee Whorfilta, joiden mukaan ihminen näkee maailman ainoastaan kielen kautta – ikään kuin peilin heijastamana (ks. tarkemmin Leino, Pentti 1987). Aikaisemmin samanlaisia ajatuksia esitettiin saksalaisessa filosofiassa, jossa mm. kansallisromantikko Herder piti kielen ja kansan yhteyttä välttämättömänä. Samaa linjaa ajoi yleisen kielitieteen perustaja von Humboldt, jonka mielestä kansan kieli on kansan sielu. Eksistentiaalisti Heidegger puolestaan julisti, että juuri kielessä ihminen saavuttaa olemuksensa ytimen.

Nuori Wittgenstein sijoittuu edellisten kanssa samaan kielellisen relativismin kannattajiin todessaan, että ”kieleni rajat merkitsevät maailmani rajoja”. Myöhemmin hän sanoutui irti nuoruutensa filosofiasta ja loi teorian kielipeleistä – käsityksen kielestä toimintana. Tosin jo von Humboldt piti kieltä mieluummin toimintana kuin tuotteena. Olennaista toimintateorialle on, että sen mukaan merkitykset syntyvät vasta tilanteessa.

omaksutaan kieliyhteisöön kasvamisen kautta kielen ja tekstien välityksellä. Kieli on yksi niistä yhteisön semioottisista välineistä, joilla luodaan merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta. (Karvonen 1995: 22.)

Käytännössä viestintä ja kieli toimintana, prosessina, ilmenee esimerkiksi niin, että Suomessa on joskus 1900-luvun lopulla virinnyt keskustelu Suomen mahdollisesta Nato-jäsenyydestä. Toimintana keskustelu on edennyt niin, että vähitellen 2000-luvun alussa siitä on tullut yksi keskeisimpiä vaaliteemoja. Kesällä 2004 keskustelu eli toiminta oli kuitenkin vielä kesken – toiminta ei ollut saavuttanut määränpäättään. Riippumatta siitä, mikä lopulta on oleva Suomen ja Naton suhde, julkishallinnon päättäjät tuskin voivat olla noteeraamatta julkista ja yleistä mielipidettä. Tässä mielessä kansalaiskeskustelu osallistuu päätöksentekoon ja vaikuttaa siihen, millainen on Suomen tulevaisuus.

Nato-keskustelu havainnollistaa poliittisine seuraamuksineen sitä, minkä vuoksi kieli on siirtynyt analyysin polttopisteeseen myös kielitieteen ulkopuolella. Tässä mielessä voimme puhua ”lingvivistisestä käänteestä”, joka ei tarkoita pelkästään kielen korostumista eri tieteenalojen teorioissa. Sen sijaan kieli toimii myös poliittisena areenana, tapahtumapaikkana, jossa yhteiskunnallisia tapahtumia ja toimijoita tuodaan esiin, merkityksellistetään tai jätetään sivuun. (Pietikäinen 2000: 191; kielellisestä käänteestä myös Hänninen 2002.) Tähän voisi lisätä vielä, että kieli ei ole pelkästään poliittisten toimintojen ja tiedonvälityksen väline vaan myös keino edistää kaupallisuutta ja julkisen viestinnän viihteellistymistä.

Julkisen kielenkäytön viihteellistyminen ja muuttuminen manipuloivien päämäärien palvelukseen ei voi olla vaikuttamatta kansalaisten maailmankuvaan, toimintamalleihin ja identiteetteihin. On mahdollista, että viihteellisen viestinnän vaikutuspiirissä vastaanottajien käsitys kielenulkoisesta maailmasta jää yksipuoliseksi: ei tunnisteta kaikkia niitä merkityksiä ja intentioita, joita tekstit sisältävät; ei myöskään hallita kaikkia niitä ei-viihteellisen viestinnän keinoja, jotka sisältyvät yleiseen kompetenssiimme.² Tällainen kehitys tietysti ruokkii itseään siten, että viihteeseen tottunut vastaanottaja ei edes odota tiedotusvälineiltä asiapitoista antia viihteen tilalle. Tämän vuoksi myöskään kaupalliset sisältötuottajat eivät enää ole kiinnostuneet samankaltaisesta faktapohjaisesta polemiikista, jota viljeltiin 1970-luvun sanomalehdistössä, radiossa ja televisiossa.

² Tässä ilmiössä on kyse kasvatussteoreettisesta näkemyksestä, jonka mukaan kasvattaminen on merkitysten välittymistä ja haltuunottoa: oppiminen ja kasvaminen ovat merkitysten muutoksia ja uusien merkitysten syntymistä (Pikkarainen 2004: 14; hieman toisin Sutinen 2003 ja Kivelä 2004).

Kiinnittäessään huomionsa kaupallisuuteen ja viestien yksipuoliseen temaatiikkaan lingvistillä on mahdollisuus ”yhteiskunnalliseen käänteeseen” (Heikkinen–Hiidenmaa 1999). Pirkko Nuolijärven (2002: 31–32) sanoin kielentutkijan ei kannatakaan vähätellä mahdollisuuttaan olla osa yhteiskunnan tutkijoiden joukkoa. Kaikkien yhteiskunnallisesti kiinnostavien tekstien, niin puheen kuin kirjoitetunkin tekstin, on syytä olla myös tekstien lingvistisen analyysin kohteena. Nuolijärvi korostaa kuitenkin, että kielitieteilijän tekemä yhteiskunnallinen tutkimus perustuu ensisijaisesti tekstien ja diskurssien kielioppiin, kielellisiin rakenteisiin ja niiden esiintymisehtoihin. ”Jos kielentutkija analysoi kieltä kielentutkijana, hän analysoi myös yhteiskuntaa.”

2.2. DA kriittisten joukossa

Koska diskurssi on määritelty kielenkäytöksi sosiaalisessa kontekstissa, jää auki niin monenlaisia painotusmahdollisuuksia, että sekä diskurssin käsite että koko analyysin olemus kaipaava täsmennystä (ks. esim. Pälli 2003: 22). Aina ei esimerkiksi ole selvää, mitä itse kukin tutkija tarkoittaa puhuessaan kontekstista, tekstilajista, ideologiasta tai aineiston määrästä ja sen luotettavuudesta.

Tutkimusalueen hajanaisuuteen ovat huomionsa kiinnittäneet muiden muassa Vesa Heikkinen ja Pirjo Hiidenmaa (1999), jotka ovat havainneet kielioppityöryhmän mietinnössä (KK 1994) neljä kielitieteellistä tapaa analysoida yhtä ja samaa tekstiä: makropropositioanalyysi, merkityssuhdeanalyysi, analyysi kriittisen lingvistiikan tyyliin ja arvottavien asenteiden analyysi. Näiden lisäksi mietinnössä pohditaan erikseen tekstisemantiikkaa ja tekstien argumentaatioanalyysiä. Erilaisia tekstintutkimuksen teesejä ja näkökulmia on tarjolla, mutta teesejä keskusteluttava ja näkökulmia kokoava yleisesitys odottaa tekijäänsä. Tosin Reet Kasik (2002) huomauttaa, että juuri Heikkinen ja Hiidenmaa tutkijaystävineen ovat selkeyttäneet tutkimusaluetta painottamalla tekstejä diskurssien asemesta.

Lähestymistapojen, tutkimusmenetelmien ja aineistojen kirjo ei välttämättä tarkoita sitä, että diskurssianalyysi olisi hajoamassa erilaisiin kilpaileviin koulukuntiin. Sen sijaan moninaisuus voi olla suorastaan rikkaus, joka antaa mahdollisuudet kulloinkin tarkoituksenmukaisten ongelmanasettelujen ratkaisuun (ks. myös Fairclough 2001: 25). Ei olekaan ihme, että itävaltalaiset DA-tutkijat ovat omassa teoreettisessa katsauksessaan tulleet tulokseen, jonka mukaan DA:n sisällä on noin 40 teoreettis-metodista suuntausta (Titscher ym. 2000: 51). Eri teoriataustat ovat yhteydessä toisiinsa ikään kuin

miellekartassa. Näin on saatu kuvattua DA:n sumea verkosto, jossa on yhtäläisyyksiä muun muassa Wittgensteinilla, venäläisillä formalisteilla, puheaktiteorialla, Shannonin viestintäkaaviolla, hermeneutiikalla, semiotiikalla, psykoanalyysillä, sosiaalisella antropologialla, funktionaalisella kielipillä ja keskustelunanalyysillä.

Tutkimusalueen suuntauksista diskurssianalyysiin selkeimmin kytkeytyvät kriittinen diskurssianalyysi, kriittinen lingvistiikka, tekstintutkimus ja kriittinen tekstintutkimus – puhutun kielen osalta keskusteluntutkimus. Eri tutkijoiden tuotannossa nämä läheiset suuntaukset saavat eriäviä painotuksia, mutta tuskin tehdään liian radikaalia yleistystä, jos pitäisimme kaikkia *kriittinen*-määritteellä rajattuja suuntauksia sellaisina, että niissä perimmäisenä päämääränä on selvittää teksteihin ja diskursseihin sisältyvien sosiaalisten valtasuhteiden ja ideologian luonne. Hienosäätöä voitaisiin edelleen hahmotella osoittamalla erilaisten suuntausten eroja:

- Kriittinen tekstintutkija painottaa tekstin kokonaisuutta, kun taas kriittinen lingvisti voi kiinnittää katseensa morfeemeihin, lekseemeihin, lausekkeisiin ja muihin tekstin pienimpiin rakenneseisiin.
- Kriittisen tekstintutkijan on mahdollista keskittyä yhden ja ainoan tekstin analyysiin; diskurssianalyysi puolestaan edellyttää joukon samaa aihepiiriä käsitteleviä tekstejä (puhuttuja tai kirjoittuja).
- Kriittinen lingvistiikka antaa avaimet analysoida diskursseja esimerkiksi kieliopillisten muotojen avulla (esim. Fairclough–Wodak 1997); ilman kielen analyysiä DA ei ole kielitieteellistä tutkimusta – joskin se voi aivan hyvin täyttää vaikkapa politologian, sosiaalietieteiden tai kasvatustieteiden kriteerit.

Perusluonteeltaan kriittinen DA ja sitä lähellä olevat suuntaukset ovat laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta. Laadullisen tutkimuksen ongelmana tunnetusti on se, että empiirinen aineisto ei muodostu objektiivisista, kaikille yhteisistä havainnoista. Tutkimusotetta leimaa subjektiivisuus ja havaintojen ainutkertaisuus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tehtyjen analyysien pitäisi olla mitenkään epäluotettavia: myös laadullinen havainto on selitettävissä objektiivisesti ja luotettavasti.

Analyyttistä ja varsin objektiivista diskurssianalyysiä voidaan tehdä etenkin silloin, kun tutkija valitsee aineistoaan avoimin mielin. Tutkijan ei pidä etukäteen päättää, millaisia kieliopillisia muotoja hän aikoo tutkia kriittisesti ja mistä hän tekstin arvoja ja asenteita etsii. Sen sijaan tutkimusongelmat nousevat aineistosta, ja aineisto itsessään osoittaa, onko tärkeämpää kiinnittää katse verbien passiivimuotoihin vai kommenttiadverbiaaleihin. Tällöin ei

myöskään etukäteen tehdä oletusta esimerkiksi naisen alisteisesta suhteesta mieheen tai joulusta autuaana perhejuhlanä. Mitä enemmän tehtyjä päätelmiä perustellaan aineistosta kerättyjen esimerkkien avulla, sitä luotettavampi tutkimuksesta tulee. (Ks. myös Jokinen–Juhila 1999: 86.)

Vaikka siis luotettava tieteellinen analyysi edellyttää avoimuutta, julkisuutta ja argumentaatiota, ei intuitio eli vaistonvarainen tajuaminenkaan ole suljettu pois tutkimuksen lähtökohtana ja menetelmänä. Intuitiota tutkija tarvitsee jo havaitakseen relevantin tutkimusongelman. Lisäksi voidaan Heikkisen (1999: 74) tavoin päätellä, että intuitio on kaikkien kielellisten analyysien taustalla tulkintoja ohjaava kognitiivinen voima, johon vaikuttavat ihmisen oppineisuus, hänen aiemmat kokemuksensa ja tunne-elämänsä.

Ilmiöiden erittely ja niiden syy–seuraus-suhteiden ymmärtäminen nojautuu siihen, että tutkijalla on riittävästi tietoa tutkimastaan kulttuurista. Hyväksyttävä onkin Pekka Pällin (2003: 19) näkemys, jonka mukaan kielentutkijan on pystyttävä relevantisti analysoimaan yhteisöä ja sitä yhteiskuntaa, jossa kieltä käytetään. Kattava DA on siis mahdollista, koska kielentutkijalla on omia kielentutkimuksellisia resursseja yhteisön, yhteiskunnan tai yleisesti vain sosiaalisuuden analysoimiseksi. ”Kielentutkijan ei tarvitse esittää yhteiskuntatieteilijää, osittain hän on sellainen. Diskursiivisuuden perusajatus on se, että kieltä ei voi erottaa sosiaalisesta.”

2.3. DA:n käsitemaailma

Edellä on kerta toisensa jälkeen toistunut näkemys, että DA:n perimmäisenä tavoitteena on harjoittaa ideologiakritiikkiä ja paljastaa kielenkäyttöön kirjoittautuneet valtasuhteet. Käsite 'kriittinen' voidaan Heikkisen tavoin määrittellä kieleen luonnollistuneiden rakenteiden ja erityisesti implisiittisten merkitysten osoittamiseksi (1999: 71–72). Niin kuin Pirjo Karvonen (1995: 39) huomauttaa, adjektiivi ”kriittinen” olisi mahdollista korvata ilmauksella ”tiedostava”. Tällainen muutos eittämättä osoittaisi, että tutkimuksen ja opetuksen tavoitteena ei mitenkään ole arvostella tekstien kieliasua tai ajatuksellista sisältöä: kriittisiä ollaan ainoastaan siinä suhteessa, että tekstiä ei omaksuta sitä mitenkään pohtimatta tai pureutumatta sen merkitysten juurille (ks. Lehtonen 1996: 26).

Ideologiasta puhuminen tässä yhteydessä on sikäli hankalaa, että käsite helposti assosioituu yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden sekä aatehistorian terminologiaan, 'maailmankatsomuksen' ja 'poliittisen aatejärjestelmän' merkitykseen. Kielitieteissä korostuu arkielämä ja se, että jotkut ajatukset, tottu-

mukset ja uskomukset ovat niin sisäistettyjä, että ne aivan huomaamatta ohjaavat ihmisen käyttäytymistä. Arkielämän ideologian lisäksi on olemassa mutkikkaita valtaideologioita, jotka vaikuttavat mm. taiteen, moraalin ja oikeuden kaltaisiin järjestelmiin (Vološinov 1990: 104–121).

Kriittisen tekstintutkimuksen ja diskurssianalyysin näkökulmasta ideologia-käsitettä voidaan täsmentää samoin kuin Heikkinen (1999) tekee pääkirjoitustutkimuksessaan. Tällöin lähtökohtana on oletus, että tekstinulkoinen todellisuus tunkeutuu teksteihin ja on siten teksteistä tulkittavissa. ”Ideologiasta merkityksestä” puhuessaan Heikkinen lähtee siitä, että ideologia on aina kytköksissä valtaan ja se näkyy tekstissä kielellisinä valintoina. Tehtyjä valintoja kieliyhteisön on vaikea havaita, koska ne noudattavat terveen järjen mukaista ajattelua, ovat läpinäkyviä ja kieleen luonnollistuneita merkityksiä. Ne siis ilmentävät kieliyhteisössä vallitsevia ajattelutapoja. Vallitsevat ajattelutavat puolestaan ovat peräisin sosiaalisessa vallassa olevilta ryhmiltä, ja näin ideologisia merkityksiä välittävät tekstit palvelevat vallassa olevien ryhmien intressejä.

Ideologisen merkityksen ja vallan välinen yhteys johtaa siihen, että valta on niillä ryhmillä, jotka saavat sanomansa julkisuuteen ja jotka eniten vaikuttavat maailmankatsomuksiimme: siihen mikä on oikea ja väärä, mikä hyvä ja paha jne. Nyky-Suomen politiikassa näyttää siltä, että valta on ensisijaisesti hallituspuolueilla ja pääministerillä. Tämän sai tuta keväällä 2004 pitkäaikainen pääministeri ja EU-asiantuntijana esiintynyt Paavo Lipponen (tuolloin eduskunnan puhemies), joka julkisuuteen antamiensa lausuntojen avulla yritti ohjailta hallituksen EU-politiikkaa. Hänen mielipiteensä eivät kuitenkaan johtaneet mihinkään toimenpiteisiin, eikä niitä myöskään kommentoitu lehtien pääkirjoituksissa yhtä näkyvästi kuin todennäköisesti olisi puntaroitu pääministeri-Lipponen sanomisia. Istuva pääministeri Matti Vanhanen sen sijaan totesi julkisuuteen, ettei hallituksen EU-politiikka ole muuttunut ja että puhemies Lipponen ei ole niiden pöytien ääressä, joissa päätökset tehdään.

Ideologisten merkitysten muuttuminen luonnollistumiksi ja terveen järjen mukaisiksi ajattelutavoiksi on pitkäaikainen prosessi (Lipponen statuksen heikkenemisessä reilu vuosi riitti). Se edellyttää sitä, että jostakin lähteestä tulee kommunikaatioon sellaista ideologista merkitystä, joka on hyväksyttävissä viestin vastaanottajien joukossa. Hyväksyttävimpiä ovat ne merkitykset, jotka ovat yhteisiä vastaanottajan ideologioiden kanssa: esimerkiksi porvarilukijan on vaikea ymmärtää, mitkä ideologiat ovat Kansan Uutisten pääkirjoituksen takana; samaan aikaan kyseinen porvari hyväksyy Nykypäivän arvomaailman ja lukee pääkirjoituksen mielipiteet niitä pohtimatta. Täs-

sä mielessä terveen järjen mukainen ajattelu on tiedostamatonta toimintaa.

Ilmeisesti suurin haaste kriittisille tutkimuksille tulee nimenomaan siitä, millä tavoin kommunikaation osallistujat tulevat tietoisiksi tiedostamattomasta ideologiasta – millä tavoin myös vastaanottaja oppii näkemään viesteihin kirjoittautuneet luonnollistumat. Tietoisuuden tavoittelussa perimmäisenä päämääränä on ennakkoluuloista ja virheellisistä käsityksistä vapautuminen, emansipaatio. Tavallisesti emansipaatiota pidetään demokratisoitumispyrkimysten edellytyksenä, ja kriittinen DA olisi näin keino vapautua median tai muun julkisen kielenkäytön manipuloivista pyrkimyksistä niin, että kansalaiset osaisivat eritellä median sisältöjä ja hankkia informaatiota useista eri lähteistä (ks. Kellner 1998: 382).

Kriittisen DA:n ja tekstitutkimuksen alalla emansipaation tavoittelu tarkoittaa esimerkiksi sitä, että viestin vastaanottaja kykenee tunnistamaan tekstistä kaikki ideologiset merkitykset eksplisiittisistä implisiittisiin, ymmärtää viestin yhteisöllisen tehtävän ja päämäärät sekä pystyy arvioimaan viestin sosiaalista vaikutusta. Tällaisten kykyjen saavuttamiseksi ihminen tarvitsee erityisesti kielen, mediakulttuurin ja sosiaalisen yhteisön tuntemusta.

Suuret siis ovat haasteet, joita emansipaation tavoittelu asettaa kansalaisille, koululaitokselle ja tiedeyhteisölle. Jos tähän haasteeseen kyetään kuitenkin vastaamaan, voimme yhtyä Douglas Kellneriin (1998: 383), jonka mielestä ”meidän pitäisi luoda uusia poliittisen keskustelun ja vuorovaikutuksen tapoja, tuottaa vaihtoehtoisia media- ja kulttuurimuotoja, käyttää mediaa edistämään yhteiskunnallista valistusta ja miettiä, kuinka mediakulttuuria voidaan käyttää apuna yhteiskunnan demokratisoinnissa”.

3. Vaihtoehtoiset tuulahdukset

3.1. Teoreettis-metodologiset näkökulmat

Se että Norman Faircloughin diskurssiteoria on ollut kokoelmassamme esillä eräänlaisena tarkkailupisteenä, johtuu yhtäältä Oulussa harjoitetun lehtikielen ja DA:n luonteesta ja toisaalta siitä, että kansainvälisestikin Fairclough näyttäisi tätä nykyä olevan kenties keskeisin diskurssianalyysin auktoriteetti. Tämä ilmeni esimerkiksi Tukholmassa 18.–21. lokakuuta 2001 järjestetyssä Samhällets diskursser -konferenssissa, jossa suuri osa esitelmistä nojautui nimenomaan Faircloughin ajattelumalliin.

Faircloughin suosiota ei kuitenkaan pidä ymmärtää niin, että DA olisi saavuttanut jonkin yksiselitteisen ja aina hyväksyttävissä olevan suuntauksen.

Päinvastoin tieteen edistymisen kannalta on tärkeää, että jatkuvasti etsitään vaihtoehtoisia kuvaustapoja ja uusia tutkimusongelmia. Teorian ja metodin jatkuva kehittäminen on tarpeen jo siksi, että diskurssianalyysin hajanainen kenttä kaipaa jonkin selkeän ytimen, jonka varaan erilaisten diskurssien analyysi voidaan rakentaa. Tutkijankin on pohdittava käsitteitä ja metodeja selkiyttääkseen DA:n rajankäyntiä mm. suhteessa perinteiseen tekstilingvistiikkaan ja kriittiseen lingvistiikkaan. Tietysti tarvitaan historiallisesta, sosiologisesta, psykologisesta tai muusta näkökulmasta avautuvaa analyysiä, mutta vähintään yhtä paljon tarvitaan teoreettisesti painottunutta DA:ta. (Ks. Heikkinen 2000 b: 299–300.)

Oman vaihtoehdonsa Faircloughin DA:lle on tarjonnut itävaltalaisen Ruth Wodakin johtama Wienin ryhmä, jonka lähestymistapa on historiallinen ja jonka tarkoitus on yhdistää kielianalyysi saatavilla olevaan taustatietoon. Wodakin tutkimuksen juuret ovat sosiolingvistiikassa³ sekä Habermasin ja Bourdieun filosofiassa; hänen kiinnostuksen kohteensa ovat institutionaaliset keskustelut, kuten terapiaistunnot sekä median ja koulun diskurssit; erityisesti hänet tunnetaan antirasistisista tutkimuksistaan. DA:n keskeisistä käsitteistä Wodak näkee diskurssit historiallisina, verbaalisina tai nonverbaalisina, vallan ja ideologian värittäminä viesteinä, kun taas tekstit (sekä puhutut että kirjoitetut) ovat historiattomia, systemaattisia sanomia, joiden vastaanottoon ei kuulu kontekstuaalista tulkintaa. Tekstit ovat siis vain mekaanisia sanejonoja, konkreettisia materiaaleja, jotka ovat irrallaan kulttuurisesta ympäristöstään. (Wodak 1996: 3–17; diskurssin käsitteestä ks. myös Pääkkönen–Varis 2000: 19.)

Wodakin DA (1996: 17–20) nojautuu kahdeksaan periaatteeseen:

1. Kriittinen DA on sosiaalisten prosessien ja ongelmien kielitieteellistä ja semioottista analyysiä.
2. Valtasuhteet ovat diskursiivisia: kriittinen DA korostaa sosiaalisten valtasuhteiden diskursiivista ja kielitieteellistä laatua nykyajan yhteisöissä.
3. Diskurssi muodostuu yhteisössä ja kulttuurissa: voimme ymmärtää diskurssin olemuksen ainoastaan suhteessa ympäröivään todellisuuteen; toisaalta dialektisesti kielenkäyttö rakentaa uudelleen sosiaalista yhteisöä, mukaan lukien valtasuhteet.
4. Diskurssi toteuttaa ideologiaa. Ideologiat ovat erityisiä tapoja ilmaista yhteisöllistä valtaa, ja ne ovat usein väriä tai perusteettomia ase-

³ Kun Wodak ja jotkut muut kriittiset kielentutkijat vetoavat sosiolingvistiikkaan tutkimusotteensa esikuvana, täytyy muistaa, että suomalaisessa kielitieteessä sosiolingvistiikka on korostuneesti murretutkimuksen palveluksessa. Toisaalta ei ole mitenkään mahdotonta, että myös kotoinen sosiolingvistiikka tulevaisuudessa siirtää katseensa valtaan ja ideologiaan, kuten osin on jo käynyt kielen ja identiteetin suhdetta käsittelevissä tutkimuksissa.

telmia (esimerkiksi sukupuoli-ideologiat esittävät naiset emotionaalisesti epävakampina kuin miehet).⁴

5. Diskurssi on historiallinen: sitä ei voi tuottaa eikä ymmärtää ottamatta huomioon kontekstia ja toisia diskursseja.
6. Tekstin ja yhteisön välinen yhteys edellyttää mikro- ja makrotason analyysin sovittamista yhteen. Täytyy selvittää, millä tavoin lähettäjä- ja vastaanottajaosapuolet jakavat, ymmärtävät ja tulkitsevat diskursseihin kirjoittautuneita intentioita, uskomuksia ja ideologioita.
7. DA on tulkitsevaa ja selittävää. Kriittinen lukeminen tarkoittaa systemaattista metodologiaa ja kontekstuaalista tulkintaa: ainoastaan lähiluku paljastaa tekstien moninaisuuden ja sumeuden.
8. Diskurssit ovat sosiaalista toimintaa ja kriittinen DA noudattaa sosiaalitieteiden toimintamalleja. Ominaista on, että aineistot ovat luonnollisia ja monipuolisia ja että kielen analyysi on tarkkaa tiedettä, jota täydentää asiantunteva ja ymmärtävä tietämys.

Wodakille ja melkein kaikille muille tunnetuille DA:n teoreettisille kehyksille on ominaista, että ne puhuvat kielen analyysin merkityksestä ja kieliopin tuntemuksen tärkeydestä, mutta vieläkin tarkemmalle kielen rakenteiden ja merkitysten analyysille näyttäisi olevan sijaa. On tunnettua, että kriittinen lingvistiikka ja DA nojautuvat hyvin paljon M. A. K. Hallidayn luomaan systeemifunktionaaliseen (SF) kielioppiin, mutta esimerkiksi suomen kielestä ei vielä ole olemassa kattavaa SF-kuvausta. Lähimpänä tavoitetta nykyään on Susanna Shore (1992).

Muihin funktionaalisiin kielioppeihin (Givón 1995, Dik 1980) verrattuna Halliday poikkeaa siten, että hänen kielioppinsa perustuu merkityksien tutkimukseen, ei syntaksiin, kuten useimmat muut kielioppimallit (ks. Luukka 2002). Halliday lähtee siitä, että nykyisessä muodossaan kieli on sellainen kuin on palvellakseen ihmistä parhaiten niissä päämäärissä, joita ihminen kielelle asettaa. Tällöin kieli rakentuu kolmesta eri merkitystasosta: ideationaalinen taso ilmaisee sen, mitä on kielenulkoisessa todellisuudessa (reaalimaailmassa on olemassa lumi, Keke Rosberg tai onnellisuus); interpersonainen (tai interpersonaalinen) taso ilmaisee tapahtumaan osallistuvien tai tekstin tuottamiseen ja vastaanottamiseen osallistuvien henkilöiden suhteita ja heidän suhtautumistaan toisiinsa; tekstuaalinen taso tarkoittaa sitä, että viestit esiintyvät jossakin järjestyksessä ja niihin sisältyy jonkinlainen tyyli – kieli itsessään määrää, millaisia merkityksiä on mahdollista esittää (esim. Halliday 1973: 36–45 ja 1978: 21–22).

⁴ Fowler (1996: 10–11) tosin varoittaa, että ideologiaa ei tule ymmärtää yksistään 'vääränä tietoisuutena', vaan huomattavasti neutraalimpana käsitteenä.

Kolme erilaista merkitystasoa Halliday nimeää metafunktioiksi. Vaikka metafunktiot ovat yhtä aikaa mukana kaikissa lausumissa, ne on mahdollista irrottaa toisistaan teknisinä käsitteinä siten, että tarkastelussa painotetaan kerralla vain yhden funktion osuutta. Näin esimerkiksi tekstilingvistiikan näkökulmasta olisi erittäin tärkeää tutkia, miten tekstuaalinen funktio toteutuu tekstirakenteissa. Ideationaalinen funktio puolestaan kiinnostaa filosofi- ja interpersoonainen funktio sosiaalitieteilijöitä. Kielitieteen terminologiassa funktioiden erot vihdoin ilmenevät niin, että kukin merkitystaso tarvitsee oman terminologiansa⁵ (mukaelma Butlerin (1995) mallista; ks. myös Pääkkönen–Varis 2000: 103–104, 137):

	Jussi	haluaa antaa	Martalle	sinisen koltun.
Ideationaalinen taso ja transitiivisuus	TEKIJÄ	prosessi	VASTAANOTTAJA	KOHDE
Interpersoonaisuus ja modaalisuus	subjekti	predikaatti	obliikvi / valenssiadverbiaali	objekti
Tekstuaalisuus	teema	reema →		

Analyysin tekeminen elävästä kielenkäytöstä ei välttämättä ole niin helppoa kuin ns. laboratoriolauseissa, koska teksteissä usein esiintyy muun muassa vajavaisia lauseita, minkä vuoksi nimitetään eivätkä voi saada semanttisia rooleja, jotka perimmiltään ovat sidoksissa verbin laatuun ja olemassa-oloon. Myös virkerakenteet aiheuttavat tulkintaan näkemyseroja: Iltasanomien virkkeessä (18.6.2004) *Jos lämpötilaan sopiikin sortsiasu, käden ulottuvilla on syytä pitää sateenvarjoa.* ei ole selvää, missä kulkevat teeman ja reeman rajat niin sivu- kuin päälauseessa ja millaiseksi arvioitaisiin sivulauseen temaattinen rakenne suhteessa päälauseeseen (miten teema ja reema hahmotetaan kokonaisessa virkerakenteessa).

Teema ja reema -suhde on vain yksi esimerkki siitä, miten suomen kieli ja Hallidayn teorian taustalla oleva englanti eivät välttämättä kohtaa toisiaan. Ongelmaksi on osoittautunut esimerkiksi se, että verbien laadun luonnehdinta materiaalisiksi, mentaaliseksi tai relationaaliseksi verbeiksi on lopulta kontekstisidonnaista tulkintaa (lausetyypeistä Halliday 1994: 108). Jopa *olla*-verbi muuttaa luonnettaan ja osoittautuu polyseemiseksi seuraavissa:

Minulla on Volvo (omistuslause).

Volvo on luotettava auto (relationaalinen eli suhdelause).

Kadulla on Volvoja (eksistentiaalilause).

Volvo on turmiokseni (materiaalinen lause).

⁵ Kaikki kielentutkijat eivät ole samaa mieltä siitä, soveltuuko Hallidayn alkuperäinen tulkinta myös suomen kieleen. Kenties voitaisiin ajatella, että topikaalistettujen lauseiden tai lohkolauseiden alut edustavatkin tavanomaisen teeman asemesta reemaa.

Edellisen perusteella päädytään vihdoin ajatukseen, että juuri konteksti määrää sen, millaisia merkityksiä verbiin voi sisältyä. Tällä perusteella kielten muotoja ei tarvitsekaan ahtaasti kategorisoida joidenkin tiettyjen merkitysten edustajiksi: merkityspotentialista vain valitaan ne muodot ja ilmaukset, jotka kulloinkin palvelevat viestijän tarpeita. Tällöin tutkijan tehtävänä on selvittää avoimin silmin, mihin kaikkiin tehtäviin jokin kielellinen yksikkö kykenee ja mitä yksikön käyttö kertoo viestintätilanteesta (ks. lisää Hiidenmaa 2000: 176–177).

Tietysti tekstien ja diskurssien kokonaisvaltaiseen tulkintaan on SF:n lisäksi muitakin kuvausmalleja, muun muassa tekstilingvistiikan klassikoihin kuuluvat de Beaugrande (1980), Enkvist (1975), Halliday ja Hasan (1976) tai suomen kielen koheesiokeinoja esitelleet Hakulinen ja Karlsson (1979: 296–330). Vanhoja näkökulmia ei suinkaan pidä koskaan hylätä sellaisenaan, vaan kustakin teoreettis-metodologisesta suuntauksesta kannattaa ottaa mukaan se, mikä niissä tieteen tekemisen kannalta on arvokasta. Oletettavasti uusia teoreettisia ja metodologisia virikkeitä oululaiseen ja suomalaiseen fennistiikkaan saataisiin myös siten, että teoreettisia taustoja etsittäisiin muualtakin kuin tutusta anglo-amerikkalaisesta kulttuurista. On hyvin tiedossa, että ainakin venäläinen, ranskalainen ja saksalainen tiedeyhteisö tuottaa koko ajan omaperäistä ja rakentavaa tieteellistä tutkimusta.

3.2. Tutkimusaiheiden syventyminen ja laantumisen

Kun tutkija etsii itselleen tieteellisesti haasteellista tutkimusongelmaa, hän voi ideoida konkreettista aihettaan ainakin kolmesta eri näkökulmasta: (i) kielitieteelle tärkeiden teorioiden ja metodien osa-alueiden, (ii) aineiston erityislaadun ja (iii) kieliyhteisöä kiinnostavan ongelman perspektiivistä. Tieteellisesti näkökulmat jakautuvat siten, että teorian ja metodin testaaminen ja kehittäminen on perusluonteeltaan laadullista ja teoreettista tutkimusta, jossa käytetään hyväksi muun muassa systeemilauseita ja intuitiota. Aineiston erityislaadun korostuminen puolestaan on empiiristä ja määrällistä tutkimusta, jossa autenttisten esimerkkien ja korpusten avulla koetetaan todistaa jotkin ilmiöt tosiksi tai epätosiksi (esim. genren kehityksen suuntaukset). Kieliyhteisöä kiinnostavan ongelman ratkaisu puolestaan edustaa korostuneesti soveltavaa tutkimusta, jonka päämääränä on tuottaa hyötyä sosiaaliselle yhteisölle. Diskurssianalyysissä hyötyä tavoitellaan esimerkiksi silloin, kun poliittisten päämäärien innoittamana tulkitaan tekstejä toisten puolueiden mustamaalaamiseksi tai kun pyritään parantamaan oppikirjatekstien pedagogista soveltuvuutta. (Esim. Varis 2002 luvut 3 ja 6.)

Erityisesti diskurssianalyysin näkökulmasta kielitieteen teorioiden ja metodien kehittämisen haaste tarkoittaa sitä, että tekstien kuvaamiselle yhä etsittäisiin joitakin yhteisiä ja systemaattisia malleja, jotta diskurssien merkitykset tulisivat kuvatuksi mahdollisimman tarkoin. Eräs soveltamiskelpoinen esitystapa on Hartmut Schröderillä (1992), jonka tavoitteena on kuvata – Robert B. Kaplanin innoittamana – tieteellisten tekstien kulttuurienvälisiä eroja lineaarisesti ja hierarkkisesti (Kaplanista suomeksi Mauranen 2000). Tällöin Schröder (mts. 182–184) päätyy käyttämään erityistä matriisia, jonka avulla hän jakaa tekstien analyysin neljään eri tasoon:

- I Kielenulkoisten ja pragmaattisten tekijöiden taso sisältää mm. tieteenhaaran, paradigman, metodologian, koulukunnan, kommunikaatiotilanteen ja kirjoittajan ominaisuuksien analyysin.
- II Tekstin superrakenteen taso on tekstilajin, tekstihierarkian, jäsentelyn, lineaarisuuden yms. makrostruktuurien analyysiä.
- III Makrorakenteen taso osatekstinä käsittää esim. tekstin tyylin (kuvaileva, kertova, pohtiva), sidoskeinojen ja teeman tarkastelua.
- IV Mikrorakenteen taso keskittyy tekstin kappaleisiin ja esimerkiksi konnektiivien ja konnektorien, retoristen keinojen, argumentaatiomentelmien, syntaksin, sanaston laadun ja kieliopillisten muotojen erittelyyn.

Vaikka Schröderin esittämän mallin ensisijaisena tavoitteena on tuoda diskurssianalyysiin uusia metodologisia välineitä, hänen käyttämänsä teoria ja aineisto osoittavat selkeästi, että konkreettisen tutkimuksen aiheita ideoitaessa voidaan yhdistää monta eri näkökulmaa. Voitaisiin siis ajatella, että nykysuomestakin tehtäisiin entistä enemmän juuri kontrastiivista diskurssianalyysiä, jossa selvitettäisiin monien tekstilajien strategisia eroja. Aineistona kontrastiivisissa tutkimuksissa voisivat olla juuri tieteelliset tekstit, sillä niiden määrä ja merkitys viestinnän muotona on koko ajan kasvamassa sekä ammatillisissa julkaisuissa että popularisoivissa tiedelehdissä.

Nimenomaan tieteellisten tekstien kontrastiiviseen tarkasteluun näyttäisi teoriataustaksi erityisen hyvin soveltuvan argumentaatioanalyysi, johon ovat jo tukeutuneet muiden muassa Gerbert (1989), Mauranen (1993) ja Schröder esillä olleessa analyysissään. Juuri Schröder (1992: 199) huomauttaa, että esimerkiksi filosofisissa ja sosiologisissa diskursseissa vain muutamat argumentatiiviset keinot ovat yhdenmukaisia. Niiden perusteella argumentaatio osoittaa kulttuurisia eroja mm. auktoriteetteihin vetoamisessa, referoinnissa ja sitaattien käytössä. Schröder pitäisi hedelmällisenä argumentaation diakronista tutkimusta yhteiskunnallisissa konteksteissa.

Tieteellisten tekstien lisäksi vertailua voidaan harjoittaa minkä tahansa gen-

ren sisällä ainakin tyyliintutkimuksen ja tekstilingvistiikan näkökulmasta. Genren kontrastiivisessa tarkastelussa pääasia on kuitenkin, että lajit eivät kovin radikaalisti poikkea toisistaan: niin kuin ei ole järkeä verrata muurausta karhuun, ei myöskään ole syytä rinnastaa pääkirjoituksen lajia juorulehtien pätkä uutisiin, koska lajien kriteerit ja tehtävät ovat erilaiset.

Tekstilajien kontrastiivisen tutkimuksen tieteellinen relevanssi on ilmeinen. Jo tekstilajien olemassaolon ja niiden erojen hahmottaminen on lingvistisesti merkittävää tietoutta. Tärkeää esimerkiksi olisi, että koottaisiin uudelleen Oulun korpuksen kaltainen aineisto ja verrattaisiin siitä saatavia tuloksia Saukkosen (1984, 2001) ja hänen oppilaidensa tekemiin löytöihin. Tällä tavoin saataisiin hahmotettua, miten tekstilajit muuttuvat ajan myötä: miten niiden rajat muuttuvat, mitkä kuolevat pois ja mitä tulee tilalle. Näin päästäisiin edelleen tekemään soveltavaa DA:ta ja selvittämään, miten tekstioppia voitaisiin käyttää kouluopetuksessa ja kulttuurintutkimuksessa.

Olennaista tulevaisuuden DA:ssa lienee, että tarvitaan entistä monipuolisempia aineistoja yhä kirjavammasta viestimien joukosta. Jos DA:n päämääräksi hahmotetaan variaation tutkiminen, niin valtakunnallisesti ja alueellisesti näyttävempien viestintävälineiden lisäksi on syytä laajentaa katsetta marginaaliseen mediaan. Näin on mahdollista syventää ideologiakritiikkiä ja tuoda esille myös sellaisia merkityksiä, jotka jäävät pois valtamedian diskursseista. Hedelmällisintä taas olisi painottaa aineiston ajankohtaisuutta: tutkijalle tuttu tapahtuma säilyttää oman mielenkiintonsa keskimääräistä paremmin. Ajankohtaisesta tapahtumasta (esim. vaaleista, urheilukilpailuista) on yleensä myös helpompi kerätä aineistoa kuin lehtitalojen arkistoista.

4. Ajatuksen aihiot

Seuraavassa tarjoamme vapaaseen käyttöön eräitä ajatuksen aihioita ja ideoita kriittisen diskurssianalyysin tai tekstintutkimuksen tekemistä varten.

Kieliopilliset muodot

1. Tekstit eri kielioppimalleissa: tekstien kielioppi.
2. Tekstilingvistiikan avaintermien määrittelyä: koheesio, koherenssi, konteksti, intertekstuaalisuus.
3. Miten erityisesti suomen kieli toimii tekstilingvistiikan näkökulmasta (koheesio, koherenssin ja intertekstuaalisuuden konkretisoituminen)?

4. Miten puhuttu suodattuu tekstiin: miten asenteet, eleet tai puhujan strategiset valinnat (esim. varaukset) referoidaan tekstiin? Aineistona sekä puhuttu että kirjoitettu teksti.
5. Eksplisiittisen ja implisiittisen rajankäyntiä ja pohdiskelua. Mikä tekstissä on ns. eksplisiittistä ja mikä implisiittistä. Millä perusteillä nämä kaksi luokkaa voidaan muodostaa?
6. Ydinilmauksen ja kiertoilmauksen rajankäyntiä.
7. Merkityksen kontekstuaalisuus ja vastaanottajan näkökulman huomioonottaminen (reseptiotutkimus).

Genren muutos ja miten kielelliset seikat tekstissä osoittavat sen

8. Missä määrin tekstilajien rajat ovat muuttuneet tai muuttumassa ja miten tällaisia ilmiöitä voidaan tutkia (esim. kolumnin ja pakinan väliset erot).
9. Diskurssien keskinäinen sekoittuminen: millä tavoin esim. kannanotot kirjoittautuvat näennäisesti neutraaliin uutistekstiin tai miten henkilöhaastattelu toimii mainonnan tehtävässä.
10. Urheilu-uutinen kritiikkinä ja kritiikki taiteellisena tekstinä.
11. Mitä yhtymäkohtia on television reportaasilla ja lehtireportaasilla? Miten lehdessä esimerkiksi korvataan visuaalisen viestinnän vähäisyys? Muunkin juttutyypin voi ottaa tarkastelun kohteeksi.
12. Mediatekstit tarkastelussa: mitkä erilaiset juttutyypit sisältyvät lehdistöön, televisioon, radioon, Internetiin, kännyköihin, lentolehtisiin, mainoskirjeisiin yms. Mitkä ovat ne merkityspiirteet, jotka erottavat erilaisten viestimien juttutyyppejä toisistaan?

Intertekstuaalisuuden ja diskurssin rajat

13. Millä tavalla tekstit ovat kerrostuneita ja rakentuvat toistensa varaan?
14. Avoimen (esim. suora sitaatti) ja perustavan intertekstin (esim. myytti, alluusio) tunnistamisen mahdollisuudet.
15. Televisio- ja lehtijutun vertailu samasta diskurssista tai uutisesta. Miten lehteen kirjoittautuu se, että toinen teksti on esitetty edellispäivän iltauutisissa tai että television uutinen kertoo aamun lehtijutusta.
16. Miten ja kuinka paljon lehden ja television välittämät informaatiot poikkeavat toisistaan? Onko eroja faktojen määrässä, niiden täsmällisyydessä tai verbaalisessa esitystavassa?
17. Tietyn julkisen tapahtuman vaiheittainen seuraaminen eri tiedotusvälineissä: kokonaiskuvan rakentaminen ja rakentuminen esim. Lahden dopingskandaalin yhteydessä siten, että eri mediat esittävät asiat eri tavoin (toisten mielestä suomalaishiihtäjät olivat täysiä lurjuksia; toiset uskoivat heidän joutuneen norjalaisjuonittelujen uhriksi).

Diskurssien ideologiat

18. Erilaisten diskurssien sisältämien ideologioiden analyysi: mitä ne kertovat kulttuuristamme ja arvoistamme.
19. Kriisitapahtumien ideologiat: mikä asia tulkitaan kriisiksi, mitä asioita kriisiin yhteydessä nostetaan kärkeen, mitkä asiat lähes vaietaan, millaiset tarinat kansalaisia kiinnostavat – miksi kriisistä tehdään uutinen ja miten kriisi dominon tavoin vaikuttaa siihen, että vastaavat tapahtumat ylittävät uutiskynnyksen entistä helpommin.
20. Millä tavoin myytit ja uskomukset kirjoittautuvat henkilöjuttuihin ja henkilökeskeisiin uutisiin? Miten jostakin henkilöstä tulee roisto tai sankari, maan äiti tai valtakunnallinen kylähullu, avioliiton rikkoja tai hylätyksi joutumisen uhri, älyllinen keskustelija tai patavanhoillinen europoliitikko.
21. Ideologisten ilmausten avoimuus ja sumeus: kuinka selkeästi diskurssit sitoutuvat erilaisiin valtajärjestelmiin. Mitkä valtajärjestelmät osoittautuvat muita keskeisimmiksi?
22. Sopulointi ja ideologia: muuttuuko lehtien asennoituminen johonkin diskurssiin yhtäaikaisesti, ilmeneekö se jopa samanlaisina sanamuotoina?
23. Yksityisten mediakonsernien vs. Yleisradion tai yleishyödyllisten yhteisöjen ideologiat. Onko havaittavissa yhtäläisyyksiä tai eroja?

Viihteellisyys journalismissa

24. Millainen kielenkäyttö palvelee viihdettä ja mikä on viihteen suhde kaupallisuuteen?
25. Yleiskatsaus: kuinka suureksi hahmottuu viihteellisten tekstien osuus kaikessa journalismissa tai a) painetussa mediassa ja b) televisiossa ja radiossa.
26. Viihteellisen sisällön diakroninen muutos esim. Nyyrikissä; viihteellisen sisällön synkroninen variaatio (millä tavoin esim. iltapäivälehdet poikkeavat Seiskan tai Hymyn viihteestä).
27. Viihteellisen aineiston selitys ja tulkinta Faircloughin kolmidimensioiden mallin mukaan: millainen julkisuuskuva syntyy viihdesivujen päähenkilöistä ja miksi he jatkuvasti ovat juttujen aiheena.

Asenteelliset ilmaukset ja stilistiset sävyt

28. Empatian ja ivailun käsitteet tekstintutkimuksessa: mikä on empatiaa tai nälvintää? Voiko kattavia, yleispäteviä määritelmiä tehdä? Jos voi tai jos ei voi, niin millä perusteilla?
29. Empatian, ivailun ja muiden asenteellisten ilmausten merkitys journalistisena käytänteenä ja lukijoiden mieltymysten palkitsijana.

30. Empatia, nälvintä ja muut interpersoonaiset seikat kohdistettuna johonkin tunnettuun henkilöön (miten kirjoitetaan esim. Matti Nykäsestä tai Paavo Lipposesta) ja ilmiön tutkiminen eri konteksteissa.
31. Asenteellisten ilmausten juttutyypit: voiko asennetta ilmetä ns. neutraalissa uutistekstissä. Millaiset juttutyypit suosivat empatiaa tai ivailua? Mitä empatia tai nälvintä kertoo kirjoittajan asenteista?
32. Nälvinnän ja ivailun suhde ironiaan: missä vaiheessa salaiva – ironia – muuttuu suoranaiseksi keljuiluksi.

Sukupuoli ja media: miten sukupuoli(suus) esittäytyy mediassa

33. Seksismi viihteenä: sukupuoli ja kuvallinen viestintä. Stereotypiat ja niiden uusintaminen, rikkominen.
34. Sukupuoli ja valta: esimerkiksi sukupuoli ja politiikka; sukupuoli ja tiedollinen ja taidollinen osaaminen. Missä kielen aineksissa seksistinen tai jopa rasistinen ideologia lymyää?
35. Sukupuolisuus ja vastamedia. Millä tavalla vastamedian tapa esittää sukupuolisuus eroaa valtamedian käytänteistä? Miten vastamedia hyödyntää valmiita (luonnollistuneita) asenteita? Oletusarvojen objektiivinen tarkastelu.

Teksti, kuva ja mainonta

36. Teoriataustojen ja metodien kehittäminen tekstin ja kuvan lukemisen avuksi (esim. semiotiikan ja taidehistorian tutkimusmetodien hyödyntäminen kuva-analyysissä).
37. Teksti ja kuva erilaisissa aineistoissa, tutkimusmetodina esim. retoriikka tai keskustelunanalyysi.
38. Mainonnan keinot eri viestintävälineissä ja konteksteissa. Miten kohderyhmä näkyy mainoksessa ja sen viestintäkeinoissa?
39. Suostuttelun keinot mainoskampanjoissa. Näkökulmina esim. argumentaatioanalyysi, retoriikka ja metafora-analyysi.

Läheltä ja kaukaa

40. Diskurssien yhteys paikalliseen identiteettiin, ideologiaan ja viestinnän muotoihin.
41. Diskurssi paikallisen ideologian rakentajana ja ylläpitäjänä esim. Oulun Kärpät -aiheisissa uutisissa.
42. Paikallisuus valtakunnan viestimissä. Millä tavoin esim. Kainuu tai Lappi esitetään television säätiedotuksissa tai talousuutisissa?
43. Kulttuurienväläinen viestintä (mm. tabun vaikutus kommunikaation muotoihin ja strategioihin).

5. Epilogi

Lehtikielen tutkimuksessa diskurssianalyysi sen eri suuntauksineen on osoittautunut melkoisen innovatiiviseksi lähtökohdaksi. On saatu tuloksia lööppien kielestä, palestiinalaisten ja israelilaisten riidoista, naisiin kohdistuvista asenteista, Suomen maataloudesta, alkoholivalistuksesta tai paikallisen identiteetin tinkimättömästä itsetunnosta valtakulttuurin puristuksessa. On saatu tuloksia lehtitekstien strategioista ja niiden rakentumisesta ideologisiksi diskursseiksi.

Mahdollisuksineen ja tieteellisine uhkineen DA on kuin ääretön aapasuo. Tekstintutkimukseen yhdistettynä DA tarjoaa kielen, yhteisön ja vallan välisistä suhteista kiinnostuneelle opiskelijalle monipuoliset ja eksaktit väli- neet, joiden avulla voidaan suuntautua yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin. Lingvistille DA kuitenkin on ensisijaisesti kieleen orientoitunutta tutkimusta, jossa keskeistä on merkitysten analyysi – ei yksistään aineiston referointi tai sen kanssa käytävä kritiikitön keskustelu.

Erimielisyyksiä tutkijoiden joukossa esiintyy siitä, onko pelkkä leksikaalis-kieliopillisten piirteiden tutkiminen vielä tekstintutkimusta saati diskurssi-analyysiä. Useiden mielestä diskurssit muodostuvat vain tekstien kokonaisuuksista ja niiden välisestä vuorovaikutuksesta, mutta toisaalta voidaan toki keskittyä argumentaation kaltaisten rakenteiden analyysiin ja pohtia, mikä merkitys niillä on tekstimerkitysten syntyyn ja siten kokonaisten diskurssien rakentumiseen. Tässä mielessä DA on aina pragmaattista tutkimusta, joka edellyttää kontekstuaalista ja intertekstuaalista lähestymistapaa.

Mahdotonta on etukäteen sanoa, mihin suuntaan DA:n tutkimuksellinen suo tulevaisuudessa vielä laajenee ja syvenee. Selvää on, että lingvisteillä on oma tehtävänsä osoittaa keinoja, joita pitkin diskurssianalyysiä voidaan tieteellisen luotettavasti edetä. Yksittäiseltä tutkijalta tämä edellyttää teorian ja metodin hallintaa sekä sitä, että pitää valita sellainen tutkimusaihe, jota hänen sydämensä rakastaa todella.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- Ahponen, Pirkkoliisa 2001: Kulttuurin pesäpaikka. Yhteiskunnallisia lähestymistapoja kulttuuriteoriaan. WSOY, Helsinki.
- Aikio, Annukka 2000 (toim.): Uusi sivistyssanakirja. 19. painos, uusintu Rauni Vornanen. Otava, Helsinki.
- Allwood, Jens – Andersson, Lars-Gunnar – Dahl, Östen 1988: Logiikka ja kieli. Suom. Paavo Siro. 2. painos. Yliopistopaino, Helsinki.
- Argumentti ja kritiikki 1998: Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot (toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila). Gaudeamus, Helsinki.
- Beaugrande, Robert-Alain de 1980: Text, discourse and process. Toward a multidisciplinary science of texts. Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey.
- Butler, Chris 1995: Systemic Functional Grammar. – Handbook of Pragmatics. 527–533.
- Carroll, John B. 1970: Kieli ja ajattelu. Suom. Raila Ojansuu. Psykologian perusteita 4. Gummerus, Jyväskylä.
- Dijk, Teun A. van 1988: News analysis. Case studies of international and national news in the press. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.
- 1998: Ideology. A multidisciplinary approach. Sage, London.
- Dik, Simon C. 1980: Studies in Functional Grammar. Academic Press, London.
- Enkvist, Nils Erik 1975: Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä. Gaudeamus, Helsinki.
- Ervasti, Satu 2001: Nimeämisen ilmaisema ideologia Raahen suojeluskuntapiiriin lehdessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Fairclough, Norman 1989: Language and power. Longman, London.
- 1992 a: Introduction. – Critical language awareness (ed. by Norman Fairclough). 1–29. Longman, London.
- 1992 b: Discourse and social change. Polity Press, Cambridge.
- 1995: Critical discourse analysis. The critical study of language. Longman, London.
- 1997 [1995]: Miten media puhuu? Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere
- 2001: Critical discourse analysis. – How to analyse talk in institutional settings. A casebook of methods (ed. by Alec McHoul and Mark Rapley). 25–38. Continuum, London.
- Fairclough, Norman – Wodak, Ruth 1997: Critical discourse analysis. – Discourse as social interaction. Discourse studies: a multidisciplinary introduction. Volume 2 (ed. by Teun A van Dijk). Sage, London.
- Flyktman-Myllymäki, Tiina 1989: Suoran esityksen johtolauseen verbit sanomalehtikielissä. Viestintäverbien semantiikkaa. Pro gradu -työ. Tampereen yliopiston suomen kielen laitos.
- Fowler, Roger 1991: Language in the news. Discourse and ideology in the press. Routledge, London.

- 1996: On critical linguistics. – Text and practices. Reading in critical discourse analysis (ed. by Carmen Rosa Caldas-Coulthard and Malcolm Coulthard). 3–14. Routledge, London.
- Gerbert, M. 1989: Das Argumentieren im wissenschaftlichen Fachtext. – Text, Interpretation, Argumentation (ed. by Martin Kusch and Hartmut Schröder). Helmut Buske, Hamburg.
- Ginneken, Jaap van 1998: Understanding global news. A critical introduction. Sage, London.
- Givón, T. 1995: Functionalism and grammar. John Benjamins, Amsterdam
- Haaparanta, Leila – Niiniluoto, Ilkka 1986: Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsingin yliopiston filosofian laitos.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Helsinki.
- Hakulinen, Auli – Ojanen, Jussi 1993: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. 3. painos. SKST 324. Helsinki.
- Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Suom. toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino, Tampere.
- Halliday, M. A. K. 1973: Explorations in the functions of language. Explorations in language study. Edward Arnold, London.
- 1978: Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning. Edward Arnold, London.
- 1994: An introduction to functional grammar. Second edition. Edward Arnold, London.
- Halliday, M. A. K. – Hasan, Ruqaiya 1976: Cohesion in English. Longman, London.
- Halonen, Pia 2002: Pohjois-Pohjanmaan ideologia. Arvottavien asenteiden ilmeneminen maakunnan tiedotusvälineiden kielessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Handbook of Pragmatics 1995: Handbook of Pragmatics. Manual (ed. by Jef Verschueren, Jan-Ola Östman and Jan Blommaert). John Benjamins, Amsterdam.
- Hautamäki, Tanja 1995: ”Minäkö äidiksi? Mieluummin surffailen!” Naislehtien äitiysaiheisten tekstien arvottavista asenteista. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- Hayakawa, S. I. 1966: Ajattelun ja toiminnan kieli. Suom. toim. Jorma Toivainen. Otava, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa 1992: *Toisarvoinen ongelma*. Tekstintutkimus sanomalehtien pääkirjoitusten arvottavista asenteista. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- 1996: *Sininen viiva*. Implisiittinen ideologisuus tekstien merkitystekijänä. Lisensiaatintyö. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos
- 1999: Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. SKST 728. Helsinki.
- 2000 a: Tekstuaalinen pirunnyrkki. – Teksti työnä, virka kielenä. 63–115.

- 2000 b: Virallisen ideologiaa. – Teksti työnä, virka kielenä. 297–326.
- Heikkinen, Vesa – Hiidenmaa, Pirjo 1999: Me ja muut tekstintutkijat. – Vir. 84–92.
- Hellman, Christina 1995: The notion of coherence in discourse. – Focus and coherence in discourse processing (ed. by Gert Rickheit and Christopher Habel). 190–202. Walter de Gruyter, Berlin.
- Hiidenmaa, Pirjo 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kieli, diskurssi & yhteisö. 161–190.
- 2003: Suomen kieli – who cares? Otava, Helsinki.
- Holtgraves, Thomas M. 2002: Language as social action. Social psychology and language use. Erlbaum, Mahwah (N.J.).
- Hänninen, Sakari 2002: Kertovatko hallinnon tekstit hallinnon käytännöistä? – Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä. 35–43.
- Isotalus, Pekka 1996: Vaalikeskustelu ylittää uutiskynnyksen. – Poliittikka 4/1996. 230–234.
- Itkonen, Terho 1988: Kieliopas. 4. painos. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero 1999: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi 1999: Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. – Diskurssianalyysi liikkeessä (Arja Jokinen ym.). 54–97. Vastapaino, Tampere.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa 1998 a: Kysymys–vastaus-menetelmä analyysin apuna. – Argumentti ja kritiikki. 34–59.
- 1998 b: Retoriikka. – Argumentti ja kritiikki. 233–272.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa – Halonen, Ilpo 1998: Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. – Argumentti ja kritiikki. 60–113.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa – Ylikoski, Petri 1998: Merkitys ja tulkinta. – Argumentti ja kritiikki. 24–33.
- Kalliokoski, Anna 1998: Jyrähtikö Lipponen ihan oikeasti? Poliittisten kirjoitusten referointirakenteiden verbit ministerien julkisuuskuvan luojina. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kalliokoski, Jyrki 1996 a: Johdanto. – Teksti ja ideologia. 8–36.
- 1996 b: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Teksti ja ideologia. 37–97.
- Kangasniemi, Heikki 1992: Modal expressions in Finnish. *Studia Fennica Linguistica* 2. SKS, Helsinki.
- Karjalainen, Mauno – Luodonpää, Risto 1995: *Viedäänkö pakit kahville vai narkkarille?* Tutkielma urheilukielen kuvailmauksista. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Karjalainen, Sirpa 1998: Juhlan aika. Suomalaisia vuotuisperinteitä. 3. painos. WSOY, Porvoo.
- Karjula, Hannele 1996: Kalevan politiikan uutisten metaforia. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Karppinen, Kaisa 2001: Sanomalehtikielen *mies-*, *nainen-*, *poika-*, *tyttö-* ja *tytär-*sanojen kvantitatiivis-kvalitatiivista tarkastelua. Suomen kielen lisensiaatintutkimus. Oulun yliopisto.

- Karvonen, Pirjo 1995: Oppikirjateksti toimintana. SKST 632. Helsinki.
- Kasik, Reet 2002: Tekstil on mitu palet. – Tekstit ja taustad. Artikleid teks-tianalüüsisist (toim. Reet Kasik). 7–11. Tartu ülikooli eeste keele õppetooli toimetised 23. Tartu.
- Kellner, Douglas 1998: Mediakulttuuri. Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Vastapaino, Tampere.
- Ketolainen, Riikka 2000: Paikallislehtien puhekielisyydet. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kieli, diskurssi & yhteisö 2000: Kieli, diskurssi & yhteisö (toim. Arja Piirainen-Marsh ja Kari Sajavaara). Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä yliopisto.
- Kieli ja sen kieliopit 1994: Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö & Painatuskeskus, Helsinki.
- Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä 2002: Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä (toim. Anna Mauranen ja Liisa Tiittula). 13–33. AFinLAn vuosikirja 60. Jyväskylä.
- Kilponen, Anna 2002: Haastattelujen semiotiikkaa. Puhekielisyydspiirteiden tarkastelua City-lehdessä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kinnunen, Pasi 2000: *t:n* heikon asteen vastineet Oulun Wiikko-Sanomissa vuonna 1830. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kivelä, Ari 2004: Subjektifilosofiasta pedagogisen toiminnan teoriaan. Acta Universitatis Ouluensis E 67. Oulun yliopisto.
- KK = Kieli ja sen kieliopit 1994.
- Korva, Marjo 1998: Merkillinen paketti. Helsingin Sanomien ja Maaseudun Tulevaisuuden maatalousaiheisen EU-uutisoinnin ideologisuudesta. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Kuronen, Marja-Liisa 2004: Vakuutusehtotekstin uudistamisprosessi: matkalla alamaisesta asiakkaaksi. – Vir. 271–276.
- Käräjäoja, Jukka 2003: Lööppien viestintä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Laalo, Klaus 1990: Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sanamuodot. Suomi 154. SKS, Helsinki.
- Laine, Timo 1996: Sanojen *rauha* ja *rahu* merkitysten kollokationaalinen aspekti. Sanojen käytön vertailua vuosien 1982 ja 1992 Helsingin Sanomissa ja Rahva Häälissä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980: *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lausmaa, Jukka 1999: Kriittinen tekstintutkimus Lähi-idän uutisista. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Lavotha, Ödön 1961: Arvioivan suhteen ilmaisemisesta. – Vir. 283–293.
- Lehtonen, Mikko 1996: Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere.
- Leino, Jaakko 2003: Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys. SKST 900. Helsinki.

- Leino, Pentti 1987: *Kieli ja maailman hahmottaminen*. – *Kieli, kertomus, kulttuuri* (toim. Tommi Hoikkala). 26–51. Gaudeamus, Helsinki.
- 1993: Polysemia – kielen moniselitteisyys. *Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 1. *Kieli* 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lopakka, Sami 2001: *Rannalle ihanan maan*. Kuolemaan suhtautuminen ja kuoleman metaforat kuolinilmoitusten muistosäkeistöissä. *Suomen kielen pro gradu -tutkielma*. Oulun yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M. A. K. Halliday ja systeemifunktionaalinen kielitiede. – *Kielentutkimuksen klassikoita* (toim. Hannele Dufa ja Mika Lähteenmäki). 89–123. *Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä* 4. *Soveltavan kielentutkimuksen keskus*, Jyväskylän yliopisto.
- Malinowski, Bronislaw 1972 [1923]: *The problem of meaning in primitive languages*. Supplement 1. – *The meaning of meaning. A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism* (C. K. Ogden and I. A. Richards). 296–336. Routledge, London.
- Manninen, Inka 1998: *Argumentointi ylioppilaskokeen aineistoaineessa*. *Suomen kielen pro gradu -tutkielma*. Oulun yliopisto.
- Manninen, Kirsti 1987: *Ollista Bisquitiin*. *Ylioppilaslehden pakinat* 1913–1968. Otava, Helsinki.
- Manninen, Tutta 1999: *Kalevan talousuutisten metaforia*. *Suomen kielen pro gradu -tutkielma*. Oulun yliopisto.
- Mantila, Harri 1997: *Johdanto*. – *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* (toim. Seija Makkonen ja Harri Mantila). 1–23. *Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja* n:o 8.
- Markkanen, Raija – Schröder, Hartmut 1997: *Hedging: A challenge for pragmatics and discourse analysis*. – *Hedging and discourse. Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts* (ed. by Raija Markkanen and Hartmut Schröder). 3–18. Walter de Gruyter, Berlin
- Martin, J. R. – Rose, David 2003: *Working with discourse. Meaning beyond the clause*. Continuum, London.
- Matila, Marianne 1999: *Argumentaatio aikakauslehtimainoksissa*. *Suomen kielen pro gradu -tutkielma*. Oulun yliopisto.
- Mauranen, Anna 1993: *Cultural differences in academic rhetoric. A text-linguistic study*. Peter Land, Frankfurt.
- 2000: *Kontrastiivinen retoriikka*. – *Kieli, diskurssi & yhteisö*. 299–330.
- Meyer, Michel 1986: *From logic to rhetoric*. John Benjamins, Amsterdam.
- Mielikäinen, Aila 1980: *Nykysuomalaisen puhekielen murros*. *Jyväskylän osatutkimus, raportti* 1. *Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja* 20.
- Mral, Brigitte 2000: *Retorikanalys*. – *Metoder i kommunikationsvetenskap* (red. Mats Ekström och Larsåke Larsson). 151–165. *Studentlitteratur*, Lund.

- Mäkelä, Samuli 1994: Distribution of participation. Distribution of power. The Scottish issue in *The Scotsman* and *The Times* during the general election campaign of 1992. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston englannin kielen laitos.
- Mäntynen, Anne 2003: Miten kielestä kirjoitetaan. Kielijuttujen retoriikkaa. SKST 926.
- Nash, Walter 1985: The language of humour. Style and technique in comic discourse. English language series n:o 16. Longman, New York.
- Nousiainen, Anu 1998: Reportaasin renessanssi. – *Journalismia! Journalismia!* (toim. Anu Kantola ja Tuomo Mörä). 117–136. WSOY, Porvoo.
- NS = Nykysuomen sanakirja 1966: Nykysuomen sanakirja I–III, lyhentämätön kansanpainos. Valtion toimeksiannosta teettänyt SKS. WSOY, Porvoo.
- NSS = Nykyslangin sanakirja 1979: Nykyslangin sanakirja (laatinut Kaarina Karttunen). WSOY, Porvoo.
- Nuolijärvi, Pirkko 2002: Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? – *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä*. 13–33.
- Nyman, Sari 2002: Sukupuolittuneet nimitykset Reginan novelleissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Oikarinen, Saija 2002: Sanaleikit ja ideologiset vastakkainasettelut Leena Kymäläisen pakinoissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Ojajärvi, Jussi 2000: Imperialistinen sä-puhe – kun sä ajat formulaa. – *Kielikello* 3/2000. 19–22.
- Ojaniemi, Anu 2003: Mika Myllylän julkisuuskuvat sanomalehdissä olympiavoiton jälkeen. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Orpana, Terttu 1988: Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiiviverbien semanttisesta tulkinnasta. *Opera Fennistica & Linguistica* 2. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- OYSSKLT = Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja.
- Paukkunen, Ulla 2002: Helsingin Sanomien ja Postimees-lehden uutisotsikoiden syntaksia ja semantiikkaa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Paunonen, Heikki 1980: Kieli ja variaatio. – *Soveltava kielitiede* (toim. Kari Sajavaara). 36 – 54. Gaudeamus, Helsinki.
- Peltola, Tuija 2002: Systemis-funktionaalinen analyysi Rauhan Tervehdysten pääkirjoituksista. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Perelman, Chaïm 1996: Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.
- Pietikäinen, Sari 2000: Kriittinen diskurssianalyysi. – *Kieli, diskurssi & yhteisö*. 191–218.
- Pietilä, Veikko 1997: Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Vastapaino, Tampere.

- Pikkarainen, Eetu 2004: Merkityksen ongelma kasvatustieteessä. Lähtökoh-
tia pedagogisen toiminnan perusrakenteen semioottiseen analyyy-
siin. Acta Universitatis Ouluensis E 69. Oulun yliopisto.
- Puro, Jukka-Pekka 2001: Uusi retoriikka ja mediatutkimus. – Mediatutki-
mus. Näkökulmia ja kartoituksia (toim. Hannu Nieminen ja Juk-
ka Sihvonen). 133–158. Mediatutkimus, sarja A, n:o 47. Turun
yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.
- PS = Suomen kielen perussanakirja 1990–1994.
- Pälli, Pekka 2003: Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Acta Universita-
tis Tamperensis 910. Tampereen yliopisto.
----- 2004: Tekstien jäljillä. – Vir. 137–140.
- Pääkkönen, Irmeli 1988: Relatiivisanan valinta. SKST 481. Helsinki.
- Pääkkönen, Irmeli – Varis, Markku 2000: Kriittinen lukutaito. Finn Lectura,
Helsinki.
- Reisigl, Martin – Wodak, Ruth 2001: Discourse and discrimination. Rheto-
rics of racism and antisemitism. Routledge, London.
- Ridell, Seija 1998: Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaan-
otto kriittisestä genrenäkökulmasta. Acta Universitatis Tampe-
rensis 617. Tampereen yliopisto.
- Saukkonen, Pauli 1982: Oulun korpus. 1960-luvun suomen yleiskielen tut-
kimusmateriaali. OYSSKLT 1.
----- 1984: Mistä tyyli syntyy? WSOY, Porvoo.
----- 1987 a: Näkökulmia näkökulmaan. – Kirjallisuus? Tutkimus?
(toim. Jaana Anttila). 143–154. Kirjallisuudentutkijain Seuran
vuosikirja 41. SKS, Helsinki.
----- 1987 b: Muistiinpanoja perspektiivijärjestelmästä. – Kielitieteel-
lisiä muistoonpanoja 1 (toim. Merja Karjalainen). OYSSKLT 26.
----- 1991: Miten toteuttaa aineensisäinen integraatio? – Äidinkielen
oppiaineksen arviointia (toim. Pauli Saukkonen). 6–23.
OYSSKLT 32.
----- 2001: Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja
tekstilajien teoriaa ja analyysia. Yliopistopaino, Helsinki.
- Saviniemi, Maija 2003: *Hävettää aamulla nähdä hirveää kieltä*. Kyselytut-
kimus paikallislehtien henkilökunnan kielenhuoltotaidoista ja
-asenteista. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Schlesinger, Izchak – Karen-Portnoy, Tamar – Parush, Tamar 2001: The
structure of arguments. John Benjamins, Amsterdam.
- Schröder, Hartmut 1992: Diskurssin, kulttuurin, paradigman ja kielen vuo-
rovaikutus tieteellisessä tekstissä. – Lopussa teksti (toim. Riitta
Korhonen, Martin Kusch ja Hartmut Schröder). 169–205. Peter
Lang, Frankfurt.
- Seppänen, Eeva-Leena 2000: Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan
yleistävistä käytöstä. – Kielikello 3/2000. 16–18.
- Seppänen, Janne 2002: Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Vasta-
paino, Tampere.
- Shore, Susanna 1992: Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish.
Macquarie University, Sydney.

- SKS(T) = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura(n toimituksia).
- Soring, Karl 1989: Some remarks on linguistic strategies of persuasion. – Language, power and ideology. Studies in political discourse (ed. by Ruth Wodak). 95–113. John Benjamins, Amsterdam.
- SSS = Stadin slangin suursanakirja 2000: Stadin slangin suursanakirja. Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii (laatineet Heikki ja Marjatta Paunonen). WSOY, Helsinki.
- Stockwell, Peter 2002: Sociolinguistics. A resource book for students. Routledge, London.
- Suomen kielen perussanakirja 1990–1994: Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Painatuskeskus, Helsinki.
- Sutinen, Ari 2003: Kasvatus ja kasvu. George H. Meadin kasvatusajattelu John Dewyn ja Charles S. Peircen filosofian valossa. Kasvatusalan tutkimuksia 16. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Helsinki.
- Sääskilahti, Minna 1999: Argumentointi alkoholivalistusesitteissä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Tammi, Jari 1993: Suuri kirosanakirja. Pikku-idis, Helsinki.
- Teksti ja ideologia 2996: Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä (toim. Jyrki Kalliokoski). Kieli 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Teksti työnä, virka kielenä 2000: Teksti työnä, virka kielenä (Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa ja Ulla Tiililä). Gaudeamus, Helsinki
- Titscher, Stefan – Meyer, Michael – Wodak, Ruth – Vetter, Eva 2000: Methods of text and discourse analysis. Sage, London.
- Tonteri, Petri 2002: Outokummun Tornion tehtaiden julkisuuskuvista sanomalehti uutisissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Tuisku, Päivi 1997: Mara vai Ellu? Demarin ja Nykypäivän kielellisistä valinnoista paljastuva asennoituminen presidentinvaalien lopputaistelun ehdokkaisiin. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Varis, Markku 1998: Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nyky-suomessa. SKST 717. Helsinki.
- 2002: Tutkimusmenetelmät. Virtuaaliopetuksen kurssimateriaali suomen kielen syventäviä opintoja varten osoitteessa <http://www oulu.fi/suosalo/visu/>. Avattu 30.9.2002.
- Vesa, Sirpa 2002: Tekstintutkimus sarjakuvakielestä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- Wodak, Ruth 1996: Disorders of discourse. Longman, London.
- Vološinov, Valentin 1990: Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia. Suom. Tapani Laine. Vastapaino, Tampere.
- Wright, Georg Henrik von 1945: Looginen empirismi. Suom. Hilppa Kinos. Otava, Helsinki.
- Östman, Jan-Ola – Virtanen, Tuija 1995: Discourse analysis. – Handbook of pragmatics. 239–253.

TERMIHAKEMISTO

Tähän suppeahkoon hakemistoon on koottu käsittelemiemme aihepiirien tärkeimmät termit. Kunkin termin jäljessä oleva(t) numero(t) viittaa(vat) sivuun tai sivuihin, joilla termi on esitelty tai jolla siitä

- argumentaatio 6, 17–18, 39, 51–52, 54–56, 61–62, 90, 108, 110, 117, 121, 122.
- arvottaminen 5–6, 9, 11–12, 16–17, 21, 23–36, 41, 45, 47, 76–77, 83, 88, 102, 108.
- diskurssijärjestys 81, 104.
- diskurssikäytäntö 37, 45, 49–50, 80–81.
- eksplisiittisyys 25, 30–32, 34, 37, 39–40, 43, 45–46, 59–60, 76, 88, 95, 112, 119.
- emansipaatio 16, 106, 112.
- empatia 21, 64–65, 110.
- genre 36, 46, 49–50, 63–66, 68, 81, 98–99, 103–104, 116, 118–119.
- identiteetti 6, 17, 63, 79, 89, 107, 121.
- ideologia 14, 16, 20–22, 34–35, 37, 39, 41, 45–47, 49, 53, 63–65, 67, 72, 79, 82, 97–99, 101–102, 108–114, 118–121.
- ideologiakritiikki 13, 78, 110, 118.
- implisiittisyys 10, 12, 21, 25, 27, 30–31, 34, 37, 39–41, 43, 45–46, 49, 76–77, 90, 95–97, 110, 112, 119.
- institutionaalisuus 17, 19, 45, 82, 106, 113.
- intentio 29, 63–68, 102, 109, 116.
- interteksti, intertekstuaalisuus 41, 43, 48, 53, 55–56, 66, 70, 81, 87–88, 90–91, 95–96, 104, 118, 119, 122.
- intuitio 35, 36, 110, 116.
- keskusteluanalyysi 78, 109, 121.
- keskustelututkimus 109.
- kiertoilmaus 19, 96, 119.
- kommunikaatio 24, 100, 104, 106, 111–112, 117, 121.
- konteksti 6, 24, 26–27, 31–32, 35, 47, 49, 55, 64–67, 69–70, 73–74, 76, 80–81, 84, 91–93, 96, 98–99, 102, 104, 108, 114–116, 118.
- kriittinen 22, 16, 37, 47, 78, 81, 109–110, 114.
- kriittinen diskurssianalyysi (kriittinen DA) 13, 45, 47–49, 62, 80, 109, 111–114, 118.
- kriittinen lingvistiikka 16, 47, 78, 104, 108–109, 113–114.
- kriittinen tekstintutkimus 16, 19, 21–22, 37, 39, 50, 64–67, 108, 111–112, 118.
- kuvaus 6, 10, 26, 43, 47, 49, 80, 82, 91, 94, 102, 113.
- lingvistinen käänne 107.
- makropropositio 10, 12, 108.
- mediakulttuuri 112.
- merkityspotentiaali 38, 79–80, 82, 91, 116.
- merkityssuhdeanalyysi 108.
- metafunktiot 82, 108–109, 115.
- ideationaalinen f. 11–12, 79, 88, 99, 114–115.
- intersubjektivaalinen f. 11, 79, 99, 114–115.
- tekstuaalinen f. 11–12, 37–38, 40, 45, 49, 79, 81–82, 95, 99, 114–115
- nimeäminen 33, 37–39, 42–43, 97.
- perspektiivi 14, 16–17, 25, 60, 116.
- puheaktit 93, 109.
- puhekielisyydet 6, 9, 19, 21, 41, 53, 63–71, 93.
- rekisteri 98–99.
- representaatio 79, 88, 90.
- retoriikka 6, 17, 51, 89, 121.
- sanaleikkely 6, 21, 63, 72–74, 76, 101.
- semiotiikka 63–64, 78, 92, 109, 121.
- sosiaalinen toiminta 13, 47, 79, 91, 99, 104, 108, 110–112.
- sosiokulttuurinen käytäntö 37, 43–50, 78–79, 96, 103.
- strategiset valinnat 22, 28–29, 46, 118.
- suostuttelu 6, 51, 62, 88, 90, 121.
- systemis-funktionaalinen kielioppi (SF) 5, 11, 17, 79, 98, 114, 60, 99, 116.
- tekstisemantiikka 108.
- tekstistrategiat 28–29, 32.
- topikaalistus 115.
- valtamedia 118, 121.
- varaukset 94, 118.
- vastamedia 121.
- verbiprosessit 17, 37, 39, 48.
- vuorovaikutus 32, 43, 49, 53, 81, 93, 106, 112, 122.
- ydinilmaus 119.